आन्तरिक प्रयोजनका लागि

कानून संग्रह

"मर्यादाका लागि सत्य-तथ्य, न्याय र परिपूरण"

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन आयोग

नेपाल

आन्तरिक प्रयोजनका लागि

कानून संग्रह

सम्पादन तथा प्रकाशन समिति

अध्यक्ष श्री युवराज सुवेदी -	बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग
सचिव श्री श्यामकुमार भट्टराई -	बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग
सहसचिव श्री मानबहादुर अर्याल-	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय
सहसचिव श्री कृष्णप्रसाद पुडासैनी-	बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग
अनुसन्धान विज्ञ श्री कुमुदप्रसाद शर्मा-	बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग
लेखा अधिकृत श्री राजकुमार दुङ्गेल-	बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग
शाखा अधिकृत श्री सुमन अधिकारी-	बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग
नेपाल

सर्वाधिकार

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोगले आन्तरिक प्रयोजनका लागि प्रकाशित गरेको हो ।यस पुस्तकलाई विक्री वितरण गर्न पाइने छैन।

प्रकाशन मिति र प्रति

मितिः २०७८ पौष

प्रतिः १०००

प्रकाशक

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग, नेपाल

पुल्चोक, ललितपुर

फोनः ०१-५०१०१७९/४८१

टोलफ्री नं.१६६०-०१-२२१११

Email: ciedpnepal@gmail.com, info@ciedp.gov.np

website: www.ciedp.gov.np

©बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन आयोग

कम्प्युटर डिजाईन

कम्प्युटर टेक्निसियन श्री बोधराज बराल

मुद्रण

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन आयोग

नेपाल

मन्तव्य

नेपालमा वि.सं.२०५२ साल फाल्गुण १ बाट वि.सं.२०६३ साल मंसिर ५ गतेसम्म नेकपा (माओवादी) र राज्यपक्षबीच चलेको सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा द्वन्द्वरत पक्षहरुबाट बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरुको सम्बन्धमा छानविन गरी सत्यतथ्य जनसमक्ष ल्याउने, पीडितहरुका लागि राहत, क्षतिपुर्ति तथा परिपूरण सिफारिस गर्ने, बेपत्तापार्ने कार्यसँग सम्बन्धित व्यक्तिहरुलाई कारबाही सिफारिस गर्ने तथा सशस्त्र द्वन्द्वका अन्तरनिहित कारण एवम् भविष्यमा द्वन्द्व दोहोरिन नदिने उपायहरुसमेत नेपाल सरकारसमक्ष सिफारिस गर्ने प्रयोजनार्थ बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन,२०७१ बमोजिम २०७१ साल माघ २८ गते यस आयोगको गठन भइ तोकिएबमोजिमको कार्य सम्पादन हुँदै आएको छ।

आयोगले आफूलाई तोकिएबमोजिमको जिम्मेवारी आयोगसम्बद्ध विभिन्न ऐन, नियम, निर्देशिका तथा कार्यविधिहरु तर्जुमा भइ सोहीबमोजिम कार्यसम्पादन हुँदै आइरहेको छ। आयोगसँग सम्बद्ध ऐन, नियमावली तथा आयोगबाट स्वीकृत निर्देशिका, कार्यविधिहरु, आचारसंहिताहरु तथा व्यक्ति बेपत्ता पार्ने कार्यसँग सम्वन्धित अन्तराष्ट्रिय कानूनहरु समेत समेटेर यसअघि कानून संग्रह प्रकाशन भएकोमा हाल थप कार्यविधि, निर्देशिका तथा आचारसंहिताहरु समेत जारी भईसकेका छन्। आयोगका काम कारवाहीहरु विधिसम्मत ढङ्गले संचालन गर्न परिमार्जन गरीएका कानूनहरुलाई अध्यावधिक गरी प्रकाशित गर्नुपर्ने नै हुन्छ। यस्ता प्रकाशनहरुबाट आयोगको आन्तरिक कार्यप्रक्रियालाई व्यवस्थित पार्ने मात्र नभई प्रभावकारी ढङ्गले संचालन समेत हुने गर्दछ। साथै यस्ता प्रकाशनहरुबाट बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविनसँग सम्वन्धित विषयमा चासो राख्ने सरोकारवालाहरुका लागि समेत उपयोगी संगालोको रुपमा रहने छ। व्यक्तिगत रुपमा, आयोगको आवश्यकता र सरोकारवालाहरुको चाहना बमोजिम कानून संग्रहको प्रकाशित भएकोमा अत्यन्तै खुशी लागेको छ।यस्ता प्रकाशनहरुले निरन्तरता पाउन सकेमा मात्र आयोगका काम कारावाहीहरु सरोकारवालाहरु समक्ष परीक्षित हुँदै जाने हुन्छ।

आयोगको कामकारवाहीसँग सम्वन्धित कानूनी दस्तावेजहरुको संग्रह प्रकाशित गर्ने कार्यमा संलग्नभई अत्यन्त परिश्रमकासाथ कार्यसम्पादन गर्ने सबैलाई धन्यबाद भन्न चाहन्छु। यसरी प्रकाशन हुने आयोग सम्बद्ध हरेक दस्तवेजहरु आयोगको अमुल्य निधिको रुपमा सुरक्षित रहने छन्। यस्ता प्रकाशनबाट, आयोगको आन्तरिक कार्यमा समेत प्रभावकारिता आउनसक्ने विश्वास लिएको छु।

धन्यवाद !

२०७८ साल पौष महिनाको १५ गते।

युवराज सुवेदी
अध्यक्ष

"मर्यादाका लागि सत्य-तथ्य, न्याय र परिपूरण"

फोन नं.: ०१-५०१०१९६, ०१-५०१०४८१
फ्याक्स नं.: ०१-५०१०१६८
टोल फ्रि नं.: १६६०-०१-२२१११
इ-मेल: info@ciedp.gov.np
ciedpnepal@gmail.com
वेवसाइट: http//www.ciedp.gov.np
संचयकोष भवन, पुल्चोक, ललितपुर

आन्तरिक प्रयोजनका लागि

कानून संग्रह

विषय-सूची

क्र.स.	विषय	स्वीकृत मिति	पृष्ठ
१	बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१	नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित मिति २०७१।१।२८	१-२४
२	बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग नियमावली, २०७२	नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित मिति २०७२।११।३०	२५-५९
३	बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन निर्देशिका, २०७३	आयोगबाट स्वीकृत मिति २०७३।०१।२३	६०-८५
४	बयान सम्बन्धी कार्यविधि, २०७८	आयोगबाट स्वीकृत मिति २०७८।०८।०१	८६-९२
५	बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोगका पदाधिकारीहरूको आचार संहिता, २०७८	आयोगबाट स्वीकृत मिति २०७८।०७।२८	९३-९७
६	आयोगका कर्मचारीहरूको आचार संहिता, २०७८	आयोगबाट स्वीकृत मिति २०७८।०८।०१	९८-१०५

क.स.	विषय	स्वीकृत मिति	पृष्ठ
७	पीडित परिचयपत्र उपलब्ध गराउने कार्यविधि, २०७७	आयोगबाट स्वीकृत मिति २०७७ ।०९।०६	१०६-१०९
८	परिचयपत्र प्राप्त व्यक्तिलाई प्रदान गर्नुपर्ने सेवा, सुविधा, छुट तथा सहुलियत	आयोगबाट स्वीकृत मिति २०७७ ।०९।०६	११०-११३
९	शव उत्खनन् सम्बन्धी कार्यविधि, २०७८	आयोगबाट स्वीकृत मिति २०७८।०३।३०	११४-१४५
१०	एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क संकलन कार्यविधि, २०७८	आयोगबाट स्वीकृत मिति २०७८।०३।३०	१४६-१७९
११	डी.एन.ए. नमूना संकलन र प्रोफाइलिङ सम्बन्धी कार्यविधि, २०७८ DNA Sample Collection and Profiling Procedure, 2021	आयोगबाट स्वीकृत मिति २०७८।०३।३०	१८०-१९२
१२	Standard Operating Procedure for Forensic Anthropological Examination, 2021	आयोगबाट स्वीकृत मिति २०७८।०३।३०	१९३-२३२
१३	47/133. Declaration on the Protection of All Persons from Enforced Disappearance	The General Assembly, 18 December 1992	२३३-२४१

क्र.स.	विषय		स्वीकृत मिति	पृष्ठ
१४	International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, 2006		The General Assembly 20 December 2006	२४२-२६४

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१

नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित मिति

२०७१।१।२८

संशोधन गर्ने ऐन

१.	बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग (पहिलो संशोधन) ऐन, २०७५	२०७५।०३।२०
२.	बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग (दोस्रो संशोधन) ऐन, २०७५	२०७५।१०।२५
३.	बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०७७℘	२०७७।१०।२३

संवत् २०७१ सालको ऐन नं. १

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको ऐन

प्रस्तावना : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३ मा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको सम्बन्धमा गठित छानविन आयोगको प्रतिवेदनको आधारमा पीडित परिवारहरूलाई राहत उपलब्ध गराउने तथा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन गर्ने तथा मानवता विरूद्धको अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरूको बारेमा सत्य अन्वेषण गर्न र समाजमा मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्न उच्चस्तरीय सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन गर्ने कुरा उल्लेख भएको,

विस्तृत शान्ति सम्झौताको दफा ५.२.५ मा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन गर्ने तथा मानवता विरूद्धको अपराधमा संलग्नहरूको बारेमा सत्य अन्वेषण गर्न र समाजमा मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्न आपसी सहमतिबाट उच्चस्तरीय सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको गठन गर्ने कुरा उल्लेख भएको,

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ र विस्तृत शान्ति सम्झौताको मर्म र भावनालाई आत्मसात गरी सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा भएका मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन तथा मानवता विरूद्धको अपराध सम्बन्धी घटना र त्यस्तो घटनामा संलग्न व्यक्तिहरूको बारेमा सत्य अन्वेषण तथा छानविन गरी वास्तविक तथ्य जनसमक्ष ल्याउन, समाजमा मेलमिलाप गराई पारस्परिक सद्भाव तथा सहिष्णुताको भावना अभिवृद्धि गर्दै दिगो शान्ति र मेलमिलापको वातावरण निर्माण

℘ यो अध्यादेश नेपालको संविधानको धारा ११४ को उपधारा (२) को प्रतिवन्धात्मक वाक्यांशको खण्ड (ग) बमोजिम निष्कृय भएको ।

गर्न, सो घटनाबाट पीडित व्यक्तिलाई परिपूरणको व्यवस्था लगायत त्यस्तो घटनासँग सम्बन्धित गम्भीर अपराधमा संलग्न व्यक्तिलाई कानूनी कारबाहीको लागि सिफारिस गर्नको लागि बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग तथा सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको गठन सम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८३ बमोजिम व्यवस्थापिका-संसदको हैसियतमा संविधान सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :** (१) यस ऐनको नाम "बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१" रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरून्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **परिभाषा** : विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

(क) "अध्यक्ष" भन्नाले आयोगको अध्यक्ष सम्झनु पर्छ ।

(ख) "आयोग" भन्नाले दफा ३ बमोजिम गठन भएको बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग वा सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग सम्झनु पर्छ ।

(ग) "उजूरी" भन्नाले निवेदन समेतलाई जनाउँछ ।

(घ) "तोकिएको" वा "तोकिए बमोजिम" भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ ।

(ङ) "परिपूरण" भन्नाले दफा २३ बमोजिम पीडितलाई उपलब्ध गराइने क्षतिपूर्ति, सुविधा वा सहुलियत समेत सम्झनु पर्छ ।

(च) "परिवार" भन्नाले पीडितको पति, पत्नी, छोरा, छोरी, बाबु, आमा, सासू, ससुरा, बाजे, बज्यै, नाति, नातिनी वा सगोलको दाजु भाइ वा दिदी बहिनी सम्झनु पर्छ ।

(छ) "पीडक" भन्नाले सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी अपराधमा संलग्न व्यक्ति सम्झनु पर्छ र सो शब्दले त्यस्तो अपराध गर्न आदेश दिने व्यक्ति समेतलाई जनाउँछ ।

(ज) "पीडित" भन्नाले सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा भएका मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको परिणाम स्वरूप मृत्यु भएको वा शारीरिक,

मानसिक, यौनजन्य वा आर्थिक रूपमा हानिनोक्सानी पुगेको वा थुनामा रहेको व्यक्ति तथा निजको परिवारको सदस्य सम्झनु पर्छ र सो शब्दले मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको परिणाम स्वरूप मानवीय, सामाजिक वा सामुदायिक रूपमा गम्भीर प्रतिकूल असर पुग्न गएको समुदाय समेतलाई जनाउँछ ।

(झ) "मन्त्रालय" भन्नाले नेपाल सरकार, शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय सम्झनु पर्छ ।

(ञ) "मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन" भन्नाले सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा निःशस्त्र व्यक्ति वा जनसमुदाय विरूद्ध लक्षित गरी वा योजनाबद्ध रूपमा गरिएको देहायको कार्य सम्झनु पर्छ :-

(१) हत्या,

(२) अपहरण तथा शरीर बन्धक,

(३) व्यक्ति बेपत्ता पार्ने,

(४) अङ्गभङ्ग वा अपाङ्ग बनाउने,

(५) शारीरिक वा मानसिक यातना,

(६) बलात्कार तथा यौनजन्य हिंसा,

(७) व्यक्तिगत वा सार्वजनिक सम्पत्ति लुटपाट, कब्जा, तोडफोड वा आगजनी,

(८) घरजग्गाबाट जबरजस्ती निकाला वा अन्य कुनै किसिमबाट विस्थापन, वा

(९) अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार वा मानवीय कानून विपरीत गरिएका जुनसुकै किसिमका अमानवीय कार्य वा मानवता विरूद्धको अन्य अपराध ।

(ट) "व्यक्ति बेपत्ता पार्ने कार्य" भन्नाले देहायका कुनै कार्य सम्झनु पर्छ :-

(१) कानून बमोजिम पक्राउ गर्न, अनुसन्धान तहकिकात गर्न वा कानून कार्यान्वयन गर्न अख्तियारी पाएको व्यक्ति वा सुरक्षाकर्मीले पक्राउ गरेको, हिरासतमा राखेको वा अन्य कुनै किसिमले नियन्त्रणमा लिएको व्यक्तिलाई मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष उपस्थित नगराउने, मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष प्रचलित कानून बमोजिम उपस्थित गराउनु पर्ने अवधि व्यतीत भएपछि पनि

सरोकारवालालाई भेटघाट गर्न नदिने वा निजलाई कहाँ, कसरी र कुन अवस्थामा राखिएको छ भन्ने सम्बन्धमा जानकारी नदिने,

(२) सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा कुनै संगठन वा संगठित वा असंगठित समूहको नामबाट कुनै पनि व्यक्तिलाई पक्राउ वा अपहरण गरी वा कब्जामा वा अन्य कुनै किसिमले नियन्त्रणमा लिई निजको वैयक्तिक स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गर्ने ।

(ठ) "विस्तृत शान्ति सम्झौता" भन्नाले नेपाल सरकार र तत्कालीन नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी) बीच सम्वत् २०६३ साल मंसिर ५ गते सम्पन्न सम्झौता सम्झनु पर्छ ।

(ड) "सचिव" भन्नाले आयोगको सचिव सम्झनु पर्छ ।

(ढ) "सदस्य" भन्नाले आयोगको सदस्य सम्झनु पर्छ र सो शब्दले अध्यक्ष समेतलाई जनाउँछ ।

(ण) "सशस्त्र द्वन्द्व" भन्नाले सम्वत् २०५२ साल फागुन १ गतेदेखि २०६३ साल मंसिर ५ गतेसम्म राज्य पक्ष र तत्कालीन नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी) बीच भएको सशस्त्र द्वन्द्व सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद-२

आयोगको गठन

३. **आयोगको गठन :** (१) सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा भएका मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी घटना र त्यस्तो घटनामा संलग्न व्यक्तिहरूको बारेमा सत्य अन्वेषण तथा छानविन गरी वास्तविक तथ्य जनसमक्ष ल्याउन, पीडक र पीडित बीच मेलमिलाप गराउन, पीडितलाई परिपूरणको व्यवस्था लगायत त्यस्तो घटनासँग सम्बन्धित गम्भीर अपराधमा संलग्न व्यक्तिलाई कानूनी कारबाहीको लागि सिफारिस गर्ने काम समेतका लागि नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी छुट्टाछुट्टै रूपमा स्वतन्त्र, निष्पक्ष, जवाफदेही र उच्चस्तरीय बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग र सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन गर्नेछ ।

(२) आयोगमा कम्तीमा एकजना महिला रहने गरी अध्यक्ष सहित पाँचजना सदस्यहरू रहने छन् ।

(३) अध्यक्ष तथा सदस्यको नियुक्तिको लागि सिफारिस गर्न देहाय बमोजिमको एक सिफारिस समिति रहनेछ :-

(क) पूर्व प्रधान न्यायाधीशहरूमध्येबाट नेपाल सरकारले तोकेको व्यक्ति -अध्यक्ष

(ख) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको अध्यक्ष वा निजले तोकेको सो आयोगको सदस्य - सदस्य

(ग) मानव अधिकारवादी, मनोविज्ञानवेत्ता, कानूनविद्, विधि विज्ञानवेत्ता, द्वन्द्वविद्, समाजशास्त्री, महिला अधिकारकर्मी वा शान्ति प्रक्रियामा संलग्न व्यक्तिहरू मध्येबाट नेपाल सरकारले मनोनयन गरेको कम्तीमा एकजना महिला सहित तीनजना - सदस्य

(४) उपदफा (३) बमोजिमको सिफारिस समितिले यस ऐन बमोजिम अध्यक्ष र सदस्य हुन योग्य व्यक्तिहरू मध्येबाट अध्यक्ष तथा सदस्यको नाम नियुक्तिको लागि सिफारिस गर्नेछ ।

(५) उपदफा (३) बमोजिमको सिफारिस समितिले अध्यक्ष तथा सदस्यको नाम सिफारिस गर्नु अघि निजहरूको सार्वजनिक छनौट प्रक्रिया निर्धारण गरी त्यस्तो छनौट प्रक्रिया सार्वजनिक रूपमा प्रकाशन समेत गर्नु पर्नेछ ।

४. **अध्यक्ष तथा सदस्यको योग्यता** : देहायको व्यक्ति अध्यक्ष तथा सदस्यको पदमा नियुक्तिको लागि योग्य हुनेछ :-

(क) मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट कम्तीमा स्नातकोपाधि हासिल गरेको,

(ख) नियुक्ति हुँदाका बखत कुनै पनि राजनीतिक दलको सदस्य नरहेको,

(ग) उच्च नैतिक चरित्र भएको,

(घ) मानव अधिकार, शान्ति, कानून, द्वन्द्व व्यवस्थापन वा समाजशास्त्रको क्षेत्रमा काम गरेको,

(ङ) पैंतीस वर्ष उमेर पूरा भएको,

(च) अध्यक्षको हकमा सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश वा पुनरावेदन अदालतको मुख्य न्यायाधीश भइसकेको, नेपाल न्याय सेवाको विशिष्ट श्रेणीको पदमा काम गरिसकेको वा सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश हुने योग्यता भएको ।

५. **अध्यक्ष तथा सदस्यको लागि अयोग्यता** : देहायको व्यक्ति अध्यक्ष तथा सदस्यको पदमा नियुक्तिको लागि अयोग्य मानिनेछ :-

(क) गैर नेपाली नागरिक,

(ख) नैतिक पतन देखिने फौजदारी अभियोगमा अदालतबाट कसूरदार ठहरिएको,

(ग) मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी कसूरमा सजाय पाएको,

(घ) सशस्त्र द्वन्द्वमा संलग्न रहेको,

(ङ) मानव अधिकारको उल्लङ्घन सम्बन्धी कसूरमा कारबाहीको लागि राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट सिफारिस भएको ।

६. **पदावधि** : ✂✍(१) यो दफा प्रारम्भ भएपछि नियुक्त हुने अध्यक्ष तथा सदस्यको पदावधि एक वर्षको हुने ।

❐(१क) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दफा ३८ को उपदफा (२) बमोजिम आयोगको कार्यावधि थप भएको अवस्थामा नेपाल सरकारले अध्यक्ष तथा सदस्यको पदावधि थप गर्न वा दफा ४ बमोजिमको योग्यता भएका अन्य व्यक्तिलाई दफा ३ बमोजिम नियुक्त गर्न सक्नेछ ।

(२) ✂उपदफा (१) र (१क) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि अध्यक्ष वा कुनै सदस्यमा कार्यक्षमताको अभाव भएमा वा निज खराब आचरणमा लागेमा नेपाल सरकारले पूर्व प्रधान न्यायाधीशको अध्यक्षतामा तीन सदस्यीय एक छानविन समिति गठन गर्नेछ र सो समितिको सिफारिसमा नेपाल सरकारले त्यस्तो अध्यक्ष वा सदस्यलाई पदबाट हटाउन सक्नेछ ।

तर त्यस्तो आरोप लागेको अध्यक्ष वा सदस्यलाई सफाई पेश गर्ने मौकाबाट वञ्चित गरिने छैन ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम अध्यक्ष वा सदस्य उपरको आरोप छानविन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

✂ **दोस्रो संशोधनद्वारा संशोधित ।**

✍ **बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०७७ ले संशोधन गरेको ।**

❐ **दोस्रो संशोधनद्वारा थप ।**

❐✍(४) यस दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यो दफा प्रारम्भ हुँदाका बखत बहाल रहेका अध्यक्ष तथा सदस्यको पदावधि संवत् २०७५ साल चैत्र मसान्तसम्म कायम रहेनछ ।

तर दफा ७ को उपदफा (३) बमोजिम पदपूर्ति भएकोमा त्यस्ता अध्यक्ष तथा सदस्यको पदावधि स्वतः समाप्त भएको मानिनेछ।

७. **पद रिक्त हुने अवस्था** : (१) देहायको अवस्थामा अध्यक्ष वा सदस्यको पद रिक्त भएको मानिनेछ :-

(क) निजले प्रधानमन्त्री समक्ष आफ्नो पदबाट राजीनामा दिएमा,

(ख) दफा ५ बमोजिम निज आफ्नो पदमा बहाल रहन अयोग्य भएमा,

❐⌘(ख१) दफा ६ को उपदफा (१) र (४) बमोजिम पदावधि समाप्त भएमा,

(ग) दफा ६ को उपदफा (२) बमोजिम निज आफू बहाल रहेको पदबाट हटेमा,

(घ) निजको मृत्यु भएमा ।

(२) अध्यक्ष वा सदस्यको पद कुनै कारणले रिक्त भएमा दफा ३ बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी पूर्ति गरिनेछ ।

❐(३) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दफा ६ को उपदफा (४) बमोजिमको पदावधि समाप्त हुनु भन्दा अगावै अध्यक्ष वा सदस्य पदमा दफा ३ बमोजिमको पक्रिया पूरा गरी पूर्ति गर्न सकिनेछ ।

८. **अध्यक्ष तथा सदस्यको सेवा शर्त** : (१) अध्यक्ष तथा सदस्य आयोगको पूरा समय काम गर्ने पदाधिकारी हुनेछन् ।

(२) अध्यक्ष तथा सदस्यको पारिश्रमिक क्रमशः राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका अध्यक्ष तथा सदस्य सरह हुनेछ ।

(३) अध्यक्ष तथा सदस्यको सेवाको शर्त र अन्य सुविधा नेपाल सरकारले तोके बमोजिम हुनेछ ।

✍ बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०७७ ले उपदफा (४) झिकेको ।

❐ दोस्रो संशोधनद्वारा थप ।

⌘ बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०७७ ले संशोधन गरेको ।

९. **आयोगको बैठक र निर्णय** : (१) आयोगको बैठक अध्यक्षले तोकेको स्थान, मिति र समयमा आवश्यकता अनुसार बस्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि अध्यक्षको अनुपस्थितिमा सदस्यहरूसँगको परामर्शमा सचिवले तोकेको स्थान, मिति र समयमा आयोगको बैठक बस्नेछ ।

(३) आयोगको कूल सदस्य सङ्ख्याको पचास प्रतिशतभन्दा बढी सदस्यहरू उपस्थित भएमा आयोगको बैठकको लागि गणपूरक सङ्ख्या पुगेको मानिनेछ ।

(४) आयोगको बैठकको अध्यक्षता अध्यक्षले र निजको अनुपस्थितिमा बैठकमा उपस्थित सदस्यहरू मध्ये वरिष्ठ सदस्यले गर्नेछ ।

(५) आयोगको निर्णय सर्वसम्मतबाट गरिनेछ । यसरी सर्वसम्मतबाट निर्णय हुन नसकेमा आयोगको बैठकमा बहुमतको राय मान्य हुनेछ र मत बराबर भएमा बैठकमा अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले निर्णायक मत दिनेछ ।

(६) आयोगको बैठकको निर्णय अध्यक्षले प्रमाणित गर्नेछ ।

(७) आयोगले चाहेमा आयोगको काम कारबाहीसँग सम्बन्धित विषयका विज्ञलाई आयोगको बैठकमा पर्यवेक्षकको रूपमा भाग लिन आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

(८) आयोगको बैठक सम्बन्धी अन्य कार्यविधि आयोग आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

१०. **सचिव** : नेपाल सरकारले नियुक्त गरेको वा तोकेको नेपाल न्याय सेवाको राजपत्राङ्कित विशिष्ट श्रेणीको अधिकृतले आयोगको सचिव भई काम गर्नेछ ।

११. **आयोगको कर्मचारी** : (१) आयोगको लागि आवश्यक पर्ने कर्मचारी मन्त्रालयले उपलब्ध गराउनेछ । त्यसरी कर्मचारी उपलब्ध गराउँदा मन्त्रालयले आयोगसँग परामर्श गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि आयोगले माग गरेको विशेषज्ञ कर्मचारी नेपाल सरकारसँग नभएमा वा आयोगले माग गरे बमोजिमको सङ्ख्यामा मन्त्रालयले कर्मचारी उपलब्ध गराउन नसकेमा आयोगले करारमा कर्मचारी नियुक्त गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम करारमा नियुक्त भएको कर्मचारीको काम, कर्तव्य र अधिकार, पदावधि, पारिश्रमिक तथा सुविधा आयोगले तोके बमोजिम हुनेछ ।

तर त्यस्तो कर्मचारीको पारिश्रमिक र सुविधा आयोगमा कार्यरत नेपाल सरकारका समान श्रेणी वा तहका कर्मचारीको भन्दा बढी हुने छैन ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम आयोगमा कार्यरत कर्मचारीहरूले आयोगबाट तोके बमोजिम भत्ता तथा सुविधा पाउनेछन् ।

१२. **आयोगको स्रोत साधन तथा लेखापरीक्षण** : (१) आयोगको काम कारबाहीको लागि आवश्यक पर्ने रकम, भवन, साधन तथा अन्य स्रोतको व्यवस्था मन्त्रालयले गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम आयोगलाई प्राप्त भएको रकम आयोगले कुनै वाणिज्य बैंकमा खाता खोली जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

(३) आयोगको सम्पूर्ण खर्च उपदफा (२) बमोजिम जम्मा गरिएको रकमबाट व्यहोरिनेछ ।

(४) आयोगले आफ्नो आय व्ययको लेखा नेपाल सरकारले अपनाएको ढाँचामा राख्नु पर्नेछ ।

(५) आयोगको लेखापरीक्षण महालेखा परीक्षकद्वारा हुनेछ ।

परिच्छेद-३

आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार

१३. **आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार :** (१) आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

(क) मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी घटनाको छानविन, सत्य अन्वेषण तथा अभिलेखन गरी वास्तविक तथ्य जनसमक्ष ल्याउने,

(ख) पीडित तथा पीडकको यकीन गर्ने,

(ग) पीडक र पीडित बीच मेलमिलाप गराउन पहल गर्ने तथा मेलमिलाप गराउने,

(घ) पीडित वा निजको परिवारका सदस्यलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने परिपूरणको सम्बन्धमा सिफारिस गर्ने,

(ङ) मेलमिलाप नभएका तथा क्षमादानमा नपरेका पीडकलाई कारबाहीको लागि सिफारिस गर्ने,

(च) पीडितलाई तोकिए बमोजिमको परिचयपत्र तथा छानविन पछिको जानकारी उपलब्ध गराउने,

(छ) यस ऐनमा उल्लिखित अन्य काम गर्ने, गराउने ।

(२) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा भएका घटनासँग सम्बन्धित विषयमा विभिन्न अदालत तथा निकायमा विचाराधीन मुद्दाहरू सम्बन्धित अदालत तथा निकायसँगको परामर्शमा आयोगले छानविन गर्नेछ ।

(३) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा भएका घटनासँग सम्बन्धित विषयमा विभिन्न निकायमा विचाराधीन उजूरीहरू आयोगले छानविन गर्नेछ ।

(४) कुनै घटना शसस्त्र द्वन्द्वको क्रममा भएको हो वा होइन भन्ने विवाद भएमा त्यसको निर्णय आयोगले गर्नेछ ।

(५) यस ऐन बमोजिम बेपत्ता पारिएका व्यक्तिका सम्बन्धमा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग र मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी अन्य घटनाका सम्बन्धमा सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगले छानविन गर्नेछ ।

(६) आयोगले मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी घटनाको छानविन देहायको आधारमा गर्न सक्नेछ :-

(क) पीडित वा निजको तर्फबाट कसैले आयोग समक्ष उजूरी दिएमा,

(ख) आयोगलाई कुनै स्रोतबाट जानकारी प्राप्त भएमा,

(ग) आयोगले छानविन गर्न उपयुक्त सम्झेमा ।

(७) आयोगमा उजूरी दिने कार्यमा बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका तथा यौनजन्य हिंसामा परेका व्यक्तिलाई सहजता प्रदान गर्न आयोगले तोकिए बमोजिम छुट्टै व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

(८) आयोग समक्ष उजूरी दिने कार्यविधि सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१४. **<u>आयोगको छानविन सम्बन्धी अधिकार</u>** : (१) आयोगले यस ऐन बमोजिम छानविन गर्दा देहायको काम गर्ने सम्बन्धमा प्रचलित कानून बमोजिम अदालतलाई भए सरहको अधिकार प्रयोग गर्न सक्नेछ :-

(क) कुनै व्यक्तिलाई आयोग समक्ष उपस्थित गराई जानकारी लिने वा बयान गराउने,

(ख) साक्षी बुझ्ने तथा बकपत्र गराउने,

(ग) कुनै लिखत वा कागजात पेश गर्न आदेश दिने,

(घ) कुनै सरकारी वा सार्वजनिक कार्यालय वा अदालतबाट कुनै लिखत वा त्यसको नक्कल झिकाउने,

तर कुनै अदालतबाट त्यस्तो लिखत झिकाउँदा सम्बन्धित अदालतको अनुमति लिनु पर्नेछ ।

(ङ) प्रमाण बुझ्ने,

(च) स्थलगत निरीक्षण गर्ने वा गराउने वा दशी प्रमाण पेश गर्न आदेश दिने ।

(२) सुरक्षाका दृष्टिले वा अन्य कारणबाट साक्षी वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई आयोगमा उपस्थित गराउन नसकिने भएमा आयोगले श्रव्यदृश्य संवाद (भिडियो कन्फरेन्स) वा अन्य कुनै माध्यमबाट त्यस्तो साक्षी वा व्यक्तिको बकपत्र वा बयान गराउन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम कुनै व्यक्ति उपस्थित गराउन वा लिखत, कागजात, दशी वा प्रमाण पेश गर्ने सम्बन्धमा आयोगले उपयुक्त सम्झेमा मनासिव समय तोक्न सक्नेछ ।

(४) आयोगले आफ्नो छानविन सम्बन्धी कुनै वस्तु, लिखत कुनै व्यक्तिका साथमा वा कुनै खास स्थानमा छ भन्ने लागेमा विना सूचना त्यस्तो व्यक्ति वा स्थानको तलासी लिन वा लिन लगाउन र फेला परेका वस्तु वा लिखत कब्जा गर्न वा गर्न लगाउन वा त्यस्तो लिखतको पूरै वा आंशिक नक्कल वा प्रतिलिपि लिन लगाउन सक्नेछ ।

(५) सार्वजनिक पद धारण गरेको कुनै व्यक्ति उपर यस ऐन बमोजिम छानविन गर्नु परेमा र निजलाई पदमा राखिरहँदा निजले प्रमाण लोप गर्ने सम्भावना देखिएमा आयोगले निजलाई निलम्बन गर्न सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेछ र त्यसरी लेखी आएमा सम्बन्धित निकायले समेत त्यस्तो व्यक्तिलाई निजको सेवा शर्त सम्बन्धी कानूनमा उल्लेख भएकोमा सोही बमोजिम र त्यसरी उल्लेख नभएकोमा बढीमा तीन महिनाको लागि निलम्बन गर्नु पर्नेछ ।

(६) बेपत्ता पारिएको व्यक्तिलाई मारी मृतकको शव कुनै स्थानमा गाडिएको छ भन्ने सम्बन्धमा आयोग विश्वस्त भएमा आयोगले त्यस्तो स्थानको उत्खनन् गरी वास्तविकता पत्ता लगाउन सक्नेछ ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम उत्खनन् व्यवस्थित रूपले गर्नु पर्नेछ र त्यसरी उत्खनन् गर्दा कुनै व्यक्तिको शव वा अवशेष फेला परेमा आयोगले सम्भव भएसम्म त्यस्तो शवको डी.एन.ए. वा शव परीक्षण समेत गरी त्यस्तो शव वा अवशेष मृतकको परिवारको सदस्य उपलब्ध भएमा निजलाई बुझाउनु पर्नेछ ।

(८) आयोगलाई प्राप्त भएको उजूरी तथा जानकारी छानविन गर्ने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१५. **आयोगको कार्यमा सहयोग पुऱ्याउनु पर्ने :** (१) आयोगले दफा १४ बमोजिम माग गरेको लिखत, कागजात, दशी वा प्रमाण पेश गर्नु तथा आयोगमा उपस्थित भई जानकारी, बयान वा बकपत्र दिनु सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा निकायको कर्तव्य हुनेछ ।

(२) आयोगले यस ऐन बमोजिम छानविनको सिलसिलामा कुनै ठाउँको तलासी लिंदा वा कुनै व्यक्तिलाई आयोग समक्ष उपस्थित गराउन स्थानीय प्रशासनको सहयोग माग गरेमा आयोगलाई सहयोग गर्नु स्थानीय प्रशासनको कर्तव्य हुनेछ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिमको कर्तव्य भएको व्यक्ति, संस्था वा निकायले आयोगको कार्यमा सहयोग नगरेमा आयोगले त्यस्तो व्यक्ति वा सो संस्था वा निकायको प्रमुखलाई पटकै पिच्छे पन्ध्र हजार रूपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम कर्तव्य भएको व्यक्ति कुनै सरकारी निकाय वा सार्वजनिक संस्थाको पदाधिकारी वा कर्मचारी भएमा आयोगले त्यस्तो पदाधिकारी वा कर्मचारीलाई विभागीय कारबाही गर्न वा प्रचलित कानून बमोजिम पदीय जिम्मेवारी पूरा नगरेको आरोपमा कारबाही गर्न सम्बन्धित अख्तियारवाला समक्ष लेखी पठाउन सक्नेछ र त्यसरी लेखी आएमा सम्बन्धित अख्तियारवालाले विभागीय कारबाही गरी सोको जानकारी आयोगलाई गराउनु पर्नेछ ।

(५) कसैले आयोगको काम कारबाहीमा बाधा बिरोध गरेमा आयोगले त्यस्तो व्यक्तिलाई पटकै पिच्छे पन्ध्र हजार रूपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ ।

१६. **अवहेलनामा कारबाही गर्न सक्ने** : (१) आयोगले आफ्नो अवहेलनामा कारबाही चलाउन सक्नेछ । यसरी कारबाही चलाउँदा आयोगले आफ्नो अवहेलना भएको ठहऱ्याएमा पन्ध्र हजार रूपैयाँसम्म जरिवाना वा तीन महिनासम्म कैद वा दुवै सजाय गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सम्बन्धित व्यक्ति वा निकायले आयोगलाई सन्तोष हुने गरी क्षमायाचना गरेमा आयोगले क्षमा दिन वा सजाय तोकी सकेको भए सजाय माफ गर्न, घटाउन वा आयोगले तोकेको शर्तमा सजाय मुलतवी राखी त्यस्तो शर्तको पालना भएमा सजाय कार्यान्वयन नगर्ने आदेश दिन सक्नेछ ।

१७. **साक्षी तथा अन्य व्यक्तिको संरक्षण** : (१) आयोगमा बयान, बकपत्र वा जानकारी दिन उपस्थित हुने कुनै व्यक्ति, पीडित वा निजको परिवारका सदस्यले आफ्नो सुरक्षाको लागि आयोगसँग अनुरोध गरेमा वा त्यसरी अनुरोध नगरेपनि त्यस्तो व्यक्ति वा आयोगलाई सहयोग पुऱ्याउने वा आयोगमा कार्यरत कुनै व्यक्तिलाई सुरक्षा दिन आवश्यक देखिएमा आयोगले सो व्यक्तिको सुरक्षाको लागि उचित व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै व्यक्तिको सुरक्षाको लागि आयोगले आवश्यकता अनुसार नेपाल सरकारको सहयोग लिन सक्नेछ ।

(३) कुनै व्यक्तिले आयोगमा बयान वा बकपत्र गरेको वा कुनै जानकारी दिएको कारणले मात्र निजका विरूद्ध कुनै मुद्दा चलाइने वा कानूनी कारबाही गरिने छैन ।

(४) आयोगमा बयान, बकपत्र वा जानकारी दिन उपस्थित भएको व्यक्तिले आउँदा जाँदा र खान तथा बस्दा लाग्ने वास्तविक खर्च माग गरेमा आयोगले त्यस्तो व्यक्तिलाई मनासिब खर्च उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(५) आयोगमा बयान वा बकपत्र गर्ने, कुनै सूचना, जानकारी वा प्रमाण दिने व्यक्तिले आफ्नो नाम गोप्य राख्न चाहेमा आयोगले त्यस्तो व्यक्तिको नाम गोप्य राख्नु पर्नेछ ।

(६) बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका तथा यौनजन्य हिंसामा परेका व्यक्तिलाई बयान वा बकपत्र दिने कार्यमा सहजता प्रदान गर्न आयोगले तोकिए बमोजिम छुट्टै व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

(७) सरकारी निकायमा कार्यरत कुनै कर्मचारी वा सुरक्षाकर्मीले आफू कार्यरत निकायमा रही आयोगमा बयान, बकपत्र वा जानकारी दिन सुरक्षाका कारण नसक्ने जनाएमा आयोगले त्यस्तो कर्मचारीलाई निज सरूवा हुन सक्ने निकायमा सरूवा गर्न सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेछ र त्यसरी लेखी आएमा सो निकायले पनि त्यस्तो कर्मचारीलाई सरूवा गरिदिनु पर्नेछ ।

(८) साक्षी, पीडित तथा आयोगको काममा सहयोग गर्ने व्यक्तिको सुरक्षा, शारीरिक तथा मानसिक हित, गोपनियता र मर्यादाको संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१८. **सार्वजनिक सुनुवाई गर्न सक्ने :** (१) आयोगले मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी विषयमा सत्य तथ्य पत्ता लगाउन आवश्यक देखेमा सार्वजनिक सुनुवाई गर्न सक्नेछ ।

(२) सार्वजनिक सुनवाई गर्ने तरिका र प्रक्रिया आयोगले तोके बमोजिम हुनेछ ।

१९. **आयोगको काम कारबाही खुला तथा पारदर्शी हुनु पर्ने :** (१) आयोगले आफ्नो काम कारबाही खुला तथा पारदर्शी रूपमा गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै व्यक्तिको इज्जत, आत्मसम्मान, गोपनियता वा सुरक्षामा प्रतिकूल असर पर्ने, शान्ति र सु-व्यवस्थामा खलल पर्ने वा छानविन प्रकृयालाई प्रतिकूल असर पार्ने काम कारबाही गोप्य गर्न सकिनेछ ।

(३) आयोगले आफ्नो काम कारबाही सम्बन्धी विवरण पीडित लगायत सर्वसाधारणको जानकारीको लागि समय समयमा सार्वजनिक गर्न सक्नेछ ।

२०. **स्वतन्त्रता र निष्पक्षता कायम गर्नु पर्ने** : (१) आयोगले स्वतन्त्र र निष्पक्ष रूपले आफ्नो काम सम्पादन गर्नु पर्नेछ ।

(२) आयोगले कसै प्रति झुकाब, मोलाहिजा वा वदनियत राखी काम गर्न हुँदैन ।

(३) आयोगले आफ्नो काम कारबाही गर्दा मानव अधिकार तथा न्यायका सर्वमान्य सिद्धान्तलाई पालना गर्नु पर्नेछ ।

(४) आयोगबाट छानविन तथा कारबाही गर्नु पर्ने व्यक्ति कुनै सदस्यको नातेदार भएमा वा कुनै कारोवारको सिलसिलामा निजसँग प्रत्यक्षरूपमा सम्बन्धित भएमा सो सदस्यले त्यस्तो छानविन तथा कारबाहीमा संलग्न हुनु हुँदैन ।

२१. **उजूरी तामेलीमा राख्न सक्ने** : आयोगमा प्राप्त भएको उजूरी वा जानकारी सम्बन्धमा छानविन गर्दा कारबाही चलाउन पर्याप्त आधार नभएमा आयोगले कारण खुलाई त्यस्तो उजूरी तामेलीमा राख्न सक्नेछ ।

तर त्यस्तो उजूरीको सम्बन्धमा कारबाही गर्नु पर्ने विषयमा पछि प्रमाण प्राप्त भएमा आयोगले सो उजूरी उपर छानविन गर्न सक्नेछ ।

२२. **मेलमिलाप गराउन सक्ने** : (१) पीडक वा पीडितले मेलमिलापको लागि आयोग समक्ष निवेदन दिएमा आयोगले पीडक र पीडित बीच एक आपसमा मेलमिलाप गराउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पीडक र पीडित बीच मेलमिलाप गराउने सम्बन्धमा आयोगले पीडकलाई निजले गरेको गलत कामको पश्चाताप गर्न लगाई पीडितसँग माफी माग्न लगाउनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम मेलमिलाप गराउँदा आयोगले पीडितलाई हुन गएको क्षति वापत मनासिव क्षतिपूर्ति पीडकद्वारा उपलब्ध गराउन लगाउन सक्नेछ ।

(४) मेलमिलाप गराउने सम्बन्धमा पीडक र पीडितलाई उत्प्रेरित गर्नको लागि आयोगले देहायको काम गर्न वा गराउन सक्नेछ :-

(क) सशस्त्र द्वन्द्वग्रस्त ठाउँमा पीडक, पीडित तथा निजका परिवारलाई सम्मिलित गराई मेलमिलाप समारोह आयोजना गर्न,

(ख) पीडक, पीडित तथा निजका परिवारको संलग्नतामा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मरेका व्यक्तिको सम्झना स्वरूप प्रतिमा वा सार्वजनिक स्थल निर्माण गर्न वा स्तम्भ खडा गर्न लगाउन,

(ग) मेलमिलाप सम्बन्धी विभिन्न लेख, रचना, निबन्ध, गीत, चित्र आदि प्रकाशन गर्न,

(घ) सामाजिक तथा सामुदायिक सद्भाव बढाउन,

(ङ) अन्य उपयुक्त कार्य गर्न ।

(५) पीडितको मृत्यु भैसकेको वा पीडित नाबालक वा मानसिक रूपले अस्वस्थ भएको अवस्थामा आयोगले पीडितको परिवार र पीडकसँग यस दफा बमोजिम मेलमिलाप गराउन सक्नेछ ।

(६) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि आयोगले दफा २६ को उपदफा (२) बमोजिम क्षमादानको लागि सिफारिसमा नपरेका पीडकसँग पीडितको मेलमिलाप गराउन सक्ने छैन ।

२३. **परिपूरणको लागि सिफारिस गर्ने** : (१) यस ऐन बमोजिम छानविन गरिसकेपछि आयोगले पीडितलाई क्षतिपूर्ति प्रदान गर्न, पुनरूद्धार वा पुनर्स्थापना गर्न वा अन्य उपयुक्त व्यवस्था गर्न नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि आयोगले उपयुक्त सम्झेमा पीडित वा अवस्था अनुसार निजको परिवारको कुनै सदस्यलाई देहायका सुविधा वा सहुलियत उपलब्ध गराउन नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्न सक्नेछ :-

(क) निःशुल्क शिक्षा तथा स्वास्थोपचार,

(ख) सीपमूलक तालीम,

(ग) विना ब्याज वा सहुलियतपूर्ण ब्याजमा ऋण सुविधा,

(घ) बसोबासको व्यवस्था,

(ङ) रोजगारको सुविधा,

(च) आयोगले उपयुक्त सम्झेको अन्य सुविधा वा सहुलियत ।

(३) आयोगले यस दफा बमोजिम पीडितलाई कुनै सुविधा, सहुलियत प्रदान गर्न वा अन्य उपयुक्त व्यवस्था गर्ने सम्बन्धमा सिफारिस गर्नु अघि निजको इच्छा वा माग बुझी निजको प्राथमिकता अनुसार सुविधा, सहुलियत तथा अन्य व्यवस्था सिफारिस गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम उपलब्ध गराइने क्षतिपूर्ति, सुविधा वा सहुलियत निर्धारण गर्ने आधार र मापदण्ड तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(५) पीडितलाई पीडकद्वारा क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराइएको, आयोगबाट कुनै पीडकलाई क्षमादानको लागि सिफारिस गरिएको वा कुनै पीडकको पहिचान नभएको कारणले मात्र यस दफा बमोजिम पीडितलाई उपलब्ध गराइने सुविधाबाट वञ्चित गरिने छैन ।

(६) पीडितको मृत्यु भैसकेको अवस्थामा उपदफा (१) वा (२) बमोजिम पीडितले पाउने क्षतिपूर्ति, सुविधा वा सहुलियत निजको परिवारको नजिकको सदस्यलाई उपलब्ध गराइनेछ ।

२४. **सम्पत्ति फिर्ताको लागि सिफारिस गर्ने** : (१) यस ऐन बमोजिम गरिएको छानविनबाट कसैले पीडितको कुनै सम्पत्ति कब्जा वा जफत गरेको देखिएमा आयोगले त्यस्तो सम्पत्ति सम्बन्धित व्यक्तिबाट फिर्ता गर्न नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्नेछ ।

(२) आयोगले पीडितको सम्पत्ति कब्जा वा जफत भएको कारण हुन गएको वास्तविक क्षति यकिन गरी नेपाल सरकारबाट पीडितलाई मनासिव क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन सिफारिस गर्नेछ ।

२५. **कारबाहीको लागि सिफारिस गर्न सक्ने** : (१) आयोगले यस ऐन बमोजिम छानविन गर्दा कुनै व्यक्ति मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी अपराधमा संलग्न भएको देखिएमा आयोगले त्यस्तो व्यक्ति उपर कानून बमोजिम कारबाही गर्न नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि आयोगले देहायका पीडक उपर कारबाहीको लागि सिफारिस गर्ने छैन :-

(क) दफा २२ बमोजिम पीडितसँग मेलमिलाप गरेका,

(ख) दफा २६ बमोजिम क्षमादानका लागि सिफारिसमा परेका ।

तर एकभन्दा बढी अपराधमा दोषी देखिएको पीडकलाई कुनै एक अपराधमा क्षमादानका लागि सिफारिस नगरिएमा त्यसरी सिफारिस नभएको अपराधमा त्यस्तो पीडक उपर कारबाहीको लागि सिफारिस गरिनेछ ।

(३) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि आयोगले चाहेमा दफा २७ को उपदफा (१) बमोजिम प्रतिवेदन दिनु अगावै मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी अपराधमा दोषी देखिएका पीडक उपर मुद्दा चलाउन दफा २७ को उपदफा (२) बमोजिम अन्तरिम प्रतिवेदनमा समावेश गरी नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्न सक्नेछ ।

(४) आयोगले यस ऐन बमोजिम छानविन गर्दा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको आरोपमा सार्वजनिक पद धारण गरेको कुनै व्यक्ति दोषी देखिएमा निजलाई विभागीय कारबाही गर्न सम्बन्धित अख्तियारवाला समक्ष लेखी पठाउनु पर्नेछ र यसरी लेखी आएमा अख्तियारवालाले तीन महिनाभित्र निजलाई कानून बमोजिम उपयुक्त सजाय सहित विभागीय कारबाही गरी सो को जानकारी आयोगलाई दिनु पर्नेछ ।

२६. **<u>क्षमादान सम्बन्धी व्यवस्था</u> :** (१) दफा २५ मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यस ऐन बमोजिम छानविन गर्दा उपदफा (४), (५) र (६) मा उल्लिखित मापदण्ड एवं शर्तका आधारमा कुनै पीडकलाई क्षमादान गर्न उपयुक्त देखिएमा आयोगले त्यसको पर्याप्त आधार खुलाई नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि बलात्कार र ◆<u>आयोगको छानविनबाट क्षमादान दिन पर्याप्त आधार र कारण नदेखिएका</u> गम्भीर प्रकृतिका अन्य अपराधमा संलग्न पीडकलाई आयोगले क्षमादानको लागि सिफारिस गर्न सक्ने छैन ।

(३) आयोगले उपदफा (१) बमोजिम सिफारिस गर्नु अघि पीडकले क्षमादानको लागि देहायको प्रक्रिया पूरा गरी आयोग समक्ष निवेदन दिएको हुनु पर्नेछ :-

(क) आयोगले तोकेको म्यादभित्र लिखित रूपमा निवेदन दिएको,

(ख) निवेदन दिनु अघि सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा आफूबाट भएका काम कारबाहीको सन्दर्भमा आफूलाई थाहा भएसम्मको सत्य तथ्य विवरण आयोग सक्षम पूर्णरूपमा प्रकट गरी सो विवरण आयोगमा अभिलेखन गराएको कुरा निवेदनमा उल्लेख गरेको,

(ग) आयोगले तोके बमोजिम अन्य प्रक्रिया पूरा गरेको ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम दिइने निवेदनमा पीडकले देहायका प्रतिबद्धता प्रकट गरेको कुरा उल्लेख गर्नु पर्नेछ :-

(क) सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा आफूबाट मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन भएको कुरा स्वीकार गरेको,

(ख) त्यस्तो कार्यबाट आफूलाई पश्चाताप भएको स्वीकार गरी आयोग समक्ष पीडितसँग चित्त बुझ्दो ढङ्गले क्षमायाचना गर्न मञ्जुर गरेको,

(ग) भविष्यमा त्यस्तो किसिमको कुनै कार्य नगर्ने प्रतिज्ञा गरेको ।

(५) उपदफा (३) बमोजिम क्षमादानका लागि कुनै निवेदन पर्न आएमा आयोगले त्यस्तो पीडकलाई क्षमादान गर्ने सम्बन्धमा पीडितको सहमति, असहमति र घटनाको गम्भीरता समेत विचार गरी क्षमादानको सिफारिस गर्ने निर्णय गर्नु पर्नेछ ।

(६) कुनै पीडक मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी एक भन्दा बढी अपराधमा संलग्न भएको छानविनबाट देखिएमा र त्यस्तो पीडकलाई यस दफा बमोजिम

◆ प्रस्तुत वाक्यांश सुमन अधिकारीसमेत वि. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय भएको मुद्दामा सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०७१।११।१४ मा बदर घोषित भएको ।

कुनै अपराधमा मात्र क्षमादान गर्न सकिने भएमा आयोगले पीडकलाई सो अपराधमा मात्र क्षमादानको लागि सिफारिस गर्न सक्नेछ ।

(७) यस दफा बमोजिम क्षमादानको लागि सिफारिस गर्नु अघि आयोगले पीडितलाई हुन गएको क्षति बापत मनासिब क्षतिपूर्ति पीडकद्वारा उपलब्ध गराउन लगाउन सक्नेछ ।

(८) उपदफा (१) बमोजिम आयोगबाट क्षमादानको लागि सिफारिस भएको व्यक्तिलाई नेपाल सरकारबाट क्षमादान भएमा त्यस्तो व्यक्तिको नाम नेपाल राजपत्रमा प्रकाशन गरिनेछ ।

(९) उपदफा (१) बमोजिम क्षमादानको लागि सिफारिस गरिएको व्यक्तिले नेपाल सरकारबाट क्षमादान नपाएमा त्यस्तो व्यक्तिको सम्बन्धमा मुद्दा चलाउन दफा २८ को उपदफा (२) को खण्ड (ख) बमोजिमको प्रक्रिया अवलम्बन गरिनेछ ।

२७. **प्रतिवेदन पेश गर्ने :** (१) आयोगले यस ऐन बमोजिम छानविन गरिसकेपछि देहायको कुराहरू खुलाई नेपाल सरकार समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ :-

(क) आयोगबाट छानविन गरिएका र तामेलीमा राखिएका उजूरी सम्बन्धी विवरण,

(ख) छानविनबाट पत्ता लागेको वास्तविक सत्य तथ्य सम्बन्धी विवरण,

(ग) दफा २२ बमोजिम पीडित र पीडक बीच आयोगबाट मेलमिलाप गराइएको विवरण,

(घ) दफा २३, २४ र २६ बमोजिम नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गरेको विषय,

(ङ) दफा २५ बमोजिम कारबाहीको लागि सिफारिस गरिएको विवरण,

(च) सशस्त्र द्वन्द्वका अन्तरनिहित कारण र भविष्यमा त्यस्ता घटना दोहोरिन नदिनको लागि गरिनु पर्ने आवश्यक नीतिगत, कानूनी, संस्थागत, प्रशासनिक र व्यवहारिक सुधारका विषय,

(छ) प्रतिवेदन कार्यान्वयन गर्न कुनै कानून बनाउन आवश्यक भएमा सो विषय,

(ज) मानव अधिकारको प्रवर्द्धन, न्याय प्रणालीको सुदृढीकरण तथा समाजमा मेलमिलापको वातावरण सृजना गर्ने सम्बन्धमा नेपाल सरकारले तत्काल तथा भविष्यमा अवलम्बन गर्नु पर्ने कुराहरू,

(झ) आयोगले उपयुक्त सम्झेका अन्य कुराहरू ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि आयोगले छानविन गरिसकेको विषयमा समय समयमा आफ्नो सिफारिस सहित नेपाल सरकार समक्ष अन्तरिम प्रतिवेदन पेश गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त भएको प्रतिवेदन नेपाल सरकारले तीस दिनभित्र ∇व्यवस्थापिका-संसद समक्ष पेश गर्नेछ ।

परिच्छेद-४

प्रतिवेदनको कार्यान्वयन तथा अनुगमन

२८. **प्रतिवेदन कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी** : (१) दफा २७ बमोजिम आयोगले दिएको प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिस कार्यान्वयन गर्ने, गराउने जिम्मेवारी मन्त्रालयको हुनेछ ।

(२) मन्त्रालयले आयोगको प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिस देहाय बमोजिम कार्यान्वयन गर्नेछ :-

(क) दफा २३ र २४ मा उल्लिखित सिफारिस कार्यान्वयन गर्नको लागि नेपाल सरकारको स्वीकृति लिई त्यस्तो सिफारिस आफैंले वा अन्य सम्बद्ध निकाय मार्फत कार्यान्वयन गर्ने, गराउने,

(ख) दफा २५ मा उल्लिखित सिफारिस कार्यान्वयन गर्न दफा २९ बमोजिमको प्रक्रिया अवलम्बन गर्ने,

(ग) दफा २६ मा उल्लिखित सिफारिस कार्यान्वयन सम्बन्धी कारबाही अघि बढाउन नेपाल सरकारमा लेखी पठाउने,

(घ) प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिस कार्यान्वयन गर्न कानून निर्माण गर्नु पर्ने भएमा आवश्यक कानून निर्माण गर्ने तर्फ कारबाही गर्ने,

(ङ) आयोगको प्रतिवेदन कार्यान्वयन गर्न उपयुक्त सम्झेको अन्य काम गर्ने, गराउने ।

(३) मन्त्रालयले दफा २७ को उपदफा (१) को खण्ड (च), (छ) र (ज) मा उल्लिखित सिफारिस प्राथमिकता तोकी क्रमशः कार्यान्वयन गर्नेछ ।

(४) मन्त्रालयले आयोगको सिफारिस बमोजिम पीडितलाई सरल र सहज तरिकाले तत्काल क्षतिपूर्ति, सुविधा वा सहुलियत उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

∇ **हाल संघीय संसद कायम रहेको ।**

२९. **मुद्दा दायर गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था** : (१) मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको आरोपमा दोषी देखिएको पीडक उपर मुद्दा चलाउन आयोगबाट ◆नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस भएमा मन्त्रालयले त्यस्तो पीडक उपर मुद्दा चलाउन महान्यायाधिवक्ता समक्ष लेखी पठाउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम मन्त्रालयबाट मुद्दा चलाउन लेखी आएमा महान्यायाधिवक्ता वा निजले तोकेको सरकारी वकीलले त्यस्तो पीडक उपर मुद्दा चल्ने वा नचल्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम महान्यायाधिवक्ता वा सरकारी वकीलले मुद्दा चलाउने वा नचलाउने निर्णय गर्दा त्यसको आधार र कारण खुलाउनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (२) बमोजिम पीडक उपर मुद्दा चलाउने निर्णय भएमा सम्बन्धित सरकारी वकीलले विशेष अदालतमा मुद्दा चलाउनु पर्नेछ ।

स्पष्टीकरण : यस दफाको प्रयोजनको लागि "विशेष अदालत" भन्नाले आयोगको सिफारिसका आधारमा महान्यायाधिवक्ता वा निजले तोकेको सरकारी वकिलले उपदफा (२) बमोजिम कुनै पीडक उपर मुद्दा चलाउने गरी निर्णय गरेको मुद्दाको कारवाही र किनारा गर्न नेपाल सरकारले कानून बमोजिम गठन गरेको विशेष अदालत सम्झनु पर्छ ।

३०. **आयोगले दिएको प्रतिवेदनको अनुगमन** : (१) आयोगको प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिस कार्यान्वयन भए वा नभएको सम्बन्धमा अनुगमन गर्ने कार्य राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुगमन गर्दा मन्त्रालयले आयोगको प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिस कार्यान्वयन गरे, गराएको नदेखिएमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले सो सिफारिस कार्यान्वयन गर्न मन्त्रालयलाई ध्यानाकर्षण गराउन सक्नेछ र त्यसरी ध्यानाकर्षण गराएका विषय मन्त्रालयले यथाशीघ्र कार्यान्वयन गर्ने, गराउनेछ ।

परिच्छेद-५

विविध

३१. **उपसमिति वा कार्यटोली गठन गर्न सक्ने** : (१) आयोगले आफ्नो काम कारबाही सुचारूरूपले सञ्चालन गर्नको लागि सम्बन्धित क्षेत्रका विज्ञहरू समावेश गरी आवश्यकता अनुसार विभिन्न उपसमिति वा कार्यटोली गठन गर्न सक्नेछ ।

◆ प्रस्तुत वाक्यांश सुमन अधिकारीसमेत वि. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय भएको मुद्दामा सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०७१।११।१४ मा वदर घोषित भएको ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गठित उपसमिति वा कार्यटोलीको काम, कर्तव्य, अधिकार, कार्यावधि र सो उपसमिति वा कार्यटोलीका सदस्यले पाउने सुविधा तथा अन्य व्यवस्था आयोगले तोकिदिए बमोजिम हुनेछ ।

३२. **विशेषज्ञको सेवा लिन सक्ने** : (१) आयोगले यस ऐन बमोजिम कुनै काम गर्नको लागि आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित विषयका स्वदेशी तथा विदेशी विशेषज्ञ वा विशिष्टीकृत निकायको सेवा लिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सेवा प्रदान गर्ने विशेषज्ञ तथा विशिष्टीकृत निकायको नियुक्ति, काम, कर्तव्य र अधिकार, सेवाको शर्त तथा सुविधा आयोगले तोके बमोजिम हुनेछ ।

(३) आयोगलाई कुनै निकाय वा संस्थाको सेवा आवश्यक परेमा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सम्बन्धित निकाय वा संस्थाले आयोगबाट माग भए बमोजिमको सेवा आयोगलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

३३. **काम कारबाही गर्न बाधा नपर्ने** : आयोगको कुनै सदस्यको पद रिक्त भएको कारणले मात्र आयोगले काम कारबाही गर्न कुनै बाधा पर्ने छैन ।

३४. **अधिकार प्रत्यायोजन** : (१) आयोगले यस ऐन बमोजिम आफूलाई प्राप्त भएको अधिकार मध्ये आवश्यकतानुसार केही अधिकार अध्यक्ष, सदस्य, सचिव वा दफा ३१ बमोजिम गठित उपसमिति वा कार्यटोलीलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि मेलमिलाप गराउने वा परिपूरण, क्षमादान वा कारबाहीको सिफारिस गर्ने सम्बन्धमा आयोगलाई भएको अधिकार प्रत्यायोजन हुन सक्ने छैन ।

३५. **सूचना दिनेलाई पुरस्कृत गर्न सक्ने** : यस ऐन बमोजिम आयोगले छानविन गरेको विषयमा सत्य तथ्य पत्ता लगाउने कार्यमा आयोग वा अनुसन्धान अधिकारीलाई सहयोग पुऱ्याउने व्यक्ति, संगठन, निकाय वा संस्थालाई आयोगले पुरस्कृत गर्न सक्नेछ ।

३६. **सूचना, विवरण, तथ्य तथा जानकारी प्राप्त गर्न सक्ने**: यस ऐन बमोजिम गठित कुनै आयोगले छानविन गरी प्राप्त गरेको कुनै सूचना, विवरण, तथ्य वा जानकारी अन्य कुनै आयोगलाई उपयोगी भएमा त्यस्तो सूचना, विवरण, तथ्य वा जानकारी सो आयोगबाट प्राप्त गर्न सक्नेछ ।

३७. **समन्वय गर्न सक्ने :** आयोगले यस ऐन बमोजिम छानविन गर्दा यस्तै किसिमको काम गर्ने प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित वा नेपाल सरकारबाट गठित आयोग वा निकायसँग समन्वय गरी काम गर्न सक्नेछ ।

➲३८. **आयोगको कार्यावधि** : (१) आयोगको कार्यावधि यो दफा प्रारम्भ भएको मितिले एक वर्षको हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सो उपदफामा उल्लिखित अवधिभित्र यस ऐन बमोजिम आयोगबाट सम्पन्न हुनु पर्ने काम बाँकी रहन गएमा नेपाल सरकारले आयोगको कार्यावधि एक वर्षसम्मको लागि थप गर्न सक्नेछ ।

(३) यस ऐन बमोजिम अध्यक्ष तथा सदस्यको पदावधि समाप्त भएको कारणले मात्र आयोगको कार्यावधि समाप्त भएको मानिने छैन ।

३९. **आयोगको विघटन** : (१) आयोगले यस ऐन बमोजिम आफ्नो काम सम्पन्न गरेमा वा दफा ३८ बमोजिम आयोगको कार्यावधि समाप्त भएमा आयोग विघटन हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम आयोग विघटन भएमा आयोगको नाममा रहेको सम्पत्ति तथा दायित्व मन्त्रालयमा सर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम आयोग विघटन हुने भएमा आयोगले आफ्नो जिम्मामा रहेको अभिलेख मन्त्रालयमा बुझाउनु पर्नेछ ।

४०. **पुनः छानविन नगर्ने** : यस ऐन बमोजिम आयोगबाट छानविन गरिसकेको विषयमा पुनः आयोग गठन गरी छानविन गरिने छैन ।

४१. **शपथ** : आफ्नो कार्यभार सम्हाल्नु अघि अध्यक्षले प्रधान न्यायाधीश समक्ष र सदस्यले अध्यक्षसँग अनुसूची बमोजिमको ढाँचामा शपथ लिनु पर्नेछ ।

४२. **बाधा अड्काउ फुकाउने अधिकार** : (१) यस ऐनको कार्यान्वयन गर्ने सिलसिलामा कुनै बाधा अड्काउ आइपरेमा आयोगको परामर्शमा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी बाधा अड्काउ फुकाउन आदेश जारी गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जारी भएको आदेश नेपाल सरकारले तीस दिनभित्र ∇व्यवस्थापिका-संसदमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

४३. **नेपाल सरकारसँग सम्पर्क** : आयोगले नेपाल सरकारसँग सम्पर्क राख्दा मन्त्रालय मार्फत राख्नु पर्नेछ ।

४४. **नियम बनाउने अधिकार** : यस ऐनको कार्यान्वयन गर्न आयोगको परामर्शमा नेपाल सरकारले नियम बनाउन सक्नेछ ।

➲ पहिलो संशोधनद्वारा उपदफा (३) थप भई पुनः दोस्रो संशोधनद्वारा संशोधित ।

∇ हाल संघीय संसद कायम रहेको ।

अनुसूची
(दफा ४१ सँग सम्बन्धित)
<u>शपथ</u>

म .... सत्य निष्ठापूर्वक प्रतिज्ञा गर्छु/ ईश्वरको नाममा शपथ लिन्छु कि नेपाली जनता र प्रचलित संविधान तथा अन्य कानूनप्रति निष्ठावान रही आफूले ग्रहण गरेको बेपत्ता पारिएका व्यक्तिका छानविन आयोग/सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको अध्यक्ष/सदस्य पदको जिम्मेवारी र कर्तव्य कसैको डर, मोलाहिजा, पक्षपात, द्वेष वा लोभमा नपरी इमान्दारीसाथ पालन गर्नेछु र आफ्नो कर्तव्य पालनको सिलसिलामा आफूलाई ज्ञात हुन आएको कुरा प्रचलित कानूनको पालना गर्दा बाहेक आफू बहाल रहेको वा नरहेको कुनै पनि अवस्थामा प्रकट गर्ने छैन ।

शपथ ग्रहण गर्नेको,-

सहीः

मितिः

शपथ ग्रहण गराउनेको, –

सहीः

नाम :

पद :

मिति :

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०७७✍

नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित मिति

२०७७।१०।२३

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ लाई संशोधन गर्न बनेको अध्यादेश

प्रस्तावना: बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ लाई तत्काल संशोधन गर्न वाञ्छनीय भएको र हाल संघीय संसदको अधिवेशन नभएकोले,

नेपालको संविधानको धारा ११४ को उपधारा (१) बमोजिम मन्त्रिपरिषदको सिफारिसमा राष्ट्रपतिबाट यो अध्यादेश जारी भएको छ ।

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस अध्यादेशको नाम ‘‘बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०७७’’ रहेकोछ ।

(२) यो अध्यादेश तुरून्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ को दफा ६ मा संशोधन:** बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ (यसपछि “मूल ऐन” भनिएको) को दफा ६ को,-

(१)उपदफा (१) को सट्टा देहायको उपदफा (१) राखिएको छः-

“(१) यो उपदफा प्रारम्भ हुँदाका बखत बहाल रहेका अध्यक्ष तथा सदस्यको पदावधि सम्वत् २०७८ साल असार मसान्त सम्म कायम रहनेछ ।”

(२)उपदफा (४) झिकिएको छ ।

३. **मूल ऐनको दफा ७ मा संशोधन:** मूल ऐनको दफा ७ को उपदफा (१) को खण्ड (ख१) मा रहेका “उपदफा (१) र (४)” भन्ने शब्दहरूको सट्टा “उपदफा (१) वा (१क)” भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।

४. **मूल ऐनको दफा ३८ मा संशोधन:** मूल ऐनको दफा ३८ को उपदफा (१) को सट्टा देहायको उपदफा (१) राखिएको छः-

“(१) आयोगको कार्यावधि सम्वत् २०७८ साल असार मसान्त सम्म कायम रहनेछ ।”

✍ यो अध्यादेश नेपालको संविधानको धारा ११४ को उपधारा (२) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको खण्ड (ग) बमोजिम निष्कृय भएको ।

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग नियमावली, २०७२

<u>नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित मिति</u>

२०७२।११।३०

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ को दफा ४४ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोगको परामर्शमा नेपाल सरकारले देहायका नियमहरू बनाएको छ ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ**: (१) यी नियमहरूको नाम "बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग नियमावली, २०७२" रहेको छ ।

(२) यो नियमावली तुरून्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **परिभाषा :** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस नियमावलीमा,-

(क) "अनुसन्धान अधिकारी" भन्नाले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको सम्बन्धमा आयोगले छानविन गर्न तोकेको अनुसन्धान अधिकारी सम्झनु पर्छ र सो शब्दले आयोगबाट अनुसन्धान गर्नका लागि गठन गरिएका उपसमिति वा कार्यटोली समेतलाई जनाउँछ ।

(ख) "उजूरीकर्ता" भन्नाले यस नियमावली बमोजिम उजूरी दिने व्यक्ति सम्झनु पर्छ ।

(ग) "ऐन" भन्नाले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ सम्झनु पर्छ ।

(घ) "छानविन समिति" भन्नाले ऐनको दफा ६ को उपदफा (२) बमोजिम गठन गरिएको छानविन समिति सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद-२

उजूरी सम्बन्धी व्यवस्था

३. **उजूरी माग गर्नेः** (१) सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको सम्बन्धमा पीडित वा निजको तर्फबाट आयोगमा उजूरी दिन आयोगले सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरी उजूरी माग गर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम उजूरी माग गरेको सूचनामा उजूरी दिने अवधि, तरिका र स्थान समेत उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम उजूरी दिने अवधि अपर्याप्त भएको भन्ने लागेमा आयोगले उजूरी दिने म्याद थप गर्न सक्नेछ ।

तर त्यसरी उजूरी दिने म्याद थप गर्दा आयोगको कार्यावधि समाप्त हुनुभन्दा कम्तीमा छ महिना भन्दा कम हुने गरी उजूरी दिने म्याद थप गर्न सकिने छैन ।

४. **उजूरी वा जानकारी दिन सक्नेः** (१) उजूरी दिन चाहने पीडित आफैं वा निजको तर्फबाट कसैले आयोग वा आयोगले तोकेको स्थानमा उपस्थित भई वा हुलाक, इमेल वा अन्य विद्युतीय माध्यमबाट अनुसूची-१ बमोजिमको ढाँचामा आफूसँग भएका सबै प्रमाण संलग्न गरी उजूरी दिन सक्नेछ ।

तर त्यस्तो ढाँचा बमोजिम उजूरी नपरेको कारणले मात्र सो सम्बन्धमा कारबाही गर्न बाधा पर्ने छैन ।

(२) कसैले मौखिक रूपमा उजूरी दिन चाहेमा आयोगले उजूरीकर्ताले भनेका कुराहरू अनुसूची-१ को ढाँचामा लिपिबद्ध गरी निजलाई पढीबाची सुनाई निजको दस्तखत समेत गराउनु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (१) बमोजिम इमेल वा अन्य विद्युतीय माध्यमबाट पर्न आएको उजूरी सम्बन्धित कर्मचारीले प्रिन्ट गरी प्रमाणित गरी राख्नु पर्नेछ ।

(४) उपनियम (१) बमोजिम कुनै उजूरी टेलिफोनबाट प्राप्त भएमा सम्बन्धित कर्मचारीले सो को अभिलेख खडा गरी राख्नु पर्नेछ ।

(५) आयोगले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको सम्बन्धमा कुनै स्रोतबाट प्राप्त गरेको जानकारीलाई समेत उजूरीको रूपमा लिन सक्नेछ ।

(६) कसैले आयोग समक्ष आफ्नो परिचय नखुलाई कुनै साङ्केतिक नामबाट आयोगको इमेल वा फ्याक्स मार्फत उजूरी दिएमा आयोगले त्यस्तो उजूरी लिन सक्नेछ ।

तर त्यस्तो उजूरी सम्बन्धित पक्षले सनाखत नगरेसम्म दर्ता किताबमा दर्ता गरिने छैन ।

(७) अदालत बाहेक अन्य कुनै निकायमा दर्ता भएको उजूरी आयोगले सम्बन्धित निकायबाट झिकाउने आदेश दिन सक्नेछ ।

(८) आयोगमा उजूरी दर्ता गर्दा कुनै दस्तुर लाग्ने छैन ।

५. <u>**उजूरी सम्बन्धी विशेष व्यवस्था:**</u> (१) बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपाता भएका तथा यौनजन्य हिंसामा परेका व्यक्तिलाई उजूरी दिन सहजता प्रदान गर्न आयोगले देहाय बमोजिमको व्यवस्था गर्न सक्नेछ :-

(क) आयोगले तोकेको नजिकको सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह वा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन सम्बन्धमा काम गर्न नेपाल सरकारबाट गठन भएको कुनै निकाय मार्फत उजूरी दिन,

(ख) आयोगले उपलब्ध गराएको फोन नम्बरमा मौखिक रूपमा उजूरी दिन,

(ग) महिलाको हकमा उपलब्ध भएसम्म महिला कर्मचारी मार्फत उजूरी दिन,

(घ) उजूरी वा जानकारी दिनका लागि बेग्लै कक्ष र आवश्यकता अनुसार दोभाषे वा सहजकर्ताको समेत व्यवस्था गर्न,

(ङ) आयोग समक्ष उपस्थित भई उजूरी दिन असमर्थ व्यक्तिको हकमा आयोगबाटै कर्मचारी खटाई निजको उजूरी लिन ।

(२) यस नियम बमोजिम उजूरी लिने निकायले आफू समक्ष प्राप्त भएको उजूरी सात दिनभित्र आयोगमा पठाई दिनु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिमको समयभित्र आफू समक्ष प्राप्त हुन आएको उजूरी नपठाउने सम्बन्धित निकायका प्रमुखलाई आयोगले विभागीय कारबाहीका लागि अख्तियारवाला समक्ष लेखी पठाउन सक्नेछ ।

(४) यस नियम बमोजिम उजूरी लिदा नियम ४ बमोजिमको व्यवस्था अवलम्बन गर्नु पर्नेछ ।

(५) उजूरी वा जानकारी दिन आउने व्यक्तिलाई कुनै कर्मचारीले अपमान, अवहेलना वा दुर्व्यवहार गरेमा त्यस्तो कर्मचारीलाई आयोगले प्रचलित कानून बमोजिम कारबाही गर्न सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेछ ।

६. **उजूरी वा जानकारी दर्ता गर्ने:** (१) आयोगमा नियम ४ र ५ बमोजिम पर्न आएका उजूरी वा जानकारी सम्बन्धित कर्मचारीले अनुसूची-२ बमोजिमको उजूरी दर्ता किताबमा दर्ता गरी सम्बन्धित व्यक्तिलाई अनुसूची-३ बमोजिम उजूरी दर्ताको निस्सा दिनु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि इमेलबाट उजूरी वा जानकारी प्राप्त भएकोमा उजूरीकर्तालाई सोही माध्यमबाट उजूरी प्राप्त भएको जानकारी दिनु पर्नेछ ।

(३) कुनै व्यक्तिले एकै विषयमा एकभन्दा बढी उजूरी दिएमा वा एकभन्दा बढी व्यक्तिले एकै विषयमा उजूरी दिएमा सम्बन्धित कर्मचारीले तीमध्ये एउटा उजूरीमात्र दर्ता गरी अन्य उजूरीलाई दर्ता भएको उजूरीसाथ संलग्न गरी राख्नु पर्नेछ ।

(४) उपनियम (३) बमोजिम एउटा उजूरी दर्ता भएमा त्यसै विषयमा पर्न आएका अन्य उजूरीको लगत कट्टा गर्नु पर्नेछ ।

७. **उजूरी वा जानकारी तामेलीमा राख्ने**: (१) आयोगले देहायको अवस्थामा आफू समक्ष प्राप्त उजूरी वा जानकारीलाई तामेलीमा राख्न सक्नेछ :-

(क) सशस्त्र द्वन्द्वको अवधि बाहेक अन्य अवधिमा व्यक्ति बेपत्ता पारिएका घटनासँग सम्बन्धित उजूरी,

(ख) खण्ड (क) मा उल्लिखित अवधिमा व्यक्ति बेपत्ता पारिएको भए तापनि सशस्त्र द्वन्दसँग असम्बन्धित देखिन आएका उजूरी,

(ग) आयोगको अधिकारक्षेत्रभित्र नपरेका उजूरी,

(घ) नियम ३ बमोजिम आयोगले उजूरी दर्ता गर्न दिएको म्याद समाप्त भएपछि प्राप्त भएका उजूरी,

(ङ) प्रथमदृष्टिमा तथ्य तथा प्रमाणको अभाव देखिएको वा अस्पष्ट उजूरी,

(च) आयोगबाट तामेलीमा रही सकेको उजूरी सम्बन्धी विषयमा नयाँ प्रमाण पेश नगरी पुनः सोही विषयमा दिएको उजूरी,

(छ) बेनामी उजूरी ।

(२) उपनियम (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि अनुसन्धान अधिकारीले नियम १० को उपनियम (२) बमोजिम आयोग समक्ष दिएको प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपर छलफल गरी आयोगबाट उजूरी वा जानकारी तामेलीमा राख्ने निर्णय भएमा त्यस्तो उजूरी वा जानकारी समेत तामेलीमा राखिनेछ ।

(३) उपनियम (१) वा (२) बमोजिम आयोगबाट कुनै उजूरी वा जानकारी तामेलीमा राख्ने निर्णय भएमा आयोगले सो को जानकारी सम्बन्धित व्यक्तिलाई दिनु पर्नेछ ।

(४) उपनियम (१) वा (२) बमोजिम आयोगबाट कुनै उजूरी वा जानकारी तामेलीमा राख्ने निर्णय भएमा उजूरी साथ प्राप्त सक्कल कागजात सम्बन्धित उजूरीकर्तालाई फिर्ता गर्नु पर्नेछ ।

(५) यस नियम बमोजिम उजूरी वा जानकारी तामेलीमा राख्ने निर्णय भएमा आयोगको उजूरी दर्ता किताबबाट त्यस्तो उजूरी वा जानकारीको लगत कट्टा गर्नु पर्नेछ ।

८. **तामेलीमा रहेका उजूरी जगाउन सक्नेः** (१) नियम ७ बमोजिम तामेलीमा राखिएको उजूरी वा जानकारीको व्यहोरालाई पुष्टि गर्ने कुनै ठोस सबुत प्रमाण सहित सो विषयमा छानविन गर्न कसैले आयोगमा निवेदन दिएमा वा आयोगले छानविन गर्दै जाँदा कुनै ठोस सबूत प्रमाण प्राप्त हुन आएमा आयोगले त्यस्तो उजूरी वा जानकारी तामेलीबाट जगाउने निर्णय गरी छानविनको कारबाही प्रारम्भ गर्न सक्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम कुनै उजूरी वा जानकारी तामेलीबाट जगाउने निर्णय भएमा त्यस्तो उजूरी वा जानकारी आयोगको उजूरी दर्ता किताबमा पुनः दर्ता गरिनेछ ।

९. **सम्बन्धित निकायमा पठाउन सक्नेः** (१) आयोग समक्ष परेको कुनै उजूरी आयोगको कार्यक्षेत्रभित्र नपरी अन्य कुनै निकायसँग सम्बन्धित देखिन आएमा आयोगले त्यस्तो उजूरी र सो सम्बन्धी कागजात सम्बन्धित निकायमा पठाउन सक्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम कुनै उजूरी आयोगको कार्यक्षेत्रभित्र नपर्ने भई अन्य निकायमा पठाइएकोमा आयोगले सो को जानकारी सम्बन्धित व्यक्तिलाई दिनु पर्नेछ ।

परिच्छेद-३

उजूरी छानविन सम्बन्धी व्यवस्था

१०. **प्रारम्भिक छानविनः** (१) आयोगमा दर्ता भएको तथा नियम ७ बमोजिम तामेलीमा राखिए बाहेकका अन्य उजूरी वा जानकारीका सम्बन्धमा आयोगले कुनै सदस्य वा ऐन बमोजिम उपसमिति वा कार्यटोली गठन गरी प्रारम्भिक छानविन गर्न वा गराउन सक्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम प्रारम्भिक छानविन गर्ने सदस्य, उपसमिति वा कार्य टोलीले आयोग समक्ष यथाशक्य छिटो प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ ।

११. **विस्तृत छानविन तथा अनुसन्धान अधिकारी तोक्नेः** (१) आयोगले नियम १० को उपनियम (२) बमोजिम प्राप्त प्रतिवेदन तथा उजूरी वा जानकारीको गाम्भीर्यताको आधारमा विस्तृत छानविन गर्नु पर्ने देखेमा छानविन सम्पन्न गर्नु पर्ने अवधि, कार्यादेश तथा आवश्यक सहयोगी कर्मचारीको नाम समेत उल्लेख गरी आयोगका कुनै सदस्य, उपसमिति वा कार्यटोलीलाई अनुसन्धान अधिकारी नियुक्त गर्न वा तोक्न सक्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम सदस्यलाई अनुसन्धान अधिकारी तोकिएकोमा अध्यक्षलाई र उपसमिति वा कार्यटोलीलाई अनुसन्धान अधिकारी तोकिएको भए कुनै सदस्यलाई अनुगमन अधिकारी तोक्नु पर्नेछ ।

(३) आयोगले अनुसन्धान अधिकारी तोक्दा अनुसूची-४ बमोजिमको ढाँचामा तोक्नु पर्नेछ ।

(४) उपनियम (१) बमोजिम तोकिएको अवधिभित्र अनुसन्धान सम्पन्न हुन नसकेमा सम्बन्धित अनुसन्धान अधिकारीले त्यसको उचित कारण समेत खोली म्याद थप वा निर्देशनको लागि आयोग समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपनियम (४) बमोजिम म्याद थपको लागि अनुरोध भई आएमा आयोगले आवश्यक निर्देशन सहित म्याद थप गर्न सक्नेछ ।

(६) आयोगले अनुसन्धान अधिकारीलाई सहयोग गर्न आवश्यकता अनुसार सुरक्षाकर्मी समेत खटाउन सक्नेछ ।

१२. **समन्वय गर्नेः** आयोगले कुनै सरकारी कार्यालयको कर्मचारी मार्फत छानविन गराउनु पर्ने भएमा सम्बन्धित कर्मचारीको सेवा सञ्चालन गर्ने मन्त्रालयसँग समन्वय गरी काममा लगाउन सक्नेछ ।

१३. **अनुसन्धान अधिकारी हेरफेर गर्ने:** अनुसन्धान अधिकारीले आफूलाई तोकिएको काम सम्पन्न गर्न नसकेमा, निजको कुनै स्वार्थ निहित भएको पाइएमा वा निजबाट सो काम गराउन उपयुक्त छैन भन्ने मनासिब कारण भएमा आयोगले निजको सट्टा अर्को अनुसन्धान अधिकारी नियुक्त गर्न वा तोक्न सक्नेछ ।

१४. **अग्राधिकार दिन सक्ने**: (१) आयोगले बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका तथा यौनजन्य हिंसामा परेका व्यक्ति समावेश भएको उजूरी वा जानकारीका सम्बन्धमा अग्राधिकार दिई छानविन गर्ने व्यवस्था मिलाउन सक्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिमका उजूरी वा जानकारीका सम्बन्धमा बयान वा बकपत्र सम्बन्धी विषयमा अनुसन्धान अधिकारीले देहाय बमोजिमको प्रक्रिया अवलम्बन गर्न सक्नेछ :-

(क) बयान वा बकपत्र गर्दा निजका संरक्षक वा प्रतिनिधि वा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन सम्बन्धमा काम गर्ने संस्था वा निकायका प्रतिनिधि रोहवरमा राख्ने,

(ख) महिलाको बयान वा बकपत्र गराउँदा उपलब्ध भएसम्म महिला कर्मचारी मार्फत गराउने,

(ग) नजिकको सरकारी कार्यालय मार्फत बन्दसवाल वा विद्युतीय माध्यमबाट बयान वा बकपत्र गर्ने व्यवस्था मिलाउने,

(घ) बोल्न वा लेख्न नसक्ने अपाङ्गता भएका व्यक्तिसँग सोधपुछ गर्दा त्यस्ता व्यक्तिले इसारा गरेको कुरा बुझ्न सक्ने गरी व्यवस्था मिलाउने,

(ङ) बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा यौनजन्य हिंसामा परेका व्यक्तिलाई आयोगमा बोलाउनु भन्दा सम्बन्धित व्यक्ति रहे बसेको स्थानमा गएर त्यस्तो जानकारी लिन उपयुक्त हुने देखिएमा आयोगले सो को लागि कुनै सदस्य वा कर्मचारी खटाई जानकारी लिने व्यवस्था मिलाउने,

(च) बाल मनोविज्ञानवेत्ताको परामर्श लिनु पर्ने भएमा सोको व्यवस्था मिलाउने,

(छ) बयान वा बकपत्र गरेको विषयलाई गोप्य राख्ने,

(ज) बयान वा बकपत्र गराउँदा कार्यालय समयभन्दा बाहेकको समय तथा सार्वजनिक बिदाको दिनमा समेत गर्ने व्यवस्था मिलाउने,

(झ) आयोगले उपयुक्त सम्झेका अन्य कुरा गराउने ।

१५. **आरोपित वा जानकार व्यक्तिलाई बयान वा सोधपुछ गर्नेः** (१) अनुसन्धान अधिकारीले छानविनको सिलसिलामा व्यक्ति बेपत्ता पारेको आरोप लागेका व्यक्ति वा सो सम्बन्धमा जानकारी भएको व्यक्तिलाई मनासिब माफिकको समय दिई आयोगसमक्ष उपस्थित गराई बयान लिने वा सोधपुछ गर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिमका व्यक्तिलाई बयान वा सोधपुछको लागि आयोग समक्ष उपस्थित गराउँदा निजको गोप्यता भङ्ग नहुने गरी गोप्य रूपमा टेलिफोन वा अन्य कुनै माध्यम मार्फत उपस्थित गराउनु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम आयोगमा उपस्थित हुन बोलाउँदा कुनै व्यक्ति नआएमा निजको कार्यालय वा निज बसोबास गरेको घर ठेगानामा अनुसूची-५ बमोजिमको सूचना पठाई उपस्थित गराउनु पर्नेछ ।

(४) उपनियम (१), (२) र (३) बमोजिमको प्रक्रियाबाट समेत आरोपित व्यक्तिलाई आयोगमा उपस्थित गराउन नसकिएमा वा निजको नाममा सूचना तामेल हुन नसकेमा आयोगले कुनै राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकामा सूचना प्रकाशन वा कुनै सञ्चार माध्यमबाट सूचना प्रसारण गरी त्यस्तो व्यक्तिलाई आयोगसमक्ष उपस्थित गराउन सक्नेछ ।

(५) आयोगले छानविनसँग सम्बन्धित व्यक्तिलाई कार्यालय समय बाहेक वा सार्वजनिक बिदाको दिनमा समेत उपस्थित गराउन, सोधपुछ गर्न वा बयान लिन सक्ने गरी समय व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ ।

१६. **तोकिएको समयमा उपस्थित हुन पर्नेः** आयोगको कामको सिलसिलामा अनुसन्धान अधिकारीले कुनै व्यक्तिलाई आयोगमा उपस्थित हुने भनी कुनै मिति वा समय तोकेमा त्यसरी तोकिएको मिति वा समयमा सम्बन्धित व्यक्ति उपस्थित हुनु पर्नेछ ।

१७. **पुनः बयान वा बकपत्र गराउन सक्नेः** आयोग समक्ष बयान वा बकपत्र गरेको व्यक्तिलाई नयाँ तथ्य वा विषयको सम्बन्धमा पुनः बयान वा बकपत्र गराउनु पर्ने भएमा आयोगले त्यस्तो व्यक्तिलाई झिकाई पुनः बयान वा बकपत्र गराउन सक्नेछ ।

१८. **प्रमाण पेश गर्न लगाउन सक्ने**ः (१) अनुसन्धान अधिकारीले छानविनको सिलसिलामा आरोपित व्यक्ति, उजूरीकर्ता वा अन्य व्यक्तिसँग भएको वा कुनै कार्यालयमा रहेको वा हुन सक्ने कुनै पनि प्रमाण कागजात पेश गर्न समयावधि तोकी सम्बन्धित व्यक्ति वा कार्यालयलाई आदेश दिन सक्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम माग भएको प्रमाण कागजात सम्बन्धित व्यक्ति वा कार्यालयले तोकिएको समयभित्र आयोग समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (१) बमोजिमको समयावधिभित्र त्यस्तो प्रमाण कागजात पेश गर्न नसक्ने अवस्था भई म्याद थप गर्न माग गरेमा सम्बन्धित व्यक्ति वा कार्यालयले आयोग समक्ष सो को जानकारी गराउनु पर्नेछ र आयोगले त्यस्तो प्रमाण कागजात पेश गर्न अवस्था हेरी मनासिब माफिकको समय दिन सक्नेछ ।

१९. **खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्का:** (१) अनुसन्धान अधिकारीले कुनै ठाउँको खानतलासी गर्दा अनुसूची-६ बमोजिमको ढाँचामा प्रवेश मुचुल्का तयार गरी प्रवेश गर्ने र कुनै लिखत वा वस्तु बरामद भएमा सोही व्यहोरा र बरामद नभएमा बरामद हुन नसकेको व्यहोरा खुलाई अनुसूची-७ बमोजिमको ढाँचामा खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्का तयार गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम खानतलासी गर्दा बरामद भएको कागजात वा कुनै मालसामान आफूले लैजानु परेमा अनुसन्धान अधिकारीले त्यस्तो कागजात वा मालसामान बुझेको दुई प्रति भरपाई तयार गरी कार्यालयको भए जिम्मेवार पदाधिकारीलाई र कसैको घर कम्पाउण्डको भए घरधनी, मालसामान धनी वा कागजात वा मालसामानको जिम्मा लिएको व्यक्तिलाई एक प्रति दिनु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिमको व्यक्ति फेला नपरेमा वा फेला परे पनि निजले भरपाई बुझ्न नमानेमा त्यस्तो भरपाई स्थानीय तहका प्रतिनिधिलाई जिम्मा दिनु पर्नेछ र निजले समेत यथाशक्य चाँडो सम्बन्धित व्यक्तिलाई त्यस्तो भरपाई बुझाई दिनु पर्नेछ ।

(४) उपनियम (३) बमोजिम स्थानीय तहका प्रतिनिधि फेला नपरेमा बरामद गरिएको स्थानमा त्यस्तो भरपाई टाँस गरी बरामदी मुचुल्कामा सो व्यहोरा जनाउनु पर्नेछ ।

(५) उपनियम (३) बमोजिम स्थानीय तहको प्रतिनिधिलाई जिम्मा दिएमा वा उपनियम (४) बमोजिम भरपाई टाँस भएकोमा सम्बन्धित व्यक्तिले रीतपूर्वक भरपाई बुझेको मानिनेछ ।

(६) उपनियम (१) बमोजिमको खानतलासी वा बरामदी मुचुल्का स्थानीय व्यक्तिको रोहवरमा गर्नु पर्नेछ र स्थानीय व्यक्ति रोहवरमा बस्न नमानेमा वा स्थानीय व्यक्ति उपलब्ध नभएमा खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्कामा सोही व्यहोरा जनाई उपस्थित कर्मचारी वा व्यक्तिको दस्तखत गराउनु पर्नेछ ।

(७) यस नियम बमोजिम खानतलासी गर्नु, गराउनु अघि खानतलासी लिने व्यक्तिको शरीरको तलासी लिनु पर्नेछ ।

२०. **पीडितसँग जानकारी लिन सक्ने**: (१) आयोगमा दर्ता भएको उजूरी वा जानकारीको सम्बन्धमा सम्बन्धित पीडितसँग कुनै कुरा बुझ्न आवश्यक भएमा आयोगले पीडितलाई बोलाई थप जानकारी लिन सक्नेछ ।

(२) पीडित अपाङ्ग, अशक्त, ज्येष्ठ नागरिक, बालबालिका वा यौनजन्य हिंसामा परेको व्यक्ति भएमा आयोगले उपसमिति वा कार्यटोली खटाई वा बन्दसवाल वा विद्युतीय माध्यम मार्फत जानकारी लिन सक्नेछ ।

२१. **सूचना गोप्य राख्नु पर्ने**: (१) अनुसन्धानको सिलसिलामा आयोगलाई प्राप्त सूचना, जानकारी, विवरण तथा कागजात प्रचलित कानून बमोजिम गोप्य राखिनेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिमको सूचना, जानकारी, विवरण वा कागजात वा सोको प्रतिलिपि, अदालत, आयोग वा आयोगले तोकेको अधिकारी वा निकाय बाहेक अन्य कुनै निकाय वा व्यक्तिलाई उपलब्ध गराइने छैन ।

२२. **निरीक्षण गर्न सक्ने**: (१) आयोगका अध्यक्ष, सदस्य वा कर्मचारीले ऐन तथा यस नियमावलीको अधीनमा रही अनुसन्धान अधिकारीले गरेको अनुसन्धान सम्बन्धी काम कारबाहीका सम्बन्धमा निरीक्षण गर्न वा गराउन सक्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम आयोगका अध्यक्ष वा सदस्यले निरीक्षण गर्दा आवश्यकता अनुसार अनुसन्धान अधिकारीलाई निर्देशन दिन सक्नेछ र त्यसरी दिएको निर्देशन पालना गर्नु त्यस्तो अनुसन्धान अधिकारीको कर्तव्य हुनेछ ।

(३) उपनियम (१) बमोजिमको निरीक्षण कुनै कर्मचारीबाट भएकोमा निरीक्षणबाट देखिन आएको व्यहोरा खुलाई आयोग समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपनियम (३) बमोजिम प्राप्त प्रतिवेदनको आधारमा आयोगले सम्बन्धित अनुसन्धान अधिकारीलाई आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ र यसरी दिएको निर्देशनको पालना गर्नु गराउनु त्यस्तो अनुसन्धान अधिकारीको कर्तव्य हुनेछ ।

२३. **मुकाम कायम गर्न सक्ने**: उजूरीको छानविनको सिलसिलामा आयोगले नेपालभरका जुनसुकै कार्यालय वा स्थानमा आफ्नो मुकाम खडा गर्न सक्नेछ ।

तर कुनै कार्यालयमा मुकाम राख्दा सम्बन्धित कार्यालयको सहमति लिनु पर्नेछ ।

२४. **उपकरण तथा साधनको प्रयोग:** अनुसन्धान अधिकारीले छानविनको सिलसिलामा आयोगको आदेश बमोजिम आवश्यक पर्ने वैज्ञानिक तथा सञ्चार सम्बन्धी उपकरण तथा साधन प्रयोग गर्न सक्नेछ ।

२५. **प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने:** (१) अनुसन्धान अधिकारीले छानविनको काम समाप्त भएपछि सङ्कलित तथ्य र सबुत प्रमाणको विश्लेषण गरी आफ्नो राय सहितको प्रतिवेदन अनुसूची-८ बमोजिमको ढाँचामा आयोग समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम प्राप्त प्रतिवेदनको आधारमा आयोगलाई कुनै स्थानको स्थलगत निरीक्षण गर्नु पर्ने भन्ने लागेमा अध्यक्ष वा कुनै सदस्य मार्फत सो ठाउँको निरीक्षण गराउन सक्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम स्थलगत निरीक्षण गर्ने अध्यक्ष वा कुनै सदस्यले अनुसूची-९ बमोजिमको ढाँचामा आयोग समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ ।

२६. उत्खनन् गर्ने प्रक्रिया र कार्यविधि: (१) आयोगले छानविनको सिलसिलामा कुनै स्थानको उत्खनन् गर्न आवश्यक देखेमा सो स्थानको उत्खनन् गर्न आदेश दिन सक्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम उत्खननको प्रयोजनको लागि आयोगले छुट्टै प्रक्रिया र कार्यविधि बनाई लागू गर्नेछ ।

२७. कारबाहीको लागि सिफारिस गर्ने: (१) व्यक्ति बेपत्ता पारेको आरोपमा ऐनको दफा २५ बमोजिम कुनै व्यक्ति उपर कारबाहीको लागि सिफारिस गर्नु पर्ने भएमा आयोगले देहायको विवरण सहित कारबाहीको लागि नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्नेछ :-

(क) बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको विवरण,

(ख) सो सम्बन्धमा आयोगले प्राप्त गरेको प्रमाण,

(ग) छानविनबाट खुल्न आएको सत्य तथ्य, र

(घ) आयोगको राय तथा सिफारिस ।

(२) आयोगले व्यक्ति बेपत्ता पारेको आरोपमा दोषी देखिएको पीडक उपर मुद्दा चलाउन महान्यायाधिवक्ता समक्ष लेखी पठाउनेछ ।

परिच्छेद-४

साक्षी, पीडित वा उजूरीकर्ताको संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था

२८. **साक्षी, पीडित, उजूरीकर्ता वा आयोगलाई सहयोग गर्ने व्यक्तिको संरक्षणः** (१) साक्षी, पीडित, उजूरीकर्ता वा आयोगको काममा सहयोग गर्ने व्यक्तिले आफ्नो परिचय गोप्य राख्न चाहेमा आयोग वा आयोगले उजूरी सङ्कलन गर्ने जिम्मा दिएको निकाय वा सो काममा संलग्न अधिकारीले निजको वास्तविक नाम थर, ठेगाना वा परिचय गोप्य राख्नु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम गोपनियता कायम गर्न सम्बन्धित निकाय वा व्यक्तिले साक्षी, पीडित, उजूरीकर्ता वा आयोगको काममा सहयोग गर्ने व्यक्तिको परिचयलाई कुनै काल्पनिक वा साङ्केतिक रूपमा अभिलेख राख्नु पर्नेछ ।

(३) आयोगबाट भएको छानविनको क्रममा आफ्नो वा आफ्नो परिवारको सदस्यको सुरक्षामा खतरा रहेको छ भनी उपनियम (१) बमोजिमका व्यक्तिले आयोग समक्ष सुरक्षाको माग गरेमा आयोगले त्यस्ता व्यक्तिको लागि देहाय बमोजिम कुनै व्यवस्था मिलाउन सम्बन्धित निकायलाई लेखी पठाउनेछ :-

(क) सुरक्षाको आवश्यक व्यवस्था मिलाउन,

(ख) कुनै सरकारी निकायको संरक्षणमा राख्न लगाउन,

(ग) सुरक्षित स्थानमा अस्थायी बसोवासको व्यवस्था मिलाउन,

(घ) सुरक्षा निकायको समन्वयमा सुरक्षित स्थानको व्यवस्था गर्न,

(ङ) सामुहिक सुरक्षाको प्रबन्ध गर्न,

(च) आयोगले उपयुक्त सम्झेको अन्य कुनै व्यवस्था मिलाउन ।

(४) साक्षी, पीडित, उजूरीकर्ता, आयोगको काममा सहयोग गर्ने कर्मचारी तथा अन्य व्यक्ति वा निजको परिवारका सदस्यको सम्पत्ति, कारोबार वा व्यवसायको सुरक्षा प्रदान गर्न आवश्यक देखिएमा आयोगले सोको लागि सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेछ ।

(५) उपनियम (३) वा (४) बमोजिम सुरक्षाको लागि आयोगबाट लेखी आएमा सम्बन्धित निकायले सो बमोजिम सुरक्षाको आवश्यक प्रबन्ध गर्नु पर्नेछ ।

(६) यस नियम बमोजिम सुरक्षा वा संरक्षण प्रदान गर्नु पर्ने व्यक्ति महिला, अपाङ्ग, अशक्त, ज्येष्ठ नागरिक, बालबालिका वा यौनजन्य हिंसामा परेको व्यक्ति भएमा सम्बन्धित निकायले उनीहरूको मनोविज्ञान र मर्यादामा आँच नआउने किसिमले आवश्यक सुरक्षाको व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(७) सुरक्षाका दृष्टिले वा अन्य कारणबाट साक्षी वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई आयोगमा उपस्थित गराउन नसकिने भएमा श्रव्यदृष्य सम्वाद मार्फत बुझ्न, निजलाई आरोपित व्यक्तिले नदेख्ने गरी बकपत्र गराउन वा निजको स्वर विद्युतीय माध्यमबाट परिवर्तन वा रूपान्तरण गरी बुझ्न वा आयोग बाहेक अन्यत्र पनि बुझ्न वा सनाखत गराउन सकिनेछ ।

(८) उजूरीकर्ताले चाहेमा निज तथा निजको साक्षीको नाम, थर, वतन, तीनपुस्ते लगायतका परिचयात्मक विवरण तथा हुलिया आयोगले गोप्य राख्ने व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(९) आयोगले छानविनको क्रममा साक्षी, पीडित, उजूरीकर्ता वा आयोगको काममा सहयोग गर्ने व्यक्तिलाई आरोपित व्यक्तिसँग भेट तथा पहिचान नहुने गरी व्यवस्था गराउन सक्नेछ ।

(१०) छानविनको क्रममा आयोग वा आयोगद्वारा तोकिएको स्थानमा साक्षी, पीडित, उजूरीकर्ता वा आयोगको काममा सहयोग गर्ने व्यक्तिलाई उपस्थित गराइएकोमा निजले माग गरेमा आयोगले निजलाई राजपत्र अनङ्कित प्रथम श्रेणीका कर्मचारीले पाए सरहको दैनिक तथा भ्रमण भत्ता उपलव्ध गराउनेछ ।

(११) उपनियम (१०) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सरकारी कर्मचारी आयोगमा उपस्थित हुँदा निजले पाउने दैनिक तथा भ्रमण भत्ता आफू कार्यरत कार्यालयबाट लिनु पर्नेछ ।

(१२) आयोगले आफ्नो कार्य सम्पादन गर्दा पीडितमैत्री वातावरणमा गर्नु पर्नेछ ।

(१३) आयोगले कार्य सम्पादन गर्दा आवश्यकता अनुसार पीडितसँग सम्पर्क स्थापित गर्न वा समन्वय कायम गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद-५

उद्धार, पुनर्स्थापना तथा परिपूरण

२९. **उद्धार गर्ने**: (१) छानविनको सिलसिलामा कुनै पीडितलाई तत्काल उद्धार गर्नु पर्ने देखिएमा आयोग आफैंले वा अन्य निकायको सहयोग लिई त्यस्तो व्यक्तिलाई उद्धार गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम उद्धार गर्नको लागि नेपाल सरकार, सुरक्षा निकाय वा कुनै संस्थाको सहयोग आवश्यक देखेमा उद्धारको लागि अनुरोध गर्न सक्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम आयोगबाट अनुरोध भई आएमा नेपाल सरकार, सुरक्षा निकाय वा कुनै संस्थाले तत्काल त्यस्तो व्यक्तिलाई उद्धार गरी सो को जानकारी आयोगलाई दिनु पर्नेछ ।

(४) उपनियम (३) बमोजिम पीडितलाई तत्कालै उद्धार गर्न नसकिने भएमा सम्बन्धित निकाय वा संस्थाले सो को कारण सहितको जानकारी तीन दिनभित्र आयोगलाई दिनु पर्नेछ ।

३०. **क्षतिपूर्ति, उपचार तथा पुनर्स्थापनाको लागि सिफारिस गर्ने**: (१) आयोगले पीडितलाई पर्न गएको हानी नोक्सानीको गाम्भीर्यतालाई समेत दृष्टिगत गरी तीनलाख रूपैयाँसम्म क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्नेछ ।

(२) आयोगले उपनियम (१) बमोजिम क्षतिपूर्तिको लागि सिफारिस गर्दा कुनै पीडितले नेपाल सरकारबाट क्षतिपूर्ति पाइसकेको भए सो समेतलाई विचार गरी क्षतिपूर्तिको रकम निर्धारण गर्नु पर्नेछ ।

(३) आयोगको छानविनबाट पीडितलाई शारीरिक वा मानसिक उपचार गराउन, पुनरूद्धार वा पुनस्थार्पना गर्न वा मनोविमर्श प्रदान गर्न आवश्यक देखिएमा आयोगले त्यसको आधार, कारण र अवस्था समेत उल्लेख गरी नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्नु पर्नेछ ।

३१. **सुविधा तथा सहुलियत उपलब्ध गराउने**: (१) आयोगले ऐनको दफा २३ को उपदफा (२) बमोजिम पीडित वा अवस्था अनुसार निजको परिवारको कुनै सदस्यलाई देहायको सुविधा वा सहुलियत उपलब्ध गराउन नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्न सक्नेछ :-

(क) अध्ययन गर्न चाहनेलाई स्नातक तहसम्म निःशुल्क शिक्षा,

(ख) खण्ड (क) बमोजिम अध्ययन गर्न नचाहने वा नसक्नेको लागि निजको योग्यता तथा इच्छा अनुसारको सीपमूलक तालीम,

(ग) कुनै व्यापार वा व्यवसाय गर्न चाहने बेरोजगार पीडितलाई पाँचलाख रूपैयाँसम्म विना व्याज वा सहुलियत व्याजमा ऋण सुविधा,

(घ) नेपालभित्र बसोबासको व्यवस्था नभएका पीडितको हकमा पाँचलाख रूपैयाँ सम्मको बसोबासको व्यवस्था,

(ङ) शारीरिक रूपले कमजोर भएका पीडितलाई एकलाख रूपैयाँमा नबढाई सरकारी स्वास्थ्य संस्थाबाट स्वास्थ्योपचार ।

(२) पीडित वा निजको परिवारले उपनियम (१) बमोजिम कस्तो सुविधा वा सहुलियत माग गरेको हो सो को प्राथमिकता उल्लेख गरी आयोग समक्ष अनुसूची-१० बमोजिमको ढाँचामा निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम पीडित वा निजको परिवारले व्यक्त गरेको इच्छा वा मागको आधारमा आयोगले उपनियम (१) बमोजिमको सुविधा वा सहुलियतको प्राथमिकता निर्धारण गर्नु पर्नेछ ।

(४) आयोगले उपनियम (१) बमोजिमको सुविधा तथा सहुलियतको सिफारिस गर्दा तत्कालीन, अल्पकालीन र दीर्घकालीन रूपमा गर्ने गरी सिफारिस गर्नु पर्नेछ ।

३२. **<u>क्षतिपूर्ति, सुविधा तथा सहुलियत निर्धारणका आधार र मापदण्डः</u>** आयोगले पीडितलाई क्षतिपूर्ति, सुविधा वा सहुलियतको लागि सिफारिस गर्दा देहायका आधार र मापदण्ड अवलम्वन गर्नेछ :-

(क) पीडितलाई पुग्न गएको वास्तविक क्षति, मानसिक पीडा वा यातना,

(ख) पीडितको शारीरिक, मानसिक र आर्थिक अवस्था,

(ग) घटना हुँदाको समयमा पीडितको उमेर,

(घ) पीडितसँग आश्रित परिवारको सङ्ख्या र निजहरूको जीविकोपार्जनको निमित्त आवश्यक पर्ने न्यूनतम खर्च,

(ङ) पीडितको नाबालक छोरा छोरीको सङ्ख्या तथा निजहरू अध्ययन गर्नको लागि लाग्ने न्यूनतम खर्च,

(च) पीडितको एकासगोलको परिवारको शारीरिक अवस्था तथा जीविकोपार्जनको माध्यम,

(छ) पीडितलाई बेपत्ता पार्ने क्रममा सम्पत्ति कब्जा, जफत, लुटपाट, आगजनी जस्ता कार्य गरी आर्थिक क्षति पुऱ्याएको भए त्यस्तो क्षतिको परिमाण,

(ज) अङ्गभङ्ग भएका पीडितको हकमा अपाङ्गताको अवस्था,

(झ) पीडितको मृत्यु भएकोमा मृतकको आश्रित परिवारको अर्थोपार्जन गर्न सक्ने क्षमता र आर्थिक हैसियत,

(ञ) विस्थापित भएको कारणले पीडितले भोग्नु परेको शैक्षिक, आर्थिक, शारीरिक वा मानसिक पीडा,

(ट) आयोगले उपयुक्त ठानेका अन्य वस्तुगत कुराहरू ।

परिच्छेद-६

विविध

३३. **कारबाहीको जानकारी सार्वजनिक गर्ने:** (१) आयोगले छानविनबाट प्राप्त जानकारी आयोगलाई उपयुक्त लागेको सञ्चार माध्यमबाट समय समयमा सार्वजनिक गर्नेछ ।

(२) आयोगले कुनै उजूरी तामेलीमा राखेमा वा पीडकलाई कारबाही वा क्षमादानको लागि सिफारिस गर्ने निर्णय गरेमा त्यसको जानकारी अनुसूची-११ बमोजिमको ढाँचामा उजूरीकर्तालाई गराउनेछ ।

३४. **छानविन सम्बन्धी कार्यविधि:** (१) ऐनको दफा ६ बमोजिम आयोगका अध्यक्ष वा सदस्य उपर छानविन गर्दा निजको कार्यक्षमताको अभाव भएको वा खराब आचरण भएको भन्ने उजूरी वा जानकारी प्राप्त हुन आएमा आयोगले त्यस्तो उजूरी वा जानकारी नेपाल सरकार समक्ष पठाउनु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम वा अन्य कुनै माध्यमबाट अध्यक्ष वा सदस्य उपरको उजूरी प्राप्त भएमा उजूरीको गाम्भीर्यतालाई विचार गरी नेपाल सरकारले ऐनको दफा ६ को उपदफा (२) बमोजिम छानविन समिति गठन गर्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिमको छानविन समितिले सो आरोपको सम्बन्धमा आवश्यक छानविन गरी आरोपित अध्यक्ष वा सदस्यलाई मनासिब माफिकको समय दिई निज उपर लागेको आरोपको सम्बन्धमा सफाई पेश गर्ने मौका दिनु पर्नेछ ।

(४) उपनियम (२) बमोजिमको छानविन समितिले आरोपको छानविन गर्दा कुनै प्रमाण बुझ्नु पर्ने वा कुनै कागजात झिकाउनु पर्ने देखेमा सो समेत गर्न सक्नेछ ।

(५) यस नियम बमोजिम आरोपित अध्यक्ष वा सदस्य उपर छानविन समितिले छानविनको काम प्रारम्भ गरेपछि आरोपित अध्यक्ष वा सदस्य उपरको कारबाहीको टुंगो नलागेसम्म त्यस्तो अध्यक्ष वा सदस्यले आयोगको काम कारबाहीमा भाग लिन पाउने छैन ।

(६) छानविनबाट आरोपित अध्यक्ष वा सदस्य उपर परेको उजूरी प्रमाणित हुन आएमा छानविन समितिले त्यस्तो अध्यक्ष वा सदस्य उपर कारबाहीको लागि नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्नेछ ।

३५. <u>सचिवको काम, कर्तव्य तथा अधिकारः</u> (१)सचिवको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

(क) आयोगको निर्णय कार्यान्वयन गर्ने, गराउने,

(ख) आयोगको कामसँग सम्बन्धित विषयमा अध्ययन, अनुसन्धान, तालीम, गोष्ठी, सार्वजनिक सुनुवाई लगायतका कार्य सञ्चालन गर्ने, गराउने,

(ग) आयोगको कामसँग सम्बन्धित बिषयमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ, संस्था वा निकायहरूसँग समन्वय गर्ने,

(घ) आयोगसँग सम्बन्धित विभिन्न कार्य गर्ने, गराउने,

(ङ) प्रचलित कानून बमोजिम विभागीय प्रमुखले गर्ने कार्य गर्ने,

(च) आयोगको निर्देशन बमोजिमका अन्य कार्य गर्ने, गराउने ।

(२) सचिवले यस नियमावली बमोजिम आफूलाई प्राप्त अधिकारमध्ये आवश्यकता अनुसार कुनै अधिकार आयोगको कुनै अधिकृत कर्मचारीलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

३६. <u>अवहेलनामा कारबाही चलाउनेः</u> (१) आयोगले कुनै व्यक्ति उपर ऐनको दफा १६ बमोजिम अवहेलनामा कारबाही चलाउनु अघि त्यस्तो व्यक्तिले आयोगको अवहेलना हुने कुनै काम गरेको वा घटना भए वा नभएको सम्बन्धमा आयोगको कुनै सदस्य वा अधिकृतस्तरको कर्मचारीबाट छानविन गराई निजको प्रतिवेदनको आधारमा त्यस्तो व्यक्तिलाई कारबाही चलाउनु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम कुनै व्यक्ति उपर कारबाही चलाउनु परेमा के कस्तो कारण र आधारबाट निज उपर कारबाही चलाउनु परेको हो सो खुलाई कारबाही गर्नु नपर्ने कुनै आधार र प्रमाण भए सोको सफाई पेश गर्न वा आयोग समक्ष उचित क्षमायाचनाको लागि मनासिब समय दिई आरोपित व्यक्तिलाई मौका दिनु पर्नेछ ।

(३) उपनियम (२) बमोजिम आरोपित व्यक्तिबाट सफाई पेश भएमा वा मनासिब माफिकको क्षमायाचना गरेमा सो को मूल्याङ्कन तथा प्राप्त प्रमाणको आधारमा आयोगले उचित निर्णय गर्नेछ ।

(४) अवहेलनामा कारबाही गर्ने सम्बन्धी अन्य कार्यविधि आयोग आफैले निर्धारण गर्नेछ ।

३७. **सार्वजनिक सुनुवाई सम्बन्धी कार्यविधि:** (१) आयोगले ऐनको दफा १८ बमोजिम सार्वजनिक सुनुवाई गर्नुभन्दा अघि कम्तीमा तीन दिनको म्याद दिई सार्वजनिक सुनुवाई हुने मिति, समय र स्थान तथा सुनुवाई गरिने विषय समेतको सूचना सर्वसाधारणको जानकारीको लागि उपयुक्त माध्यमबाट जानकारी गराउनु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम सार्वजनिक सुनुवाई गर्दा सत्य तथ्य पत्ता लगाउने, परिपूरण वा क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउने लगायत आयोगले उपयुक्त ठानेका अन्य विषयमा सार्वजनिक सुनुवाई गर्न सक्नेछ ।

(३) आयोगले सार्वजनिक सुनुवाई गर्दा पीडित, सर्वसाधारण व्यक्ति, विभिन्न संघ संस्थाका स्थानीय प्रतिनिधि, सञ्चारकर्मी, महिला, ज्येष्ठ नागरिक, नागरिक समाज समेतको उपस्थितिमा गर्न सक्नेछ ।

(४) आयोगले उपनियम (२) बमोजिम सार्वजनिक सुनुवाई गर्दा कम्तीमा एकजना सदस्यको उपस्थिति हुनु पर्नेछ ।

(५) सार्वजनिक सुनुवाईमा खटिएका कर्मचारीले सुनुवाईमा सोधिएका प्रश्न, जिज्ञासा तथा आयोगको तर्फबाट दिइएको उत्तर सहितको विवरण उल्लेख गरी आयोग समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ ।

(६) सार्वजनिक सुनुवाईको अवधि तथा प्रक्रिया सम्बन्धी अन्य व्यवस्था आयोगले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

३८. **पीडितलाई परिचयपत्र दिने**: (१) ऐन तथा यस नियमावली बमोजिम गरिएको छानविनबाट कुनै व्यक्ति सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बेपत्ता पारिएको कारणबाट पीडित हुन पुगेको देखिएमा आयोगले त्यस्तो व्यक्तिलाई अनुसूची-१२ बमोजिमको ढाँचामा पीडित परिचयपत्र उपलव्ध गराउनेछ ।

(२) आयोगको छानविनबाट एकभन्दा बढी व्यक्ति पीडित रहेको देखिएमा आयोगले उपनियम (१) बमोजिम सबै व्यक्तिहरूलाई परिचयपत्र उपलव्ध गराउनेछ ।

३९. **पुरस्कृत गर्ने:** ऐन तथा यस नियमावलीको कार्यान्वयन गर्ने क्रममा उत्कृष्ट काम गरी आयोगलाई सहयोग पुऱ्याउने कर्मचारी एवं सुरक्षाकर्मीलाई आयोगले पुरस्कृत गर्न सक्नेछ ।

४०. **आचार संहिता बनाई लागू गर्ने**: आयोगले अध्यक्ष तथा सदस्यले पालना गर्नु पर्ने आचार संहिता बनाई लागू गर्नेछ ।

४१. **अनुसूचीमा थपघट तथा हेरफेर गर्न सक्ने:** मन्त्रालयले आयोगको सिफारिसमा नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी आवश्यकता अनुसार अनुसूचीमा थपघट तथा हेरफेर गर्न सक्नेछ ।

४२. **निर्देशिका वा कार्यविधि बनाउन सक्ने:** आयोगले आफ्नो कार्य व्यवस्थित रूपले सञ्चालन गर्नको लागि ऐन तथा यस नियमावलीको अधीनमा रही आवश्यक निर्देशिका वा कार्यविधि बनाई लागू गर्न सक्नेछ ।

अनुसूची-१

(नियम ४ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोगमा दिने उजुरीको ढाँचा

(१) उजुरीकर्ताको,-

(क) नाम थर:

(ख) ठेगाना:

(अ) स्थायी:

(आ) अस्थाई:

(इ) टेलिफोन/मोवाइल नं., इमेल :

(२) बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको,-

(क) नाम थर :

(ख) ठेगाना :

(अ) स्थायी :

(आ) अस्थाई :

(इ) टेलिफोन/मोवाइल नं., इमेल :

(ग) पारिवारिक विवरण :

(घ) पेशा:

(ङ) हालको अवस्था :

(च) बेपत्ता पारिएको स्थान सहितको सम्पूर्ण विवरण :

(छ) उमेर:

(ज) हुलिया (पहिचान गर्न सकिने सङ्केत) :

अ) शारीरिक विवरण (उचाई, बनौट, विशेष किसिमको कुनै पहिचान वा लक्षण) :

(आ) दुर्घटना, घाउ चोट, हड्डी भाँच्चिएको, शारीरिक विकृति वा कुरूपता, शल्यक्रिया लगायतको चिकित्सा सम्बन्धी पहिचान :

(इ) दाँत सम्बन्धी विवरण र तस्विरहरू :

(ई) अन्तिम पटक देखिएको अवस्थामा लगाएको लुगा सम्बन्धी विवरण वा उक्त व्यक्तिले प्रायः लगाउने किसिमका जुत्ता वा चप्पल, पेटी, औंठी, चश्मा, सुन्न प्रयोग गरिने यन्त्र, कपाल कोर्ने तरिका, टोपी आदि :

(उ) अन्य कुनै सङ्केत, चिज वस्तु भए :

(झ) पहिचानका अन्य विवरण :

(३)उजूरीकर्ताको बेपत्ता पारिएको व्यक्तिसँगको नाता वा सम्बन्ध :

(४)बेपत्ता पार्ने व्यक्ति थाहा पाए निजको,-

(क) नाम थर :

(ख) ठेगाना :

(अ) स्थायी :

(आ)अस्थाई :

(ई) टेलिफोन, मोवाइल नं., इमेल :

(५) बेपत्ता पार्ने व्यक्तिको पेशा :

(६) बेपत्ता पार्ने व्यक्ति घटना हुँदाको अवस्थामा कुनै कार्यालयमा कार्यरत भए पद र सो कार्यालयको नाम ठेगाना :

(७) बेपत्ता पार्ने कार्यमा अन्य कुनै व्यक्तिको संलग्नता भए त्यस्तो व्यक्तिको,-

(क) नाम थर :

(ख) ठेगाना :

(अ) स्थायी :

(आ) अस्थाई :

(इ) टेलिफोन, मोवाइल नं., इमेल :

(ग) हुलिया (पहिचान गर्न सकिने सङ्केत) :

(घ) हाल वा तत्काल कार्यरत कार्यालय :

(८) बेपत्ता पारिएको घटनासँग सम्बन्धित विवरण :

(क) बेपत्ता पारिएको मिति र स्थान सहितको सम्पूर्ण विवरण :

(ख) घटना सम्बन्धी सम्पूर्ण विवरण :

(९) फेला पर्न सक्ने सम्भावित स्थान :

(१०)यस अघि अदालत वा अन्य कुनै निकायबाट कुनै कारबाही भएको भए सो को विवरण र नतिजा :

(११) दाबी गरेको परिपूरणको प्राथमिकता र सो को आधार :

(१२) घटनासँग सम्बन्धित सबुत प्रमाण :

(क) देख्ने :

(ख) सुन्ने :

(ग) कागज :

(घ) तस्वीर : :

(ङ) अन्य :

(१३) अन्य कुनै कुरा भए :

उजूरीकर्ताको,-

दस्तखत :

नाम, थर :

मितिः

द्रष्टव्यः माथि उल्लिखित फारामको विभिन्न महलमा भर्ने विवरण नअटेमा छुट्टै पानामा लेखी फारामसँग संलग्न गर्नु पर्नेछ ।

अनुसूची-२

(नियम ६ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग

<u>उजूरी दर्ता किताबको ढाँचा</u>

दर्ता नं.	मिति	उजूरीकर्ताको नाम, थर, वतन	बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको नाम, थर, वतन	आरोपित व्यक्तिको नाम, थर, वतन	घटनाको संक्षिप्त विवरण	कैफियत

अनुसूची-३

(नियम ६ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)

दर्ता नं.

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग

<u>उजूरी दर्ताको निस्सा</u>

विषय : .... उजूरी सम्बन्धमा ।

श्री.................. को मिति .... को उजूरी प्राप्त भई यस आयोगको दर्ता किताबमा मिति .... मा दर्ता गरिएकोले यो निस्सा दिइएको छ ।

कार्यालयको छापः

उजूरी दर्ता गर्ने कर्मचारीको,-

दस्तखत :

नाम, थरः

पदः

मिति :

आयोगको सम्पर्क नम्बरः

अनुसूची-४

(नियम ११ को उपनियम (३) सँग सम्बन्धित)

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग

<u>अनुसन्धान अधिकारी तोकिएको ढाँचा</u>

श्री....................................

.... ।

तपाईलाई देहायका विवरण भएको उजूरीको छानविन पूरा गरी प्रतिवेदन पेश गर्नका लागि आयोगको निर्णय अनुसार अनुसन्धान अधिकारी तोकिएको छ । आयोगको प्रत्यक्ष रेखदेख र नियन्त्रणमा रही छानविनको कार्य पूरा गरी आफ्नो राय सहितको प्रतिवेदन ....दिन भित्र आयोगमा पेश गर्नु होला । उक्त कार्य सम्पन्न गर्न तपाईलाई देहाय बमोजिमको सहयोगी कर्मचारी तोकिएको छ ।

<u>क्र.स.</u> <u>दर्जानाम, थर</u>

(१)

(२)

(३)

(४)

उजूरीकर्ताको नाम, थर :	सम्बन्धित अधिकृतको
उजूरी दर्ता नं :	दस्तखतः
घटना भएको स्थान :	नाम, थरः
कार्यालयको छापः	मितिः

अनुसूची-५

(नियम १५ को उपनियम (३) सँग सम्बन्धित)

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग

<u>बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोगमा उपस्थित हुनको लागि दिइने सूचनाको ढाँचा</u>

श्री.....................................

....।

यस आयोगमा मिति ....मा परेको.....(संक्षिप्त व्यहोरा).... उजूरीको छानविन गर्ने सिलसिलामा तपाईसँग केही कुरा बुझ्नु परेकोले मिति .... मा दिनको .... बजे यस आयोगको कार्यालय/मुकाम ....मा उपस्थित हुनु होला । उपस्थित नभए कानून बमोजिम हुनेछ ।

अनुसन्धान अधिकारीको,-

दस्तखत :

नाम, थर :

मितिः

अनुसूची-६

(नियम १९ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग

प्रवेश मुचुल्काको ढाँचा

जिल्ला .... महानगरपालिका / उपमहानगरपालिका / नगरपालिका /गाउँपालिका.................वडा नं. .... गाउँ टोल .... बस्ने तपाई श्री ....को घर कम्पाउण्ड भित्र सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा भएका मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी घटनासँग सम्बन्धित वस्तु, लिखत वा प्रमाण फेला पर्न सक्ने सम्भावना भएकोले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोगका हामी देहायका व्यक्तिहरू छानविनको सिलसिलामा खानतलासी गर्न खटी आएकोले खानतलासीको लागि सो स्थानमा प्रवेश गर्नु अघि देहायका व्यक्तिबाट हाम्रो खानतलासी गराई सो को मुचुल्का तयार गरेका छौं ।

तपसिल

खानतलासी गर्न प्रवेश गर्ने व्यक्तिहरूको जीउ खानतलासी लिने व्यक्तिको नाम, थर, ठेगाना (तीनपुस्ते सहित):-

१.

२.

रोहबरः-

१. घरधनी/मालधनी वा निजको प्रतिनिधिः

२. सम्भव भएसम्म स्थानीय व्यक्ति/जनप्रतिनिधिः

३. पीडित (सम्भव भएसम्म):

मुचुल्का तयार गर्ने कर्मचारीहरूः

अनुसूची-७

(नियम १९ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)

<u>बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोगबाट खडा गरेको खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्काको ढाँचा</u>

लिखितम् ....को नाति .... को छोरा/छोरी .... जिल्ला ....महानगरपालिका। उपमहानगरपालिका। नगरपालिका । गाउँपालिका वडा नं.........बस्ने वर्ष .... को ....स्थित घर/स्थानमा कानून बमोजिम रीत पुऱ्याई प्रवेश गरेका हामी देहायका व्यक्तिहरूले मिति......... मा खानतलासी गर्दा देहायका स्थानहरूमा निम्न बमोजिमका वस्तु, लिखत वा प्रमाण फेला परेको र सो वस्तु, लिखत तथा प्रमाण छानविनको सिलसिलामा आयोगमा दाखिल गर्न लैजानु पर्ने हुँदा खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्का गरी दिनुहोस् भनी बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोगबाट खटी आएका कर्मचारीले भन्दा हाम्रो चित्त बुझ्यो । यसमा तपसिलमा लेखिएको व्यहोरा ठीक साँचो हो भनी लेखी लेखाई सम्बन्धित कर्मचारी मार्फत् आयोगमा चढायौं ।

<u>तपसिल</u>

<u>खानतलासीमा फेला परेका वस्तु, लिखत तथा प्रमाण र स्थानको विवरण:</u>

१.

२.

<u>बरामद गरी लगेका वस्तु, लिखत तथा प्रमाणहरूको विवरण:</u>

१.

२.

<u>रोहबर:</u>

१.बरामद सामानको भरपाई बुझ्ने :

२. स्थानीय प्रतिनिधि (भएसम्म) :

३.पीडक (सम्भव भएसम्म) :

बरामद सामानको भरपाई तपाईलाई बुझाई माथि उल्लिखित उक्त बरामदी सामान लिई गएका छौं ।

<u>मुचुल्का तयार गर्ने कर्मचारीहरू:</u>

१.

२

अनुसूची-८

(नियम २५ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)

छानविन प्रतिवेदनको ढाँचा

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोगको मिति .... को निर्णय बमोजिम छानविन गर्न मलाई तोकिएकोमा सो विषयमा छानविन गर्दा देहाय बमोजिमको प्रतिवेदन पेश गरेको छु ।

१. उजूरी सम्बन्धी विवरणः

(क)उजूरी दर्ता नम्बरः

(ख)उजूरवालाको नाम, थर, ठेगानाः

(ग)पीडितको नाम, थर, ठेगानाः

(घ)पीडकको नाम, थर, ठेगानाः

२. उजूरीको संक्षिप्त व्यहोराः

३. सबुत प्रमाणः

(क) दसी प्रमाण तथा घटनासँग सम्बन्धित चीज वस्तु :

(ख) साक्षी :

देख्ने :

(अ)

(आ)

सुन्ने :

(अ)

(आ)

४. घटनासँग प्रमाण लाग्ने अरू चीज वस्तुः

(अ)

(आ)

५. छानविनबाट खुल्न आएको व्यहोरा :

६. अनुसन्धान अधिकृतको राय :

अनुसन्धान अधिकारीको,-

दस्तखत :

नाम, थर :

पद :

मितिः

अनुसूची-९

(नियम २५ को उपनियम (३) सँग सम्बन्धित)

स्थलगत निरीक्षण प्रतिवेदनको ढाँचा

१. उजूरी दर्ता नम्बर :

२. उजूरी दिने व्यक्तिको नाम र ठेगाना :

३. उजूरीको छोटकरी व्यहोरा :

४. आरोपित व्यक्तिको नाम, थर, उमेर, वतन :

५. स्थलगत निरीक्षणबाट देखिन आएको अवस्था :

६. थप अनुसन्धान गर्नु पर्ने भए के के कुरामा अनुसन्धान गर्नु पर्ने हो सो को विवरण :

७. उजूरीको व्यहोरा स्थापित हुन सक्ने आधार :

८. उत्खनन् गर्नु पर्ने भए सो को कारण र आधार :

९. घटनाको बारेमा थाहा पाउने कुनै व्यक्ति बुझ्नु पर्ने भए त्यस्ता व्यक्तिको नाम, थर र वतन :

१०. कुनै कागजात वा सामानहरू बरामद गर्नु पर्ने भए के कहाँबाट बरामद गर्नु पर्ने हो सो को विवरण :

११. घटनासँग सम्बन्धित कुनै भौतिक सबुत प्रमाण सङ्कलन गर्न छुट भएको भए सो को विवरण :

१२.अन्नन्य केही भए :

स्थलगत निरीक्षण प्रतिवेदन पेश गर्नेको,

दस्तखतः

नाम, थरः

मितिः

अनुसूची-१०

(नियम ३१ को उपनियम (२) सँग सम्बन्धित)

सुविधा तथा सहुलियतको लागि दिने निवेदनको ढाँचा

१.पीडितको :

नाम, थरः...

ठेगानाः...

उमेरः.........पेशाः...

सम्पर्क फोन ....ईमेलः...

२.पीडितका परिवारका आश्रित सदस्यहरूः

क्र.सं.	नाता	उमेर	शिक्षा
१			
२			

३. सशस्त्र द्वन्दको क्रममा पीडित उपर भएको अपराध :

घटनाको मितिः............. ....समयः...

४. पीडितलाई पुगेको क्षतिको विवरण :

५. शारीरिक क्षतिको विवरण (त्यसको असर हालसम्म पनि छ भने सो कुरालाई पुष्टी गर्ने विवरण र उपलब्ध भएसम्मको प्रमाणः

६. शिक्षा/पेशा व्यवसाय/चल अचल सम्पत्तिमा पुगेको क्षतिको विवरण/हाल सम्मको स्थिति र सोसँग उपलब्ध भएसम्मका सम्बन्धित प्रमाणः

७. हालसम्म पीडितले पाएको राहतको विवरण (हालसम्म के कस्तो सुविधा, सहुलियत, क्षतिपूर्ति पाएको हो सो खुलाउने)

८. पीडितले खोजेको क्षतिपूर्ति, सुविधा, सहुलियतः

९. पीडकको विवरणः

नाम, थरः...

ठेगानाः...

सम्पर्क फोन नं.: ....

पेशाः...

माथि लेखिएको व्यहोरा ठीक साँचो छ भुट्टा ठहरेमा कानून बमोजिम सहुँला बुझाउँला ।

पीडितको, -

दस्तखतः

मितिः

अनुसुची-११

(नियम ३३ को उपनियम (२) सँग सम्बन्धित)

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोगको निर्णय सम्बन्धी जानकारीको ढाँचा

उजूरी दर्ता नम्बर :

श्री...................................

उजूरीकर्ताको नाम, थर, वतन (गोप्य राख्नु पर्नेमा सांकेतिक नाम राख्ने) :

विषयः-

सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा व्यक्ति बेपत्ता पारेको विषयमा परेको उल्लिखित उजूरीको सम्बन्धमा आयोगबाट छानविन गर्दा उक्त उजूरी तामेलीमा राख्ने। पीडकलाई कारबाहीको लागि सिफारिस गर्ने गरी मिति ....मा निर्णय भएकोले जानकारीको लागि अनुरोध छ। निर्णयको प्रतिलिपि यसैसाथ संलग्न छ।

कार्यालयको छापः-

जानकारी दिने अधिकृतको,-

दस्तखतः

नाम, थरः

पदः

मिति :

अनुसूची-१२✍

(नियम ३८ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग

<u>पीडित परिचयपत्रको ढाँचा</u>

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग, नेपाल

<u>पीडित परिचयपत्र</u>

तस्विर

परिचयपत्र नं.
नाम थर :
ठेगाना:
प्रदेश: ... जिल्ला: ....
स्थानीय तह: . बडा नं: ....टोल.............
नागरिकता नं./अन्य परिचयपत्र नं.
नाबालकको हकमा नाबालक परिचयपत्र नं.:
बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको नाम:
बेपत्ता पारिएको व्यक्तिसँ गको नाता:
घटनाको बिबरण: सशक्रद्वन्द्वको क्रममा व्यक्ति बेपत्ता पारिएको
बेपत्ता पारिएको मिति:

परिचयपत्र प्राप्त गर्नेको दस्तखत
....

परिचयपत्र जारी गर्नेको दस्तखत:
....

नाम थर :
पद :
मिति :

कार्यालयको छाप

<u>Victim Identity Card</u>

Identity CardNo.
Name:
Address: ……………….Province,……………………….District,
…………….. Municipality, Ward No……… Tole………

Commission of Investigation on Enforced Disappeared Persons, Nepal(CIEDP)

नोट: यो परिचयपत्र कसैले पाउनु भएमा आयोगको कार्यालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालय वा प्रहरी कार्यालय वा स्थानीय तहमा बुझाईदिनु होला ।

✍ मिति २०७७९।२७ मा नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित भई हेरफेर भएकोमा पुन: मिति २०७७११।०३ को नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित सूचनाबाट हेरफेर भएको ।

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन निर्देशिका, २०७३

आयोगबाट स्वीकृत मिति

२०७३।०१।२३

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग नियमावली, २०७२ को नियम ४२ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोगले देहायको निर्देशिका बनाई लागू गरेको छ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :** (१) यस निर्देशिकाको नाम "बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन निर्देशिका, २०७३" रहेको छ।

(२) यो निर्देशिका आयोगले स्वीकृत गरेको मितिदेखि प्रारम्भ हुनेछ।

२. **परिभाषा :** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस निर्देशिकामा,-

(क) "अध्यक्ष" भन्नाले आयोगको अध्यक्ष सम्झनु पर्छ।

(ख) "अनुसन्धान अधिकारी" भन्नाले आयोगबाट छानविन गर्न तोकेको अनुसन्धान अधिकारी सम्झनुपर्छ र सो शब्दले आयोगबाट अनुसन्धान गर्नका लागि गठन गरिएका उपसमिति वा कार्यटोलीलाई समेत जनाउंछ।

(ग) "आयोग" भन्नाले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग सम्झनु पर्छ।

(घ) "उजूरी दर्ता अधिकारी" भन्नाले आयोगले उजूरी दर्ता गर्ने प्रयोजनको लागि तोकेको कर्मचारी सम्झनुपर्छ।

(ङ) "ऐन" भन्नाले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ सम्झनुपर्छ।

(च) "नियमावली" भन्नाले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग नियमावली, २०७२ सम्झनुपर्छ।

(छ) "सचिव" भन्नाले आयोगको सचिव सम्झनु पर्छ।

(ज) "सदस्य" भन्नाले आयोगको सदस्य सम्झनु पर्छ।

परिच्छेद-२

आयोगको कार्य सम्पादन सम्बन्धी व्यवस्था

३. **आयोगको कार्य सम्पादन :** ऐन तथा नियमावलीले दिएको अधिकार बमोजिम आयोगबाट सम्पादन गरिने अन्य काम यस निर्देशिका बमोजिम गर्नु पर्नेछ।

४. **आयोगबाट सम्पादन गरिने कार्य :** ऐन तथा नियमावलीमा उल्लिखित कार्यहरूका अतिरिक्त देहायका विषयहरू आयोगको निर्णयबाट सम्पादन हुनेछन् :-

(क) अदालत बाहेकका अन्य कुनै निकायबाट आयोगबाटै कारबाही हुन भनी लेखी पठाएको विषय,

(ख) अनुसन्धान अधिकारी तोक्ने वा परिवर्तन गर्ने,

(ग) आम सञ्चारमाध्यमबाट प्रकाशित वा प्रशारित समाचार वा अन्य सामग्रीको सम्बेदनशिलता र तिनमा उल्लिखित विषयको गाम्भीर्यतालाई दृष्टिगत गरी सचिवले आफनो राय सहित आयोगसमक्ष पेस गरेको विषय,

(घ) आयोगको अवहेलनामा कारबाही चलाउने विषय,

(ङ) अनुसन्धान अधिकारीले पेश गरेको छानविन प्रतिवेदन,

(च) निर्देशिका वा आयोगको निर्देशनको कार्यान्वयनमा कुनै कठिनाई वा बाधा उत्पन्न भएको भनी सचिवले आयोगसमक्ष पेश गरेको विषय,

(छ) छानविनको लागि स्थलगत निरीक्षण गर्न अनुसन्धान अधिकारी वा अन्य कुनै कर्मचारी खटाउने विषय,

(ज) अनुसन्धान अधिकारीले साधसोधको लागि पेश गरेको विषय,

(झ) कुनै विषयमा आयोगबाट निर्णय भएपछि मात्र बाँकी छानविन गर्न सकिने अवस्था भएको भनी अनुसन्धान अधिकारीले निर्णयको लागि पेश गरेको विषय,

(ञ) कुनै घटना सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा भएको हो वा होइन भन्ने प्रश्न समावेश भएको विषय,

(ट) घटना घटेको भनिएको ठाउँको स्थलगत निरीक्षण गर्ने स्वीकृतिको लागि पेश गरेको विषय,

(ठ) कुनै उजूरीउपर छानविन गर्दै जाँदा अन्यत्र मुकाम कायम गर्नुपर्ने देखिन आएको विषय,

(ड) छानविन उपसमिति वा कार्यटोलीमा सदस्य परिवर्तन वा सदस्य थप गर्ने विषय,

(ढ) अनुसन्धान अधिकारीलाई सहयोगी कर्मचारी तोक्ने विषय,

(ण) आरोपितव्यक्ति सार्वजनिक पद धारण गरेको भएमा निजलाई निलम्बन गर्न लेखी पठाउने विषय,

(त) छानविनको कार्यमा असहयोग गर्ने व्यक्ति संस्था वा निकायलाई जरिवाना गर्ने विषय,

(थ) छानविनको सिलसिलामा आयोगले दिएको आदेश पालना नगर्ने वा अटेर गरी बस्ने कुनै सरकारी निकाय वा सार्वजनिक संस्थाको पदाधिकारी वा कर्मचारीलाई विभागीय कारबाही गर्न अख्तियारवालासमक्ष लेखी पठाउने विषय,

(द) छानविनको काममा बाधा विरोध गर्ने व्यक्तिलाई जरिवाना गर्ने विषय,

(ध) सरकारी निकायमा कार्यरत कुनै कर्मचारी वा सुरक्षाकर्मीले आफू कार्यरत निकायमा रही आयोगमा बयान, बकपत्र वा जानकारी दिन सुरक्षाका कारण नसक्ने भई त्यस्तो कर्मचारीलाई कुनै निकायमा सरूवा गर्न सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउने विषय,

(न) छानविनको क्रममा आफ्नो वा आफ्नो परिवारको सदस्यको सुरक्षामा खतरा रहेको छ भनी साक्षी, पीडित, उजूरीकर्ता तथा आयोगलाई सहयोग गर्ने व्यक्तिहरूले सुरक्षा माग गरेको विषय,

(प) बेपत्ता पारिएको कारण शारीरिक रूपमा अपाङ्गता भएको कारण सो घटनाका सम्बन्धमा आयोग वा आयोगले तोकेको निकायसमक्ष उपस्थित भई उजूरी वा जानकारी दिन असमर्थ भएको व्यक्तिको हकमा आयोगबाट कर्मचारी खटाई निजको उजूरी वा जानकारी लिने विषय,

(फ) साक्षी, पीडित, उजूरीकर्ता, आयोगको काममा सहयोग गर्ने कर्मचारी तथा अन्य व्यक्ति वा निजको परिवारका सदस्यको सम्पत्ति, कारोबार वा व्यवसायको सुरक्षा गर्ने विषय,

(ब) तोकिएको समयभित्र छानविन पूरा हुन नसकी म्याद थपको लागि पेश भएको विषय,

(भ) आयोगले उपयुक्त ठानेका अन्य विषयहरू।

परिच्छेद-३

सचिव र महाशाखा प्रमुखको जिम्मेवारी

५. **आयोगका सचिवको जिम्मेवारी :** (१) आयोगको सचिवालय, महाशाखा, शाखा र कुनै उपसमिति वा कार्यटोलीमा रहने कर्मचारीको व्यवस्थापन आयोगको सचिवबाट हुनेछ।

(२) प्रचलित ऐन तथा नियममा उल्लेख भएका कामहरूको अतिरिक्त सचिवको अन्य जिम्मेवारी देहाय बमोजिम हुनेछ :

(क) आयोगमा दर्ता हुन आएको कुनै उजूरी निवेदनमा सम्बन्धित महाशाखाबाट प्रारम्भिक कारबाही गरी पेश हुन आएको फाइल आफ्नो राय सहित आयोगसमक्ष पेश गर्ने,

(ख) प्रारम्भिक र विस्तृत छानविन गर्नुपर्ने देखिएको विषयमा अनुसन्धान अधिकारीको नाम आयोगसमक्ष सिफारिस गर्ने,

(ग) खण्ड (ख) बमोजिम प्रारम्भिक र विस्तृत छानविन गर्नुपर्ने देखिएको विषयमा उपसमिति वा कार्यटोली गठन गरी छानविन गर्नुपर्ने देखिएमा उपसमिति वा कार्यटोली र तिनमा रहने कर्मचारीको नाम आयोगसमक्ष सिफारिस गर्ने,

(घ) अनुसन्धान अधिकारी वा उपसमिति वा कार्यटोलीका सदस्यको नाम सिफारिस गर्दा सम्बन्धित विषयमा दक्षता, कामप्रति रूची, कार्यबोझ र कार्य अनुभव समेतको आधारमा गर्ने,

(ङ) आयोगबाट निर्णय भए बमोजिम अनुसन्धान अधिकारी खटाउने,

(च) आयोगका कर्मचारी बाहेक अन्य सरकारी कर्मचारीलाई उपसमिति वा कार्यटोलीमा सिफारिस गर्नुपर्ने अवस्थामा सम्बन्धित निकायसँग त्यस्ता कर्मचारी माग गर्ने,

(छ) नियमावली बमोजिम आयोगमा रही उत्कृष्ट काम गर्ने कर्मचारी एवं सुरक्षाकर्मीलाई पुरस्कृत गर्न आयोग समक्ष सिफारिस गर्ने,

(ज) देहायका विषयहरूमा सचिव आफैले निर्णय गर्ने,-

(१) महाशाखा तथा शाखाहरूबाट सम्पादन हुने काम र जिम्मेवारीको बाँडफाँड गर्ने,

(२) आयोगमा दर्ता हुन आउने उजूरी तथा निवेदन दर्ता गर्न उजूरी दर्ता अधिकारी तोक्ने,

(३) एकै विषयका उजूरीहरूमा फरक फरक अनुसन्धान अधिकारी तोकिएकोमा त्यस्तो फाइल एकै ठाँउमा गाभी पहिले तोकिएको अनुसन्धान अधिकारीलाई कायम गर्ने विषय,

(४) छानविनको सिलसिलामा अनुसन्धान अधिकारीलाई आवश्यक पर्ने कुनै उपकरण उपलव्ध गराउने विषय।

(३) दफा ४ बमोजिम आयोगको निर्णयबाट सम्पादन हुने विषयमा सचिवले आवश्यक प्रक्रिया पूरा गरी आयोगमा पेश गर्नुपर्नेछ।

(४) कसैलाई आयोगको अवहेलनामा कारबाही चलाउन उपयुक्त देखिएमा सम्बन्धित महाशाखाको सिफारिस सहितका प्रमाण कागज संलग्न गरी आयोगसमक्ष निर्णयका लागि पेश गर्ने।

(५) यस निर्देशिका बमोजिम आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने विषय आयोगमा पेश गर्ने जिम्मेवारी सचिवको हुनेछ।

६. **<u>महाशाखा प्रमुखको काम, कर्तव्य र अधिकार</u> :** छानविन महाशाखा प्रमुखको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछ :

(क) सचिवसँग समन्वय गरी उजूरीको प्रारम्भिक कारबाही सम्बन्धी काम आफ्ना मातहतका अधिकृतलाई बाँडफाँड गर्ने,

(ख) आयोगमा दर्ता हुन आएका उजूरी वा जानकारीमा प्रारम्भिक कारबाही गर्दा परिच्छेद ४ मा उल्लेख भए बमोजिमको कार्यविधि अवलम्बन गर्ने, गराउने,

(ग) प्रारम्भिक कारबाहीको क्रममा रहेका उजूरी र त्यसमा भएको कारबाही सम्बन्धी अद्यावधिक विवरण समय समयमा सचिव मार्फत आयोगलाई जानकारी गराउने,

(घ) अनुसन्धान अधिकारी तोकिएको अभिलेख राख्ने,

(ङ) अनुसन्धान अधिकारीबाट फछ्र्यौट भएको र फछ्र्यौट हुन बाँकी कामको साप्ताहिक अभिलेख अद्यावधिक गरी राख्ने,

(च) अनुसन्धान अधिकारी वा उपसमिति वा कार्यटोली तोक्न सचिवलाई सिफारिस गर्ने,

(छ) मासिक रूपमा अनुसन्धान अधिकारीहरूको बैठक राख्ने,

(ज) अनुसन्धान अधिकारी वा उपसमिति वा कार्यटोलीबीच समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्ने,

(झ) अनुसन्धान सम्बन्धी विषयमा आयोग र सचिवबाट भएका निर्णय र निर्देशनहरू अनुसन्धान अधिकारीलाई जानकारी गराउने,

(ञ) विभिन्न जिल्लाबाट आयोगमा प्राप्त भएका र आयोगमा दर्ता हुन आएका उजूरीहरू संकलन गरी सचिवमार्फत अध्यक्षसमक्ष पेश गर्ने,

(ट) अध्यक्षबाट प्रारम्भिक कारबाही शुरू गर्ने भनी महाशाखामा प्राप्त हुन आएका उजूरी तथा निवेदनहरूको प्रारम्भिक कारबाही शुरू गर्न अधिकृत तोक्ने,

(ठ) प्रारम्भिक कारबाहीको सिलसिलामा मातहतका अधिकृतहरूबाट पेश हुन आएका फाइल आफ्नो राय सहित सचिवसमक्ष पेश गर्ने,

(ड) आयोगबाट भएको निर्णय कार्यान्वयन गर्ने गराउने,

(ढ) आयोग एवं सचिवबाट निर्देशन भए बमोजिम अन्य कार्य गर्ने गराउने।

परिच्छेद-४

उजूरी दर्ता र प्रारम्भिक कारबाही

७. **उजूरी दर्ता अधिकारी :** आयोगले आयोगमा पर्न आउने उजूरी वा निवेदन दर्ता गर्ने प्रयोजनको लागि सचिवालयमा र आवश्यकता अनुसार अन्य जिल्ला वा स्थानमा समेत उजूरी दर्ता अधिकारी तोकी उजूरी लिने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ।

८. **उजूरी दर्ता गर्दा ध्यान दिनु पर्ने** : (१) उजूरी दर्ता गर्ने अधिकारीले आफूसमक्ष पर्न आएको उजूरी दर्ता गर्नु अघि देहायका कुराहरूमा ध्यान दिनु पर्नेछ :-

(क) आयोगले प्रकाशन गरेको उजूरी दर्ता सम्बन्धी सूचनामा उल्लिखित विषय र सन्दर्भ,

(ख) आयोगले उजूरी माग गरेको सूचनामा उल्लिखित उजूरी दिने अवधि र स्थान,

(ग) उजूरी दिने अवधि थप भएको भए सो सम्बन्धी विषय,

(घ) आयोगको निर्देशन बमोजिमका अन्य आवश्यक विषय।

(२) उजूरी दर्ता अधिकारीले उजूरी दर्ता सम्बन्धमा देहाय बमोजिम गर्नु पर्नेछ :-

(क) आफूसमक्ष पर्न आएको उजूरी तोकिए बमोजिमको ढाँचामा लेखिएको भएमा छुट्टै उजूरी दर्ता किताब खडा गरी तुरून्त दर्ता गर्ने,

(ख) खण्ड (क) बमोजिम दर्ता गर्न ल्याएको उजूरी तोकिएको ढाँचामा लेखिएको नभएमा सम्भव भएसम्म तोकिएको ढाँचामा सम्पूर्ण व्यहोरा खुलाउन लगाई दर्ता गर्ने,

(ग) सामान्य ढाँचा नमिलेको वा सम्पूर्ण विवरण नखुलेको भए पनि आफूसमक्ष पर्न आएको उजूरी दर्ता गर्ने,

(घ) कसैले आफैंले उजूरी नलेखी आयोगको तर्फबाटै उजूरी लेखी पाउन नुरोध गरेमा उजूरवालाले भने बमोजिम लेखी पढीबाची सुनाई निजको सहीछाप गराई उजूरी दर्ता गर्ने,

(ङ) कसैले उजूरीलाई खाम बन्दी गरी दर्ता गर्न ल्याएमा खाममा उल्लेख गरिएको व्यहोरा उल्लेख गरी बन्दी खाम नै दर्ता गर्ने,

(च) हुलाक, इमेल वा अन्य विद्युतीय माध्यमबाट पर्न आएका उजूरी दर्ता गर्ने,

(छ) पीडितको तर्फबाट कसैले उजूरी दिन ल्याएमा दर्ता गर्ने,

(ज) उजूरी निवेदनको ढाँचा र प्रमाण पुगे नपुगेको विषयमा उजूरवालाले सल्लाह मागेमा आवश्यक सल्लाह दिने,

(झ) इमेल वा अन्य विद्युतीय माध्यमबाट प्राप्त भएको उजूरी दर्ता गर्नुअघि सो उजूरीलाई प्रिन्ट गरी प्रमाणित गरी राख्ने,

(ञ) कुनै उजूरी टेलिफोनबाट प्राप्त हुन आएमा सो कुराको अभिलेख खडा गरी राख्ने,

(ट) कसैले आयोगसमक्ष आफ्नो परिचय नखुलाई सांकेतिक नामबाट आयोगको इमेल वा फ्याक्स मार्फत उजूरी दिएमा आयोगले त्यस्तो उजूरीको अभिलेख खडा गरी राख्ने,

(ठ) आयोगले कुनै श्रोतबाट प्राप्त गरेको सूचना वा जानकारी उजूरीको रूपमा दर्ता गर्न आदेश दिएमा दर्ता किताबमा दर्ता गर्ने,

(ड) नियमावलीको नियम ७ बमोजिम तामेलीमा राखिएको कुनै उजूरीलाई आयोगबाट जगाउने निर्णय भएमा त्यस्तो उजूरीलाई जगाई उजूरी दर्ता किताबमा दर्ता गर्ने,

(ढ) कसैले आफ्नो परिचय नखुलाई सांकेतिक नामबाट आयोगको इमेल वा फ्याक्स मार्फत उजूरी दिएकोमा सम्बन्धित पक्ष आयोगसमक्ष आई त्यस्तो उजूरी सनाखत गरेमा दर्ता कितावमा दर्ता गर्ने,

(ण) बेपत्ता पारिएको घटनासँग सम्बन्धित विषयमा अदालत बाहेक अन्य निकायमा विचाराधीन उजूरी वा जानकारी झिकाउने गरी आयोगबाट भएको निर्णय बमोजिम प्राप्त हुन आएको उजूरी वा जानकारी दर्ता किताबमा दर्ता गर्ने,

(३) सिलबन्दी गरी दर्ता हुन आएको उजूरीको बन्दीखाम उजूरी दर्ता अधिकारीले खोल्नु हुँदैन।

९. **निस्सा दिनु पर्ने :** (१) दफा ८ बमोजिम उजूरी दर्ता गरेपछि उजूरी दर्ता अधिकारीले उजूरवालालाई नियमावलीको अनुसूची ३ को ढाँचामा उजूरी दर्ता गरेको निस्सा दिनु पर्छ।

(२) कुनै उजूरी विद्युतीय माध्यमबाट प्राप्त भएको भए उजूरी दर्ता अधिकारीले उजूरवालालाई सोही माध्यमबाट उजूरी प्राप्त भएको जानकारी दिनु पर्छ।

१०. **जिल्ला स्थित उजूरी दर्ता अधिकारीले गर्नुपर्ने काम :** (१) आयोगले तोकेको जिल्ला स्थित उजूरी दर्ता अधिकारीले आफूसमक्ष प्राप्त हुन आएका उजूरी तथा निवेदन एवं सोसँग सम्बन्धित कागजात दफा ८ बमोजिम दर्ता गरी उजूरीकर्तालाई दफा ९ बमोजिम उजूरी दर्ता गरेको निस्सा दिनु पर्छ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम दर्ता भएका उजूरी तथा निवेदनहरू दर्ता भएको मितिले सात दिनभित्र आयोगमा पठाउनु पर्छ।

११. **उजूरी दर्ता सम्बन्धी अन्य व्यवस्था :** (१) उजूरवाला बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका तथा यौनजन्य हिंसामा परेका व्यक्ति भएमा निजहरूको सम्बन्धमा आयोगले देहाय बमोजिमको व्यवस्था मिलाउन सक्नेछ :

(क) नेपाल सरकारसँग समन्वय गरी कुनै सरकारी कार्यालय, स्थानीय निकाय वा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिका सम्बन्धमा काम गर्न नेपाल सरकारबाट गठन भएको कुनै निकाय मार्फत उजूरी दर्ता गर्ने, गराउने,

(ख) सिधा सम्पर्क (हटलाइन) फोन नं मार्फत मौखिक उजूरी वा निवेदन दर्ता गर्ने, गराउने,

(ग) उजूरवाला महिला भए उपलव्ध भएसम्म महिला कर्मचारी मार्फत उजूरी लिने, लिन लगाउने,

(२) उपदफा (१) को प्रयोजनको लागि आयोगले देहाय बमोजिमको थप व्यवस्था गर्न सक्नेछः-

(क) उजूरी दिने अन्य कुनै खास स्थान तोक्न,

(ख) उजूरी वा जानकारी दिनको लागि बेग्लै कक्षको व्यवस्था गर्न,

(ग) आवश्यकता अनुसार दोभाषे वा सहजकर्ताको व्यवस्था गर्न,

(घ) आयोगसमक्ष उपस्थित भई उजूरी वा निवेदन दिन असमर्थ व्यक्तिको हकमा आयोगबाटै कर्मचारी खटाई निज रहे बसेको स्थानमा गई उजूरी वा निवेदन लिन।

१२. **निवेदकको विवरण गोप्य राख्ने :** (१) उजूरीकर्ता वा निवेदकले उजूरी दिएको कुरा गोप्य राख्न चाहेमा आयोगले उजूरी दिने निवेदकको नाम थर, वतन तथा अन्य विवरण गोप्य राख्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम विवरण गोप्य राख्दा देहायबमोजिम गर्नुपर्नेछ :

(क) व्यक्ति बेपत्ता पारिएको उजूरी वा जानकारी प्राप्त भएदेखि प्रारम्भिक कारबाही, छानविन कार्य र आयोगबाट नेपाल सरकारसमक्ष प्रतिवेदन पेश गर्नेसम्मका सम्पूर्ण चरणमा पीडितको व्यक्तिगत परिचयात्मक विवरणहरू गोप्य राख्ने व्यवस्था गर्ने,

(ख) उपदफा (१) बमोजिम गोप्य राखिएको व्यक्तिगत परिचयात्मक विवरणलाई उजूरी, निवेदन, प्रतिवेदन, पत्राचार, बयान, बकपत्र, वक्तव्य, विज्ञप्ति, सार्वजनिक प्रकाशन लगायत सम्पूर्ण अवस्थामा गोप्य राख्नु पर्ने,

(ग) व्यक्तिगत परिचयात्मक विवरण गोप्य राख्न माग गरेको व्यक्तिले सो विवरण गोप्य राख्न जरूरी नभएको भनी लिखित निवेदन दिएमा बाहेक त्यसरी गोप्य राखिएको व्यक्तिगत परिचयात्मक विवरण खुल्ला नगर्ने,

(घ) गोप्य राखिएका व्यक्तिगत परिचयात्मक विवरणहरू छुट्टै पानामा लेखबद्ध एवम् सिलबन्दी गरी गोप्य राखिएको विवरणलाई संकेत गर्न छुट्टै परिचयात्मक नाम वा संख्या वा चिन्ह दिई महाशाखा प्रमुखबाट प्रमाणित गराई राख्ने,

(ङ) व्यक्तिगत परिचयात्मक विवरण गोप्य राख्नका लागि कुनै कागज प्रमाण गोप्य राख्नुपर्ने भएमा सोसमेत सिलबन्दी गरी सोको व्यहोरा छुट्टै पानामा खुलाई फाइल संलग्न राख्ने,

(च) अनुसन्धान वा कारबाहीको सिलसिलामा विवरण गोप्य राखिएको व्यक्तिको परिचयात्मक विवरणहरू र दस्तखत समेत निजलाई प्रदान गरिएको साँकेतिक नाम, नम्बर वा चिन्हद्वारा नै गर्ने व्यवस्था मिलाउने,

(छ) व्यक्तिगत परिचयात्मक विवरण गोप्य राखिएको व्यक्तिलाई निजको संकेत, नाम, नम्वर वा चिन्ह उल्लेख भएको छुट्टै परिचयपत्र प्रदान गर्ने,

(ज) व्यक्तिगत परिचयात्मक विवरण गोप्य राखिएका व्यक्तिका नाममा म्याद वा सूचना जारी गर्दा वा पत्राचार गर्दा निजको साँकेतिक नाम, नम्बर वा चिन्हबाट गर्ने।

१३. **उजूरी साथ प्रमाण पेश गर्नुपर्ने** : (१) उजूरी लिँदा उजूरीकर्ताबाट भएसम्मका सबै प्रमाणहरू पेश गर्न लगाउनु पर्नेछ।

(२) उजूरवालाले कुनै प्रमाण पेश गर्न ल्याएमा लिखत प्रमाण भए सोको प्रतिलिपि उतार गरी उजूरी साथ राखी सक्कल लिखत उजूरीकर्तालाई फिर्ता गर्नु पर्छ।

(३) कुनै कारणबाट सक्कल लिखत नै उजूरीसाथ राख्नु पर्ने भएमा त्यसको प्रमाणित प्रतिलिपि र सो लिखत उजूरीसाथ संलग्न रहेको भन्ने व्यहोराको भरपाई त्यस्तो लिखत पेश गर्ने व्यक्तिलाई दिई सक्कल लिखत सुरक्षित रूपमा राख्ने व्यवस्था गर्नुपर्छ।

(४) उजूरीसाथ कुनै दशी प्रमाण पेश भएकोमा सोको भरपाई उजूरवालालाई दिई त्यस्तो प्रमाण उजूरीसाथ राख्नु पर्छ।

(५) आयोगको कार्यालयमा आई उजूरी दिने व्यक्तिले उजूरीसाथ साक्षी समेत पेश गरेमा त्यस्तो उजूरीका सम्बन्धमा सचिवसमक्ष पेश गरी निकासा भएबमोजिम गर्नुपर्छ।

१४. **उजूरीमा प्रारम्भिक कारबाही :** (१) आयोगको दर्ता किताबमा दर्ता भएपछि ती उजूरीहरू भोलिपल्ट सचिवले अध्यक्षसमक्ष पेश गर्नुपर्नेछ।

तर कुनै उजूरीमा उठाइएको विषयबस्तुको गम्भीरतालाई विचार गर्दा तत्कालै कारबाही गर्नुपर्ने देखिन आएमा सोही दिन अध्यक्षसमक्ष पेश गर्न कुनै बाधा पर्ने छैन।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पेश भएको उजूरीउपर अध्यक्षले आवश्यक कारबाही अघि बढाउन सम्बन्धित महाशाखामा पठाउनेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम अध्यक्षसमक्ष पेश गर्नुपर्ने उजूरी अध्यक्षको अनुपस्थितिमा वरिष्ठ सदस्यसमक्ष र निज पनि नभए एवं रीतले जो सदस्यको रोलक्रम अगाडि छ उसैकहाँ पेश गर्नुपर्नेछ।

(४) महाशाखामा प्राप्त हुन आएको उजूरीको सम्बन्धमा महाशाखा प्रमुखले देहायबमोजिम गर्नु पर्छ :-

(क) उजूरीको विषय हेरी कुनै अधिकृतको नाममा तोक लगाई जिम्मा लगाउने,

(ख) उजूरी हेर्न तोकिएको अधिकृतले आफ्नो जिम्मामा आएको उजूरीमा के कस्तो कारबाही उठान गर्ने हो आफ्नो राय उल्लेख गरी ३ दिनभित्र महाशाखा प्रमुखसमक्ष पेश गर्नुपर्छ।

(ग) खण्ड (ख) बमोजिम प्रारम्भिक कारबाही गर्ने अधिकृतले आफ्नो राय पेश गर्दा अन्य कुराहरूको अतिरिक्त देहायका विषयहरू समेत उल्लेख गरी प्रारम्भिक कारबाही फाराम भरी महाशाखा प्रमुखसमक्ष पेश गर्नुपर्छ :-

(१) व्यक्ति बेपत्ता पारिएको भन्ने विश्वास गर्नु पर्ने मनासिब कारण भए/नभएको,

(२) आयोगको क्षेत्राधिकारभित्र परे/नपरेको

(३) उजूरीमा तथ्ययुक्त आधार भए/नभएको,

(४) उजूरीको औचित्य स्पष्ट भए/नभएको,

(५) उजूरी तोकिएको ढाँचामा भए/नभएको,

(६) आयोगले दिएको म्यादभित्र उजूरी परे/नपरेको,

(७) आयोगबाट यस अघिनै सो विषयमा कुनै निर्णय भए/नभएको,

(८) आयोगबाट यस अघिनै तामेलीमा राख्ने निर्णय भएको भए नयाँ प्रमाण पेश भए/नभएको,

(९) सशस्त्र द्वन्द्वको अवधिभित्र सो घटना घटे नघटेको,

(१०) सशस्त्र द्वन्द्वको अवधिभित्र सो घटना घटेको भए तापनि सशस्त्र द्वन्द्वसँग सम्बन्धित भए/नभएको,

(११) उजूरीसँग सम्बन्धित विषयमा अदालतमा मुद्दा परे नपरेको।

(घ) खण्ड (ख) बमोजिम प्राप्त हुन आएको उजूरीका सम्बन्धमा महाशाखा प्रमुखले आफ्नो राय उल्लेख गरी सचिवसमक्ष पेश गर्नु पर्छ।

(ङ) खण्ड (घ) बमोजिम प्राप्त भएको फाइलमा सचिवले आफ्नो राय उल्लेख गरी यथाशक्य छिटो आयोगसमक्ष पेश गर्नु पर्छ।

(च) खण्ड (ङ) बमोजिम आयोगसमक्ष पेश भएका फाइलमा आयोगबाट कुनै निर्देशन सहित कारबाही अघि बढाउने निर्णय भएमा त्यस्तो उजूरी वा निवेदनका सम्बन्धमा निर्देशन अनुसारको काम सम्पन्न गरी दफा १६ बमोजिमको प्रक्रिया शुरू गर्नु पर्छ।

(४) आयोगमा दर्ता हुन आएका कुनै उजूरी वा निवेदन आयोगको कार्यक्षेत्रभित्र नपर्ने भई आयोगबाट सम्बन्धित निकायमा पठाउने निर्णय भएमा अनुसन्धान अधिकारीले देहाय बमोजिम गर्नुपर्छ :

(क) कुनै उजूरी वा निवेदन आयोगको कार्यक्षेत्रभित्र नपर्ने भई आयोगबाट सम्बन्धित निकायमा पठाउने निर्णय भएकोमा सोको जानकारी सम्बन्धित व्यक्तिलाई दिने,

(ख) आयोगको कार्य क्षेत्रभित्र नपर्ने निर्णय भएको उजूरीका सम्बन्धमा अनुसन्धान अधिकारी तोकिइसकेको भए अनुसन्धान अधिकारीले र अनुसन्धान अधिकारी तोकिनसकेको भए अनुसन्धान महाशाखाले निर्णय भएको ३ दिनभित्र त्यसरी आयोगले पठाउने निर्णय गरेको कार्यालयमा पठाउने,

(ग) खण्ड (ख) बमोजिम अन्य कार्यालयमा पठाएको उजूरीको दायरी लगत कट्टा गर्ने।

१५. **प्रारम्भिक कारबाहीबाट तामेलीमा राख्ने :** आयोगले कुनै उजूरी वा निवेदनमा गरिएको प्रारम्भिक कारबाहीबाट त्यस्तो उजूरी वा निवेदन उपर थप छानविन आवश्यक नभएको भनी तामेलीमा राख्ने निर्णय गरेमा सम्बन्धित अधिकारीले दफा ३८(१) बमोजिमको प्रक्रिया पूरागरी त्यस्तो फाइल सोही दफाको उपदफा (२) को प्रयोजनको लागि तामेली शाखामा बुझाई दिनुपर्छ।

परिच्छेद-५

छानविन सम्बन्धी व्यवस्था

१६. **प्रारम्भिक छानविन :** (१) आयोगमा दर्ता हुन आएका उजूरी वा निवेदनका सम्बन्धमा आयोगबाट प्रारम्भिक छानविन गर्ने निर्णय भएमा महाशाखा प्रमुखले त्यस्तो उजूरी सम्बन्धी फाइल अनुसन्धान अधिकारी तोक्ने प्रयोजनको लागि सचिवसमक्ष पेश गर्नु पर्छ।

(२) प्रारम्भिक छानविन गर्न तोकिएको अनुसन्धान अधिकारीले देहाय बमोजिमको प्रक्रिया अपनाई प्रारम्भिक छानविनको कारबाही अघि बढाउनु पर्नेछ :-

(क) उजूरी निवेदन अध्ययन गरी प्रारम्भिक छानविन गर्नुपर्ने मूल विषयबस्तुको पहिचान गर्ने,

(ख) बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको सम्बन्धमा बेपत्ता पारिएको समयको सूचना एवं जानकारीहरू स्थानीय एवं राष्ट्रिय पत्रपत्रिका, एफ.एम. लगायतका आम सञ्चारका माध्यमबाट संकलन गर्ने,

(ग) पीडितले यसअघि कुनै निकाय वा मानव अधिकारसँग सम्बद्ध संस्थाहरूसमक्ष निवेदन वा उजूरी दिएको वा घटना बारे टिपाएको वा कागज गरेको भए सो संस्थाबाट त्यस्ता कागजात सहितको फाइल झिकाउने,

(घ) अनुसन्धानको क्रममा पीडित मैत्री वातावरण कायम गर्ने,

(ङ) पीडितले दिएको सूचना एवं जानकारीको प्रयोग र त्यस्ता सूचनाको गोप्यता एवं सुरक्षाको सम्बन्धमा पीडितलाई आश्वस्त पार्ने,

(च) सूचना वा जानकारी दिने इच्छा गरेमा त्यस्तो व्यक्तिसँग बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको वारेमा यथाशक्य धेरै जानकारी लिने,

(छ) खण्ड (क) बमोजिम पहिचान भएको विषयवस्तुसँग सम्बन्धित कागजात सम्बन्धित निकाय वा व्यक्तिबाट समय तोकी माग गर्ने,

(ज) कुनै निकायका पदाधिकारी वा कुनै व्यक्तिसँग बयान लिने वा आवश्यक विवरण वा प्रतिक्रिया माग गर्नुपर्ने भएमा मनासिब माफीकको समय तोकी माग गर्ने,

(झ) स्थलगत निरीक्षण, हस्तरेखा परीक्षण वा अन्य केही प्रमाण बुझ्न आवश्यक देखिएमा बुझ्ने,

(ञ) तत्काल बरामद गर्नुपर्ने सामान दफा २७ बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी बरामद गर्ने,

(ट) आयोगले कुनै विषयमा गरेको सार्वजनिक सुनुवाईबाट छानविन गर्न तोकिएको विषयमा कुनै जानकारी प्राप्त भएमा सो को प्रतिलिपि समेत मगाउने,

(ठ) आयोगमा परेको उजूरीको अलावा कुनै संस्था वा निकायमा अघि नै कुनै उजूरी वा निवेदन परी कुनै छानविन भएको रहेछ भने सो सम्बन्धी उपलब्ध भएसम्मका कागजात संकलन गरी विश्लेषण गर्ने,

(ड) माथि उपदफा (२) बमोजिम प्राप्त कागजात, विवरण, प्रतिवेदन, बयान, प्रतिक्रिया तथा बरामदी समेतका आधारमा उजूरीमा उल्लिखित तथ्य स्थापित हुन सक्छ, सक्तैन र तथ्य स्थापित भए पनि व्यक्ति बेपत्ता पारिएको मानिने अवस्था विद्यमान छ छैन भन्ने बारेमा निष्कर्षमा पुग्ने,

(३) प्रारम्भिक छानविनको कार्य सम्पन्न भइसकेपछि अनुसन्धान अधिकारीले छानविन प्रतिवेदन तयार गरी आयोगसमक्ष पेश गर्नुपर्नेछ।

१७. **विस्तृत छानविन :** दफा १६ को उपदफा (३) बमोजिम आयोगसमक्ष पेश भएको प्रतिवेदनबाट सो विषयमा विस्तृत छानविन गर्नुपर्ने भनी आयोगबाट निर्णय भई आएमा सचिवले आफ्नो राय सहित अनुसन्धान अधिकारी तोक्ने प्रयोजनको लागि फाइल आयोगसमक्ष पेश गर्नु पर्नेछ।

१८. **विस्तृत छानविन गर्दा अपनाउनु पर्ने कार्यविधि :** (१) आयोगबाट विस्तृत छानविन गर्ने भनी निर्णय भएका उजूरी उपर विस्तृत छानविन गर्दा अनुसन्धान अधिकारीले देहायबमोजिम गर्नुपर्नेछ :-

(क) प्रारम्भिक छानविनबाट पहिचान भएको वा आयोगबाट सो उजूरीको सम्बन्धमा कुनै निर्देशन दिइएको भए सो समेतका बुँदाहरूमा केन्द्रित रही त्यस्ता विषयसँग सम्बन्धित थप कागजात विवरण तथा जानकारी सम्बन्धित निकायबाट माग गर्ने,

(ख) बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको बारेमा बेपत्ता हुनुअघिको विस्तृत विवरण (एण्टीमोर्टम डाटा) तयार गर्ने, गर्न लगाउने,

(ग) खण्ड (ख) बमोजिमको विवरण तयार गर्दा देहाय बमोजिम गर्नुपर्नेछ :-

(१) बेपत्ता पारिएको व्यक्तिलाई अन्तिम पटक देख्ने व्यक्ति को को हुन यकिन गर्ने,

(२) प्रकरण (१) बमोजिमका मानिसहरूबाट विस्तृत विवरण (एण्टीमोर्टम डाटा) फाराम भर्न लगाउने,

(३) विस्तृत विवरण (एण्टिमोर्टम डाटा) फाराम भर्न लगाउनु पर्ने व्यक्ति आयोगमा आउन नसक्ने भएमा त्यस्तो व्यक्तिको हकमा आयोगले तोके वा खटाएको कर्मचारी वा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको सम्बन्धमा काम गर्ने संस्था वा उजूरी दर्ता अधिकारी मार्फत त्यस्तो फाराम भर्न लगाउने,

(४) विस्तृत विवरण (एण्टिमोर्टम डाटा) फाराम भर्न लगाउनु पर्ने व्यक्ति अपाङ्ग, अशक्त, ज्येष्ठ नागरिक, बालबालिका वा यौनजन्य हिंसामा परेको व्यक्ति भएमा आयोगले तोके वा खटाएको कर्मचारी वा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको सम्बन्धमा काम गर्ने संस्था वा उजूरी दर्ता अधिकारी मार्फत वाबन्द सवाल वा विद्युतीय माध्यम मार्फत त्यस्तो फाराम भर्न लगाउने।

(५) विस्तृत विवरण (एण्टिमोर्टम डाटा) फाराम भर्न लगाउँदा यथाशक्य पीडितको मनोविज्ञान र मर्यादामा आँच आउन नदिने व्यवस्था मिलाउने,

(६) आवश्यकता अनुसार दोभाषे वा सहजकर्ताको व्यवस्था मिलाउने,

(७) पीडितलाई विश्वासमा लिन पीडित मैत्री वातावरण बनाउने,

(८) विस्तृत विवरण (एण्टिमोर्टम डाटा) फाराम भर्दा पीडितले व्यक्ति बेपत्ता पारिएको कारण पीडित हुन पुगेको व्यक्ति वा नजिकको नातेदार वा अन्य कुनै विश्वासको व्यक्ति रोहवरमा राख्न चाहेमा सो बमोजिम गर्न दिने,

(९) छानविन कार्यमा सहयोग पुग्ने गरी फाराम भर्न पीडित वा प्रकरण (१) मा उल्लिखित व्यक्तिलाई प्रेरित गर्ने,

(घ) छानविन सम्बन्धी कामका लागि आयोगले कुनै विशेषज्ञ नियुक्त गरेको भए अनुसन्धानको क्रममा कुनै विषयमा विशेषज्ञको राय लिन आवश्यक भएमा विशेषज्ञको राय लिने,

(ङ) घटनाको स्थलगत निरीक्षण गर्नुपर्ने भएमा अनुसन्धान अधिकारी स्वयं वा उपसमिति वा कार्यटोलीको कुनै सदस्य वा कुनै अधिकृत कर्मचारी मार्फत स्थलगत निरीक्षण गर्न लगाउने। यसरी कर्मचारी खटाउँदा सम्बन्धित निकायको कर्मचारी र आयोगले सम्बन्धित विषयको विशेषज्ञ नियुक्त गरेको भए निजलाई समेत टोलीमा समावेश गर्न सक्ने,

(च) प्रारम्भिक छानविनका क्रममा बुझिएका व्यक्तिसँग थप कुरा बुझ्नु पर्ने भए बुझ्ने,

(छ) आवश्यकता अनुसार बेपत्ता पीडित समुदायसँग परामर्श गर्ने,

(ज) दुर्गम क्षेत्रका पीडितहरूको सहज पहुँचको लागि घुम्ती टोली, द्वन्द्वपीडित समुदायसँग काम गर्दै आएका संघ संस्था, नागरिक समाज तथा स्थानीय समुदायको सहयोग लिने,

(झ) पीडितलाई मनोसामाजिक परामर्श आवश्यक देखिएमा सो को व्यवस्था गर्ने,

(ञ) पीडित, साक्षी वा आयोगलाई सहयोग गर्ने अन्य व्यक्तिसँग लिने सूचना वा जानकारी श्रव्य दृष्यको माध्यमबाट लिनु पर्ने अवस्था देखिन आएमा सम्भव भएसम्म सो समेत गर्ने,

(ट) छानविनको क्रममा कुनै पनि सरकारी वा गैरसरकारी निकायबाट सबै प्रकारका सूचना लिने।

(२) छानविनको सिलसिलामा कुनै कुराको सम्बन्धमा स्पष्ट हुनु पर्ने अवस्था देखिएमा अनुसन्धान अधिकारीले जुनसुकै वखत आयोगमा साधसोधको लागि फाइल पेश गर्न सक्नेछ।

(३) छानविनको सिलसिलामा कुनै विषयमा आयोगबाट निर्णय भएपछि मात्र थप छानविन गर्न सकिने अवस्था भएमा अनुसन्धान अधिकारीले त्यस्तो निर्णयको लागि आयोगमा फाइल पेश गर्न सक्नेछ।

१९. **अनुसन्धान केन्द्रित हुनुपर्ने कुराहरू :** अनुसन्धान अधिकारीले उजूरीउपर छानविन गर्दा निम्नलिखित कुराहरूमा केन्द्रित भई छानविन कार्य सम्पन्न गर्नु पर्छ :

(क) सत्य तथ्य स्थापित गर्ने विषय,

(ख) व्यक्ति बेपत्ता पार्नु पछाडिका सम्भावित कारणका सम्बन्धमा,

(ग) व्यक्ति बेपत्ता पार्ने कार्यको प्रवृत्ति तथा प्रकृति पत्ता लगाउने सम्बन्धमा,

(घ) बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको यथार्थ अवस्थाको बारेमा,

(ङ) बेपत्ता पार्ने कार्यमा संलग्न व्यक्ति, अधिकारी, संस्था तथा संगठनको पहिचान गर्ने सम्बन्धमा,

(च) बेपत्ता पार्ने कार्यमा संलग्न व्यक्ति, अधिकारी, संस्था वा संगठनले उल्लङ्घन गरेका कानूनको सम्बन्धमा,

(छ) पीडित वा निजको परिवारलाई दिने परिपूरणको सम्बन्धमा।

२०. **बेपत्ता पार्ने कार्यमा संलग्न अन्य व्यक्ति उपर छानविन गर्ने :** कुनै व्यक्ति उपर परेको उजूरीको छानविन गर्दै जाँदा सो कार्यमा संलग्नता देखिन आएका अन्य व्यक्तिहरू उपर समेत अनुसन्धान अधिकारीले छानविन गर्नु पर्छ।

२१. **विवाद भएमा आयोगसमक्ष पेश गर्ने :** छानविनको सिलसिलामा कुनै घटना सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा भएको हो वा होइन भन्ने विषयमा विवाद भएमा अनुसन्धान अधिकारीले निर्णयको लागि आयोगसमक्ष पेश गर्नुपर्छ।

२२. **अन्यत्र मुकाम कायम गर्न सक्ने :** कुनै उजूरीउपर छानविन गर्दै जाँदा अन्यत्र मुकाम कायम गर्नुपर्ने देखिन आएमा अनुसन्धान अधिकारी वा उपसमिति वा कार्यटोलीले सोको कारण समेत खुलाई निकासाको लागि आयोगमा पेश गर्नुपर्नेछ। यसरी पेश भएको

फाइलका सम्बन्धमा आयोगबाट अन्यत्र मुकाम कायम गरी छानविन गर्नेगरी निर्णय भएमा सोही बमोजिम गर्नुपर्नेछ।

२३. **नाता सम्बन्ध भएका व्यक्तिले छानविन गर्न नहुने :** (१) कुनै घटनाका सम्बन्धमा छानविन गर्न तोकिएको अनुसन्धान अधिकारी वा उपसमिति वा कार्यटोलीको कुनै सदस्यको त्यस्तो घटनामा आरोपित वा पीडित व्यक्तिसँग कुनै नाता वा अन्य कुनै सम्बन्ध रहेको देखिनआएमा निजले त्यसको जानकारी सचिवलाई दिनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको जानकारी प्राप्त भएपछि सो कार्यको लागि अर्को व्यक्तिलाई आयोगले नियुक्त गर्नुपर्नेछ।

२४. **अन्य कर्मचारी खटाउने :** (१) छानविनको काममा अनुसन्धान अधिकारीलाई सहयोग गर्न अन्य कर्मचारी खटाउन सकिनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम खटिएका कर्मचारीलाई अनुसन्धान अधिकारीले अन्य कुराका अतिरिक्त आफ्नो रेखदेख र निर्देशनमा आरोपित व्यक्तिको बयान तथा उजूरीकर्ता, पीडित, साक्षी तथा आयोगलाई सहयोग गर्ने व्यक्तिसँग गरिने सोधपूछको काममा समेत लगाउन सक्नेछ। त्यसरी सहयोगी कर्मचारीबाट तयार भएको कागजात अनुसन्धान अधिकारी स्वयंले वा उपसमिति वा कार्यटोलीले अधिकार दिएको व्यक्तिले प्रमाणित गर्नुपर्छ।

(३) अनुसन्धान अधिकारीले तोकेको र लिखित अनुमति दिएको व्यक्ति बाहेक अन्य व्यक्तिलाई छानविनको काममा सरिक गराउनु हुँदैन।

परिच्छेद ६

अनुसन्धान तहकिकात

२५. **सफाईको मौका दिनुपर्ने :** (१) अनुसन्धान अधिकारीले छानविनको सिलसिलामा व्यक्ति बेपत्ता पारेको आरोप लागेका व्यक्तिलाई त्यस्तो कार्यको सम्बन्धमा सफाई पेश गर्ने मनासिब माफीकको मौका दिनुपर्छ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमका व्यक्तिलाई बयान वा सोधपूछको लागि आयोगमा बोलाउँदा यथासक्य निजको गोप्यता भङ्ग नहुने तरिका अपनाई टेलिफोन वा अन्य कुनै माध्यमबाट आयोगसमक्ष उपस्थित हुन मनासिब माफीकको मौका दिई बोलाउनु पर्नेछ।

(३) अनुसन्धान अधिकारीले आरोपित व्यक्तिलाई सफाईको मौका दिन वा अन्य कुनै कारणबाट पत्राचार गर्दा पीडितको हस्ताक्षरले लेखेको उजूरीको प्रतिलिपि पठाउन हुँदैन।

(४) कुनै व्यक्तिलाई बेपत्ता पारेको विषयका जानकार व्यक्तिलाई अनुसन्धान अधिकारीले सो सम्बन्धमा स्पष्ट विवरण पेश गर्न मनासिब माफीकको मौका दिनु पर्छ।

(५) आरोपित व्यक्ति वा पीडकले लिखित रूपमा सफाई पेश नगरी आयोगमा मौखिक रूपमा सफाई पेश गर्न चाहेमा आयोगमा उपस्थित भई आफ्नो सफाई पेश गर्न सक्छ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम आरोपित व्यक्तिले मौखिक रूपमा पेश गरेको सफाईलाई आयोगका कर्मचारीले लिपिबद्ध गरी सो व्यहोरा निजलाई पढीबाची सुनाई सहिछाप गराई राख्नुपर्छ। सहीछाप गर्न नमानेमा सोही व्यहोरा जनाई प्रमाणित गरि राख्नुपर्छ।

(७) छानविनको सिलसिलामा आयोगले बोलाएको कुनै व्यक्ति तोकिएको समयमा आयोगमा उपस्थित हुन नआएमा निजको कार्यालय वा बसोबास गरेको घर ठेगानामा म्याद सूचना पठाउनु पर्छ।

(८) उपदफा (७) बमोजिम कुनै व्यक्तिको नाममा म्याद तामेल गर्दा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको ११० र ११२ नं बमोजिम तामेल गर्नुपर्छ।

(९) उपदफा (२), (७) र (८) बमोजिमको प्रक्रियाबाट समेत कुनै आरोपित व्यक्ति आयोगमा उपस्थित हुन नआएमा वा निजको नाममा सूचना तामेल हुन नसकेमा कुनै राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकामा सूचना प्रकाशन वा सञ्चार माध्यमबाट सूचना प्रसारण गर्नुपर्छ।

(१०) अनुसन्धान अधिकारीले आरोपित व्यक्तिलाई कार्यालय समय बाहेक वा सार्वजनिक बिदाको दिनमा समेत उपस्थित गराउन वा बयान लिन सक्नेछ।

२६. **<u>निलम्बनका लागि लेखी पठाउने</u> :** (१) सार्वजनिक पद धारण गरेको कुनै व्यक्ति बेपत्ता पार्ने काममा संलग्न भएको सम्बन्धमा छानविन गर्नु परेमा वा निजलाई ऐनको दफा १४ को उपदफा (५) बमोजिम निलम्बन गरी छानविन गर्न आवश्यक देखिएमा त्यस्तो व्यक्तिलाई निलम्बन गर्न सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउने प्रयोजनका लागि अनुसन्धान अधिकारीले आयोगसमक्ष पेश गर्नुपर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पेश भएकोमा निलम्बनका लागि लेखी पठाउने गरी आयोगबाट निर्णय भएमा अनुसन्धान अधिकारीले सो बमोजिम तुरून्तै सम्बन्धित निकायलाई लेखी पठाउनु पर्नेछ।

(३) बयानको काम समाप्त भएपछि आरोपित व्यक्तिलाई अनुसन्धान अधिकारीले पछि खोजी भएका बखत उपस्थित हुने शर्तको कागज गराउनु पर्नेछ।

(४) यसरी कागज गराउदा निजको पूरा नाम, थर, स्थायी, अस्थायी ठेगाना, कार्यालय, पद, नागरिकता प्रमाणपत्र वा परिचय खुल्ने विवरणको प्रतिलिपी, सम्पर्क इमेल, टेलिफोन वा मोवाइल नम्बर समेत उल्लेख गर्नु पर्नेछ।

२७. **<u>खानतलासी तथा बरामदी गर्ने</u>** : (१) अनुसन्धान अधिकारीले अनुसन्धानको सिलसिलामा कुनै ठाउँको खानतलासी गर्नु परेमा खानतलासी तथा वरामदी मुचुल्का तयार गर्नुपर्छ।

(२) अनुसन्धान अधिकारीले छानविनको सिलसिलामा कुनै ठाउँको तलासी लिंदा वा कुनै व्यक्तिलाई आयोगसमक्ष उपस्थित गराउन स्थानीय प्रशासनको सहयोग माग गर्न सक्नेछ।

(३) खानतलासी गर्दा कुनै लिखत वा बस्तु बरामद भएमा बरामदी तथा खानतलासी मुचुल्कामा सोही व्यहोरा र बरामद नभएमा बरामद हुन नसकेको व्यहोरा खुलाउनु पर्छ।

(४) खानतलासी गर्दा बरामद भएको कागजात वा कुनै मालसामान आफूले लैजानु परेमा अनुसन्धान अधिकारीले त्यस्तो कागजात वा मालसामान बुझेको भरपाई कार्यालयको भए जिम्मेवार पदाधिकारी वा कसैको घर कम्पाउण्डको भए घरधनी, मालसामान धनी वा कागजात वा मालसामानको जिम्मा लिएको व्यक्तिलाई दिनु पर्छ।

(५) उपनियम (२) बमोजिमको व्यक्ति फेला नपरेमा वा फेला परे पनि निजले भरपाई बुझ्न नमानेमा त्यस्तो भरपाई स्थानीय निकायका प्रतिनिधिलाई जिम्मा दिनु पर्छ।

(६) स्थानीय निकायको प्रतिनिधि फेला नपरेमा बरामद गरिएको स्थानमा त्यस्तो भरपाई टाँस गरी बरामदी मुचुल्कामा सो व्यहोरा जनाउनु पर्छ।

(७) खानतलासी गर्दा स्थानीय व्यक्तिको रोहवरमा गर्नु पर्छ। यदि स्थानीय व्यक्ति रोहवरमा बस्न नमानेमा वा उपलव्ध नभएमा खानतलासी वा बरामदी मुचुल्कामा सोही व्यहोरा जनाई उपस्थित कर्मचारी वा व्यक्तिको सहीछाप गराउनु पर्छ।

(८) खानतलासीको कारबाही शुरू गर्नुअघि खानतलासी लिने व्यक्ति स्वंको शरीरको तलासी लिनु पर्छ।

(९) खानतलासी गर्दा यथाशक्य सूर्योदयदेखि सूर्यास्तसम्म गर्नु गराउनु पर्छ।

(१०) खानतलासीको सिलसिलामा फेला परेको कुनै लिखतको पूरै वा आंशिक नक्कल वा प्रतिलिपि लिन सकिनेछ।

२८. **प्रमाण कागजात पेश गर्न लगाउन सक्ने :** (१) अनुसन्धान अधिकारीले आरोपित व्यक्ति वा उजूरीकर्ता वा अन्य व्यक्तिसँग भएको वा कुनै कार्यालयमा रहेको वा हुन सक्ने कुनै पनि प्रमाण कागजात पेश गर्न समयावधि तोकी सम्बन्धित व्यक्ति वा कार्यालयलाई आदेश दिन सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम तोकिएको समयावधिभित्र त्यस्तो प्रमाण कागजात पेश गर्न नसक्ने उचित आधार देखाई म्याद थप माग गरेमा अनुसन्धान अधिकारीले सम्बन्धित व्यक्ति वा कार्यालयलाई त्यस्तो प्रमाण कागजात पेश गर्न अवस्था हेरी मनासिव माफीकको समय दिनु पर्नेछ।

२९. **जानकारी माग गर्ने :** (१) आयोगमा दर्ता भएको उजूरी वा जानकारीको सम्बन्धमा प्रारम्भिक कारबाही वा अनुसन्धान कार्य जुनसुकै अवस्थामा पुगेको भए पनि पीडित, आरोपित वा जानकार व्यक्तिसँग कुनै कुरा बुझ्न आवश्यक भएमा त्यस्तो व्यक्तिलाई बोलाई थप जानकारी लिनु पर्छ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम थप जानकारी लिनु पर्ने व्यक्ति पीडित, अपाङ्ग, अशक्त, ज्येष्ठ नागरिक, बालबालिका वा यौनजन्य हिंसामा परेको व्यक्ति भएमा आयोगले कुनै कर्मचारी सहितको टोली खटाई वा बन्दसवाल वा विद्युतीय माध्यम मार्फत सोधपूछ गर्नु पर्छ।

(३) अनुसन्धान अधिकारीले कुनै सरकारी वा सार्वजनिक कार्यालय वा अदालतबाट कुनै लिखत वा त्यसको नक्कल झिकाउन सक्छ।

(४) बेपत्ता पारिएको उजूरीसँग सम्बन्धित विषयको कुनै लिखत वा नक्कल कुनै अदालतबाट मगाउनु पर्दा अदालतको अनुमति लिनु पर्छ।

(५) आयोगले उपलव्ध गराएको समयावधिभित्र उजूरीसँग सम्बन्धित कुनै प्रमाण पेश गर्नुपर्ने व्यक्तिले त्यस्तो प्रमाण पेश नगरेमा आयोगले उपलव्ध भएसम्मका प्रमाणको आधारमा आफ्नो कारबाही अघि बढाउनु पर्छ।

(६) सरकारी निकायमा कार्यरत कुनै कर्मचारी वा सुरक्षाकर्मीले आफू कार्यरत निकायमा रही आयोगमा बयान, बकपत्र वा जानकारी दिन सुरक्षाका कारण नसक्ने जनाएमा आयोगले त्यस्तो कर्मचारी वा सुरक्षाकर्मीलाई निज सरूवा हुन सक्ने कुनै निकायमा सरूवा गर्न सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन आयोगमा पेश गर्न सक्नेछ।

३०. **जानकारी वा सूचना गोप्य राख्नु पर्ने :** (१) कसैले पनि आयोगलाई प्राप्त सूचना, जानकारी, विवरण तथा कागजात आयोगको स्वीकृति बिना कुनै पनि किसिमबाट प्रकाशन वा प्रचार प्रसार गर्नु हुँदैन।

(२) छानविन सम्बन्धी काम गर्न खटिएको कुनै कर्मचारी वा सो काममा संलग्न अन्य कुनै व्यक्तिले छानविनको सिलसिलामा प्राप्त सूचना, जानकारी, विवरण तथा कागजात वा सोको प्रतिलिपि, अदालत, आयोग वा आयोगले तोकेको अधिकारी वा निकाय बाहेक अन्य कुनै निकाय वा व्यक्तिलाई उपलब्ध गराउनु हुँदैन।

३१. **अन्य व्यक्तिलाई आयोगमा बोलाउँदा अपनाउनु पर्ने प्रक्रिया** : (१) अनुसन्धान अधिकारीले कुनै घटनाको छानविनको सिलसिलामा उजूरीकर्ता, पीडित, साक्षी तथा आयोगलाई सहयोग गर्ने व्यक्तिलाई मनासिब माफीकको समय दिई आयोगसमक्ष उपस्थित गराई बुझ्न तथा बयान गराउन सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमका व्यक्तिलाई आयोगमा झिकाउँदा यथाशक्य आरोपित व्यक्तिसँग भेट तथा पहिचान नहुने गरी बोलाउनु पर्छ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमका व्यक्तिलाई आयोगमा बोलाउनु पर्दा यथाशक्य निजहरूको अनुकूलको समय मिलाई बोलाउनु पर्छ।

(४) निजहरूलाई आयोगमा बोलाएको कुरालाई सार्वजनिक नहुने गरी बोलाउनु पर्छ।

(५) यस दफा बमोजिमका व्यक्तिहरूलाई आयोगमा झिकाउँदा यथाशक्य टेलिफोन वा मोबाइल फोनमार्फत सम्पर्क गरी बोलाउनु पर्छ।

(६) यस दफा बमोजिमका व्यक्तिहरूलाई आयोगमा झिकाउँदा यथाशक्य उनीहरूले नै उपयुक्त सम्झेको माध्यमबाट बोलाउनु पर्छ।

३२. **साक्षी, पीडित तथा आयोगलाई सहयोग गर्ने अन्य व्यक्तिहरूलाई संरक्षण गर्नु पर्ने** : (१) अनुसन्धान अधिकारीले साक्षी, पीडित, उजूरीकर्ता तथा आयोगलाई सहयोग गर्ने अन्य व्यक्तिको संरक्षणको लागि देहाय बमोजिमको व्यवस्था गर्न सक्नेछ :-

(क) निजहरूको वास्तविक नाम थर, ठेगाना वा परिचयलाई कुनै काल्पनिक वा सांकेतिक रूपमा अभिलेख राख्ने,

(ख) निजहरूको नाम, थर, वतन, तीनपुस्ते लगायतका परिचयात्मक विवरण तथा हुलिया सम्बन्धी जानकारी आरोपित व्यक्ति, निजको परिवार वा नजिकको व्यक्तिले थाहा नपाउने गरी गोप्य राख्ने व्यवस्था मिलाउने,

(ग) छानविनको क्रममा आफ्नो वा आफ्नो परिवारको सदस्यको सुरक्षामा खतरा रहेको छ भनी निजहरूले सुरक्षाको माग गरेमा आयोगको निर्णयबमोजिम अनुसन्धान अधिकारीले देहाय बमोजिम गर्न सम्बन्धित निकायलाई लेखी पठाउने :-

(१) सुरक्षाको आवश्यक व्यवस्था मिलाउन आवश्यक सुरक्षाकर्मी खटाउन,

(२) कुनै सरकारी निकायको संरक्षणमा राख्न लगाउन,

(३) सुरक्षित स्थानमा अस्थायी बसोबासको व्यवस्था मिलाउन,

(४) सुरक्षा निकायको समन्वयमा सुरक्षित स्थानको व्यवस्था गर्न,

(५) सामुहिक सुरक्षाको प्रबन्ध गर्न,

(६) अनुसन्धान अधिकारीले उपयुक्त सम्झेको अन्य कुनै व्यवस्था मिलाउन।

(२) उजूरी वा जानकारी दिन चाहने व्यक्तिको लागि आयोगले बेग्लै कक्षको व्यवस्था गरी त्यस्तो कक्षमा त्यस्ता व्यक्तिहरूले भनेको वा संकेत गरेको कुरा राम्रोसँग बुझ्न सक्ने गरी आवश्यकता अनुसार दोभाषे वा सहजकर्ताको समेत व्यवस्था मिलाउनु पर्छ।

(३) सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी घटनाको कारण शारीरिक रूपमा अपाङ्गता भएको व्यक्तिले सो घटनाका सम्बन्धमा आयोग वा आयोगले तोकेको निकायसमक्ष उपस्थित भई उजूरी वा निवेदन दिन असमर्थ भएको भन्ने आयोगको जानकारीमा आएमा त्यस्तो व्यक्तिको हकमा आयोगबाटै कर्मचारी खटाई निजको उजूरी वा जानकारी लिई कारबाही गर्न सक्नेछ।

(४) साक्षी, पीडित, उजूरीकर्ता, आयोगको काममा सहयोगगर्ने कर्मचारी तथा अन्य व्यक्ति वा निजको परिवारका सदस्यको सम्पत्ति, कारोवार वा व्यवसायको सुरक्षा गर्नुपर्ने देखिन आएमा सम्बन्धित निकायलाई लेखी पठाउनु पर्छ।

(५) सुरक्षाका दृष्टिले वा अन्य कुनै कारणबाट साक्षी वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई आयोगमा उपस्थित गराउन नसकिने भएमा देहाय बमोजिम गर्न सक्नेछ :-

(क) श्रव्य-दृष्य संवाद् मार्फत बुझ्न,

(ख) निजलाई आरोपित व्यक्तिले देख्न नसक्ने गरी बकपत्र गराउन,

(ग) निजको स्वर विद्युतिय माध्यमबाट परिवर्तन वा रूपान्तरण गरी बुझ्न,

(घ) आयोग बाहेक अन्यत्र पनि बुझ्न वा सनाखत गराउन।

(६) सुरक्षा वा संरक्षण प्रदान गर्नुपर्ने व्यक्ति अपाङ्गता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक, बालबालिका वा महिला भएमा सम्बन्धित निकायले उनीहरूको मनोविज्ञान र मर्यादामा आँच नआउने किसिमले आवश्यक सुरक्षाको व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ।

(७) छानविनको क्रममा पीडितलाई समेत रोहवरमा राखी मुचुल्का गर्नु पर्दा आरोपित व्यक्तिले देख्न वा चिन्न नसक्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्छ।

३३. **पीडितसँग सम्पर्क स्थापित गर्न वा समन्वय कायम गर्न सक्ने :** अनुसन्धान अधिकारीले छानविनको सिलसिलामा आवश्यकता अनुसार पीडितसँग सम्पर्क स्थापित गर्न वा समन्वय कायम गर्न सक्नेछ।

३४. **पीडित मैत्री वातावरणमा अनुसन्धान गर्नुपर्ने :** (१) बेपत्ता पारिएका घटनाको छानविन गर्दा अनुसन्धान अधिकारीले साक्षी, पीडित वा आयोगको काममा सहयोग गर्ने व्यक्तिको मनोविज्ञानमा नकारात्मक असर नपर्ने गरी पीडित मैत्री बातावरण सिर्जना गर्ने व्यबस्था मिलाउनु पर्छ।

(२) अनुसन्धान अधिकारीले कानूनको द्वन्द्वमा परेको वा कानूनको सम्पर्कमा आएको बालबालिका संलग्न भएको कुनै घटनाको सम्बन्धमा छानविन गर्दा बालमनोविज्ञानमा नकारात्मक असर नपर्ने गरी बालमैत्री बातावरण सिर्जना गर्ने व्यबस्था मिलाउनु पर्छ।

परिच्छेद -७

कार्य सम्पादन र प्रतिवेदन

३५. **अनुसन्धान कार्य समयमै पूरा गर्नुपर्ने** : (१) प्रारम्भिक वा विस्तृत छानविन गर्न तोकिएको अधिकारीले आयोगले तोकेको समयभित्रै छानविन कार्य सम्पन्न गरी आयोगसमक्ष प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्छ।

(२) आयोगले कुनै उजूरीउपर प्राथमिकता दिई छानविन गर्ने निर्णय गरेमा अनुसन्धान अधिकारीले सो उजूरीका सम्बन्धमा प्राथमिकता दिई अनुसन्धान गर्नु पर्छ।

(३) कुनै कारणबस तोकिएको समयभित्र अनुसन्धान कार्य पूरा हुन नसक्ने अवस्था भएमा हालसम्म छानविनमा भएको प्रगति, अब गर्नुपर्ने अनुसन्धान कार्यको विवरण समेत उल्लेख गरी बाँकी काम सम्पन्न गर्न आवश्यक पर्ने म्याद थप गरिपाउन सचिव मार्फत आयोगसमक्ष पेश गर्नुपर्छ।

(४) अनुसन्धान अधिकारीले नियमावलीको अनुसूची–८ बमोजिमको ढाँचामा छानविन प्रतिवेदन तयार गर्नु पर्छ।

३६. **प्रतिवेदन पेश गर्ने :** (१) अनुसन्धान अधिकारीले आफूलाई तोकिएको छानविन कार्य समाप्त भएको सात दिनभित्र सोसम्बन्धी प्रतिवेदन आयोगसमक्ष पेश गर्नुपर्नेछ।

(२) अनुसन्धान अधिकारी स्वयं वा उपसमिति वा कार्यटोलीले आफू मध्येबाट तोकेको व्यक्तिले आयोगको बैठकमा उपस्थित भई आफूले तयार गरेको प्रारम्भिक वा विस्तृत छानविन प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नु पर्नेछ।

(३) छलफलको क्रममा प्रतिवेदनमा केही विषयमा स्पष्ट गर्न आवश्यक देखि आयोगले कुनै निर्देशन दिएमा सम्बन्धित अनुसन्धान अधिकारीले सोही प्रतिवेदनमा प्रष्ट पार्नु पर्ने कुराहरू खुलाई पुनः प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्नेछ।

(४)आयोगबाट अन्तिम निर्णय भएको फाईल सम्बन्धित अनुसन्धान अधिकारीले आयोगको निर्णयको प्रतिलिपिसहित पञ्जिका बनाई १५ दिनभित्र तामेली शाखामा बुझाउनु पर्छ।

३७. **उत्खनन् गर्ने :** (१) कुनै उजूरीका सम्बन्धमा छानविन गरी पेश हुन आएको प्रतिवेदनको आधारमा बेपत्ता पारिएको व्यक्तिलाई मारी मृतकको शव कुनै स्थानमा गाडिएको छ भन्ने खुल्न आई वा आयोग आफैंले कुनै स्थानको उत्खनन् गर्नुपर्ने अवस्था देखेमा त्यस्तो उत्खनन् सम्बन्धी कार्यको व्यवस्थापन गर्न सचिवले आवश्यक व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको उत्खनन्को लागि लाग्ने खर्च, भौतिक एवं जनशक्ति, सोको लागि लाग्न सक्ने समयावधी समेतको आधारमा प्रस्ताव बनाई आयोगसमक्ष पेश गर्नु पर्छ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको उत्खनन् र त्यसको व्यवस्थापन सम्बन्धमा आयोगबाट स्वीकृत कार्यविधि अवलम्बन गर्नुपर्नेछ।

३८. **अनुसन्धान समाप्त भएपछि गर्नुपर्ने काम** : (१) कुनै घटनाको सम्बन्धमा गरिएको छानविनको काम समाप्त भएपछि सम्बन्धित अनुसन्धान अधिकारीले देहाय बमोजिमको कार्य सम्पन्न गर्नु पर्छ :

(क) त्यस्तो छानविनको सिलसिलामा खोजेका बखत उपस्थित हुने कागज गराइएका व्यक्तिलाई आयोगबाट भएको निर्णयको जानकारी दिनु पर्ने भए दिने,

(ख) परिचयपत्र उपलव्ध गराउन तथा परिपूरणको लागि सिफारिस गर्ने प्रयोजनको लागि फाइल सम्बन्धित शाखामा पठाउने,

(ग) छानविनको सिलसिलामा झिकाइएको कागजात सम्बन्धित कार्यालयमा वा व्यक्तिलाई फिर्ता गर्ने,

(२) आयोगबाट कुनै उजूरी तामेलीमा राख्ने निर्णय भएमा अनुसन्धान अधिकारीले देहाय बमोजिम गर्नुपर्नेछ :

(क) उजूरी तामेलीमा राख्ने निर्णय भएपछि अनुसन्धान अधिकारीले उजूरीको लगत कट्टा गरी निर्णयको जानकारी सम्बन्धित व्यक्तिलाई दिने,

(ख) आयोगबाट उजूरी तामेलीमा राख्ने निर्णय भएपछि अनुसन्धान अधिकारीले उजूरीको प्रतिलिपि र सक्कल कागजात सम्बन्धित व्यक्तिलाई फिर्ता दिने,

(ग) माथि प्रकरण (क) र (ख) बमोजिमको कार्य सम्पन्न भइसकेपछि फाइल तामेली शाखामा बुझाई दिने।

(घ) सम्बन्धित विषयमा आयोगले कुनै निर्देशन दिएको भए सो कार्यान्वयन गर्ने।

परिच्छेद-८

विविध

३९. **बाधा अड्काउ फुकाउने :** यस निर्देशिकामा उल्लिखित कुनै कुरा वा आयोगबाट भएको निर्णय कार्यान्वयन गर्न कुनै कठिनाई वा बाधा परेमा अनुसन्धान अधिकारीले त्यस्तो बाधा अड्काउ फुकाउनको लागि सचिव मार्फत आयोगसमक्ष प्रस्ताव पेश गर्नुपर्नेछ।

४०. **अनुसन्धान अधिकारी आयोगप्रति उत्तरदायी हुने** : अनुसन्धान अधिकारी छानविन सम्बन्धी कामको लागि आयोगप्रति उत्तरदायी हुनेछ।

४१. **जिम्मेवारीबाट हटाउन सक्ने** : (१) छानविनको काममा खटिएको अनुसन्धान अधिकारी वा सो काममा संलग्न अन्य कुनै कर्मचारी, सुरक्षाकर्मी वा व्यक्तिले अनुसन्धानको स्वच्छता र निष्पक्षतामा आँच आउने कुनै काम गरेमा आयोगले त्यस्तो अनुसन्धान अधिकारी, कर्मचारी, सुरक्षाकर्मी वा सो काममा संलग्न व्यक्तिलाई निजको जिम्मेवारीबाट हटाउन सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम आयोगको जिम्मेवारीबाट हटाइएको कुनै कर्मचारी वा सुरक्षाकर्मीलाई विभागीय कारबाही गर्नुपर्ने भएमा आयोगले सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेछ।

४२. **नियमित बैठक बस्ने** : (१) अनुसन्धान अधिकारीबाट छानविन सम्बन्धी विषयमा भएको प्रगति र सो विषयमा नियमित सुधारका विषयमा छलफल गर्न मासिक रूपमा अध्यक्षको संयोजकत्वमा अनुसन्धान अधिकारी वा उपसमिति वा कार्यटोलीको बैठक बस्नेछ।

(२) उजूरीको छानविन सम्बन्धी प्रक्रियागत, नीतिगत तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी विषयमा नियमित सुधारको लागि अपनाउन सकिने उपायका विषयमा छलफल गर्न मासिक रूपमा सचिवको संयोजकत्वमा महाशाखा प्रमुख, उपसमिति वा कार्यटोलीका संयोजक तथा सदस्यहरूको बैठक बस्नेछ। यस्तो बैठकको निष्कर्ष सचिवले आयोगलाई नियमित रूपमा जानकारी गराउनु पर्नेछ।

बयान सम्बन्धी कार्यविधि, २०७८

आयोगबाट स्वीकृत मिति

२०७८।०८।०१

प्रस्तावना: बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ को दफा १४(१)(क) र बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन आयोग नियमावली, २०७२ को नियम १५,१६ र १७ बमोजिम आयोगबाट लिने बयान प्रक्रियालाई नियमित र व्यवस्थित गर्न वाञ्छनीय भएकोले, नियमावलीको नियम ४२ बमोजिम आयोगले देहाय बमोजिमको कार्यविधि बनाएको छ ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस कार्यविधिको नाम "बयान सम्बन्धी कार्यविधि, २०७८" रहेको छ ।

(२) यो कार्यविधि संवत् २०७८ साल मंसिर १ गते देखि प्रारम्भ हुनेछ ।

(३) यो कार्यविधि आयोगको आन्तरिक प्रयोजनको लागि हुनेछ ।

२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा,-

(क) "आयोग" भन्नाले ऐनको दफा ३ बमोजिम गठन भएको आयोग सम्झनु पर्छ ।

(ख) "आयोगको कार्यालय" भन्नाले काठमाडौं उपत्यकामा रहेको बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोगको कार्यालय सम्झनु पर्छ र सो शब्दले आयोगले खडा गरेको मुकाम कार्यालय समेतलाई जनाउनेछ ।

(ग) "घटना" भन्नाले सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा व्यक्ति बेपत्ता पार्ने कार्यसँग सम्बन्धित घटना सम्झनु पर्छ ।

(घ) "पीडक" भन्नाले आयोगले बयान गराउनुपर्ने आरोपित व्यक्तिलाई सम्झनु पर्छ ।

(ङ) "बयान" भन्नाले घटनाको सत्य तथ्य पत्ता लगाउन आरोपित व्यक्तिसँग आयोगबाट लिइने बयान सम्झनु पर्छ ।

(च) "बयान कक्ष" भन्नाले आरोपित व्यक्तिलाई बयान गराउन तोकिएको कोठा वा ठाउँ सम्झनु पर्छ ।

(छ) “ऐन” भन्नाले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ सम्झनु पर्छ ।

(ज) “नियमावली” भन्नाले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग नियमावली, २०७२ सम्झनु पर्दछ ।

परिच्छेद-२

बयानको लागि बोलाइने व्यक्ति

३. **बयानको लागि बोलाइने व्यक्तिः** (१) उजुरकर्ताले आयोग समक्ष गरेको उजुरबाट बयान लिनुपर्ने व्यक्ति खुल्न आएकोमा सोही बमोजिम र खुल्न नआएमा आयोगबाट भएको छानबिन वा अन्य कुनै स्रोतबाट बयान लिनुपर्ने भनी देखिन आएको व्यक्तिसँग आयोगले बयान लिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा लेखिएदेखि बाहेक देहायका व्यक्तिहरुसँग पनि अवस्था र परिस्थिति अनुसार आयोगले बयान लिन सक्नेछः-

(क) समकालीन पत्रपत्रिका, रेडियो, टेलिभिजनबाट आरोपित यही हो भनी खुल्न आएको,

(ख) बेपत्ता पार्ने कार्यमा आफू संलग्न भएको तथ्य कुनै रूपमा स्वीकारेको,

(ग) घटना पश्चात् कुनै पर्चा पोस्टर निकाली घटनाको जिम्मा लिएको,

(घ) विद्रोही वा राज्य पक्षबाट घटनामा संलग्न रहेको भनी खुलाएको,

(ङ) अदालतबाट भएको आदेश वा फैसलाबाट आरोपित खुलेको,

(च) अन्य निकाय र संस्थाले गरेको छानबिनबाट आरोपित खुलेको,

(छ) कुनै उजूरी उपरको छानबिनको सिलसिलामा आरोपित खुलेको,

(ज) व्यक्ति बेपत्ता पार्न आदेश दिने, सहयोग गर्ने, कार्ययोजना बनाउने, निर्णय गर्ने, सहयोग गर्ने वा घटनामा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष संलग्न देखिएको,

(झ) आरोपितले पोल गरेको,

(ञ) सुराकीको भुमिका निर्वाह गरेको भनी खुलेको,

(ट) प्रमाण लोप गर्ने वा गर्न सक्ने देखिएको ।

(३) उजूरीकर्ताले आरोपितको नाउँ यकिन नगरेको तर निज कार्यरत कार्यालय उल्लेख गरेको वा यसरी चिन्दछु भनी उजुरमा वा आयोग समक्ष कागज गरी खुलाएको भए आयोगले घटना घटेको सम्बन्धमा उक्त कार्यालयमा कार्यरत वा अन्यत्र सरुवा भइ

सकेको वा अवकाश प्राप्त गरिसकेको अवस्थामा पनि त्यस्ता व्यक्तिको बयान लिन सक्नेछ ।

परिच्छेद-३

बयानको लागि सम्पर्क, समन्वय र समय व्यबस्थापन

४. **सम्पर्क, समन्वय र समय व्यबस्थापनः** (१) आयोगले बयानको लागि आरोपित व्यक्तिसँग समन्वय र सम्पर्क गर्दा अनुसन्धान अधिकारी मार्फत गर्नु पर्छ ।

(२) बयानको लागि आयोगमा उपस्थित हुने सूचना दिँदा देहाय बमोजिम गर्नु पर्नेछः-

(क) यथाशक्य गोपनीयता भंग नहुने गरी टेलिफोन, मोवाइल, इमेल वा अन्य कुनै सम्पर्कको माध्यमबाट आयोगमा उपस्थित हुन सूचना दिने, यदि बयान लिनुपर्ने व्यक्तिले आफ्नो नाममा इमेल, फ्याक्स वा पोष्टवक्स संचालन गर्ने गरेको रहेछ भने सोही माध्यमको प्रयोग गर्न सकिने,

(ख) खण्ड (क) बमोजिम दिइएको सूचनाको मिति र समयमा उपस्थित हुने आरोपित व्यक्तिलाई नियमावलीको अनुसूची-५ बमोजिमको ढाँचाको पत्र बुझाएको भरपाई गराउने,

(ग) खण्ड (क) बमोजिम बोलाइएको समयमा उपस्थित नभएमा बाटोको म्याद बाहेक बढीमा सात दिनको सूचना दिई नियमावलीको अनुसूची-५ बमोजिमको ढाँचामा पत्राचार गरी पत्र बुझेको भरपाई गराउने,

(घ) आयोगले सार्वजनिक पद धारण गरेको कुनै व्यक्तिलाई आयोगमा उपस्थितिको लागि निज कार्यरत रहेको कार्यालयको नाउँमा पत्र पठाई त्यस्तो व्यक्तिलाई उपस्थित गराउने,

(ङ) आरोपित व्यक्तिको नाममा सूचना जारी गर्दा स्थानीय तह वा प्रहरी मार्फत सूचना पठाउन सकिने,

(च) आयोगबाट सूचना पठाउँदा बयान लिनुपर्ने व्यक्ति उपस्थित नभएमा वा निजको नाममा सूचना तामेल हुन नसकेमा कुनै राष्ट्रियस्तरको पत्रपत्रिकामा सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरी वा कुनै सञ्चार माध्यमबाट सूचना प्रशारण गरी वा निजको प्रयोगमा रहेको टेलिफोन, मोबाइल, फ्याक्स, इमेल आदि सञ्चार माध्यमबाट जानकारी गराएकोलाई रितपूर्वकको म्याद तामेल भएको मानी सो बमोजिम उपस्थित नभएमा कानुन बमोजिम कारबाही अगाडि बढाउन सकिने,

(छ) बयान लिनुपर्ने व्यक्ति नेपाल सरहदभित्र नभई बिदेशमा रहेको भन्ने खुल्न आएमा नेपाल सरकारबाट खटाइएको वा बिदा स्वीकृत गरी पठाएको

राष्ट्रसेवक भए निजलाई बयानको लागि आयोगमा उपस्थित गराउन नेपाल सरकार वा सम्बन्धित कार्यालय मार्फत लेखि पठाउने र यसरी लेखि पठाउँदा सम्बन्धित कार्यालयले उपस्थित नगराएमा वा व्यक्ति उपस्थित नभएमा कानुन बमोजिम कारवाही अगाडि बढाउने,

(झ) बिदेशमा रहे बसेको कुनै नेपाली नागरिक वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई उपस्थित गराउनु पर्ने भएमा आयोगबाट निर्णय भए बमोजिम कारबाही अगाडि बढाउने ।

५. **<u>अनुसन्धानको पूर्वतयारी</u>**: अनुसन्धान अधिकारीले बयानको पूर्वतयारी गर्दा देहाय बमोजिमका विषयमा ध्यान दिन सक्नेछः-

(क) बयान दिने व्यक्ति र निज संलग्न रहेको घटनाको बारेमा आयोगबाट कुनै निर्णय भएको छ भने सो बारेमा,

(ख) सम्बद्ध मिसिलको अध्ययन गरी वारदातको तथ्य र सम्बद्ध कानुनका बारेमा,

(ग) बयान दिने व्यक्ति घटना घटेको समयमा कुनै सार्वजनिक पदमा वहाल रहे नरहेको र रहेको भए निज कार्यरत कार्यालय वा संस्था, पद र सो समयमा निजको काम, कर्तव्य र अधिकारका बारेमा,

(ङ) समकालीन पत्र पत्रिका, लेख रचना, पुस्तक वा अन्य कुनै प्रशारण सामाग्रीमा सम्बद्ध घटनाको बारे प्रकाशन भएको भए सो बारेमा,

(च) बयान दिने व्यक्तिको बारेमा कुनै सूचना वा जानकारीका बारेमा,

(छ) सशस्त्र द्वन्द्वसँग सम्बन्धित ऐन, कानून, नियम, नेपाल सरकार वा सुरक्षा निकायबाट जारी भएका निर्णय, आदेशका बारेमा,

(ज) संक्रमणकालीन न्याय र बयान लिने सम्बन्धमा अदालतबाट प्रतिपादित कानूनी सिद्धान्तका बारेमा,

(झ) बयान दिने व्यक्ति संलग्न भएको घटनाका सम्बन्धमा अदालतबाट कुनै फैसला वा आदेश भएको भए सो बारेमा,

(ञ) एउटै व्यक्ति विभिन्न घटनामा आरोपित भएको भए निज विरुद्ध परेको अन्य उजुर वा सूचनाको बारेमा,

(ट) कुनै संस्था वा निकायबाट आयोगमा प्राप्त भएका तर मिसिलमा समाबेश भइनसकेका उजुरसँग सम्बद्ध कुनै दशी प्रमाण वा सनाखत गराउनु पर्ने चिज वा बस्तुका बारेमा,

(ठ) कुनै कागजात समाबेश गर्न वा सोलाई प्रमाणित गर्न वा कोही कसैको दस्तखत वा अन्य कुनै कुरा छुटेको भए सो काम पूरा गर्ने बारेमा,

(ड) बयान दिने व्यक्तिसँग जानकारी लिनुपर्ने विषय वस्तुसँग सम्बन्धित प्रश्नहरूको तयारी गर्ने बारेमा,

(ढ) बयान गराउने कक्ष वा स्थानको व्यवस्था मिलाएको बारेमा ।

६. **<u>गोपनीयताको बारे जानकारी दिने</u>**: आयोगले बयान लिनु अघि बयान दिने व्यक्तिलाई गोपनीयता तथा विषयको गाम्भिर्यका सम्बन्धमा जानकारी गराउने छ ।

७. **<u>महिला, जेष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिसँग बयान:</u>** महिला, जेष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिसँग बयान लिँदा देहायका कुराहरूमा विशेष ध्यान दिनु पर्नेछः-

(क) आरोपित व्यक्ति महिला भएमा निजको बयान लिँदा निजको इज्जत वा मर्यादामा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी सभ्य भाषामा बयान लिनु पर्ने,

(ख) दृष्टिबिहीन वा श्रवणशक्ति कम भएका व्यक्तिको बयान गराउँदा उनीहरूको संरक्षक वा हकवाला भए निजलाई, नभए निजले रोजेको मानिस रोहवरमा राखी निजको इसारा बुझ्ने व्यक्तिले राम्रोसँग इसारा बुझी बयान गराउनु पर्ने,

(ग) बोल्न असमर्थ व्यक्तिको बयान लिँदा निज लेखपढ गर्न जान्ने रहेछ भने लेखेर, इसाराद्वारा मात्र बयान दिन सक्ने रहेछ भने निजले इसारा गरी भनेको कुरा बुझ्ने व्यक्ति उपलब्ध गराई बयान गराउनु पर्ने,

(घ) अरूको सहयोगमा बयान गराइएकोमा बयान समाप्त भएपछि त्यसरी बयान कार्यमा सहयोग गर्ने व्यक्तिलाई रोहबरमा सही गराउनु पर्ने ।

८. **<u>बयानमा खुलाउनु पर्ने आवश्यक कुराहरू</u>**: (१) अनुसन्धान अधिकारीले बयान लिँदा घटनाको प्रकृति, घटना घटेको स्थान, पीडितको अवस्था, घटनामा संलग्न व्यक्तिहरू तथा प्रयोग भएका हतियार वा अन्य साधनहरू समेतलाई मूल आधार मानी देहायका कुराहरू खुलाई बयान गराउन सक्नेछः-

(क) बयान दिन आउने व्यक्तिको व्यक्तिगत विवरण खुल्ने प्रश्न,

(ख) आयोगबाट भैरहेको छानबिनको कार्यसँग सम्बन्ध रहेको वा नरहेको खुल्ने प्रश्न,

(ग) व्यक्ति बेपत्ता पार्ने घटना घटेको हो होइन भनी खुल्ने प्रश्न,

(घ) उजुरमा उल्लेख भएको घटना आयोगको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने नपर्ने भन्ने प्रश्न,

(ङ) पीडित र आरोपित यकिन गर्न सहयोग पुग्ने प्रश्न,

(च) घटना घट्नुको पछाडिको कारण, आधार र संलग्नता खुल्ने प्रश्न,

(छ) ऐनको दफा २ (ट) को (१) वा (२) सँग सम्बन्धित प्रश्न,

(ज) घटनासँग सम्बन्धित प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष सहयोगी प्रत्येकको भूमिका खुल्ने प्रश्न,

(झ) घटनामा प्रयोग गरिएका हतियार, साधन वा सञ्चार सेवाहरूको विवरण खुल्ने प्रश्न,

(ञ) नियन्त्रण, पक्राउ, अपहरण, कब्जा वा हिरासतमा लिएकोमा हालको अवस्थाको प्रश्न,

(ट) नियन्त्रण, पक्राउ, अपहरण र कब्जा वा हिरासतमा लिइएको अवधिमा सो व्यक्तिको मृत्यु भएको भए सोको कारण र शव व्यवस्थापन बारेमा प्रश्न,

(ट) कसैको आदेश वा निर्देशनमा घटना घटाएको भए आदेश दिने व्यक्तिको पहिचान खुल्ने प्रश्न,

(२) बयानको क्रममा बयान दिने व्यक्तिको जवाफबाट अन्य कुनै नयाँ तथ्य खुल्न आएमा सो सम्बन्धमा समेत खुल्ने प्रश्न ।

परिच्छेद-४

बयान पश्चात सम्पादन गर्नुपर्ने विषय

९. **बयान लिइसकेपछि गर्नुपर्ने कामहरू:** आरोपित व्यक्तिसँग बयान कार्य सम्पन्न भईसकेपछि देहाय बमोजिम गर्नुपर्छ:-

(क) बयान लिने काम सकिएपछि आरोपित व्यक्तिलाई आवश्यक परेमा पछि उपस्थित हुने व्यहोराको कागज गराउने,

(ख) बयान र सो साथ आरोपित व्यक्तिले पेश गरेको कागजात वा सबुत प्रमाण सुरक्षित साथ राख्ने व्यवस्था मिलाउने,

(ग) बयानमा खुलाएका कुराहरुको गोपनीयता कायम गर्ने,

(घ) बयान लिने कार्य सम्पन्न भईसके पछि उक्त लिखित बयानको कागजको बन्द बन्दमा बयान दिने व्यक्तिको सहीछाप गराउने ।

१०. **बयान दिन वा सहीछाप गर्न इन्कार गरेमा:** आरोपित व्यक्तिले अनुसन्धान अधिकारी समक्ष बयान दिन इन्कार गरेमा देहाय बमोजिम गर्नु पर्नेः-

(क) आरोपित व्यक्तिले बयान दिन इन्कार गरेमा सोही व्यहोरा जनाई अनुसन्धान अधिकारीले प्रमाणित गर्ने,

(ख) कसैले बयान गरिसकेपछि वा बयान गर्दागर्दै विचैमा छोडेमा वा सहीछाप गर्न नमानेमा सोही व्यहोरा खुलाई अनुसन्धान अधिकारीले प्रमाणित गर्ने ।

११. **ततिम्बा बयान:** आरोपित व्यक्तिसँग थप कुरा बुझ्न आवश्यक देखिएमा देहाय बमोजिम ततिम्बा बयान गराउन सकिनेछ:-

(क) बयान गराउँदा केही कुरा बुझ्नु पर्ने काम छुट हुन गई पुनः बयान गराउनु पर्ने भएमा ततिम्बा वा पूरक बयान गराउने,

(ख) नयाँ तथ्य या विषयको सम्बन्धमा ततिम्बा बयान गराउने,

(ग) पहिलेको बयानलाई खण्डन गर्ने वा तथ्य फरक पार्ने थप प्रश्न सोध्न नहुने,

(घ) ततिम्बा बयान गराउँदा बयानको शिर व्यहोरामा सो कुरा जनाई अनुसन्धान अधिकारीले प्रमाणित गर्ने ।

परिच्छेद-५

विविध

१२. **बाधा अड्काउ फुकाउने**: यो कार्यविधि कार्यान्वयनमा कुनै बाधा अड्चन परेमा वा कार्यविधिको व्याख्या गर्नुपरेमा वा कार्यविधिमा उल्लेख नभएको अन्य कुनै कुरा गर्नुपर्ने देखिएमा आयोगको निर्णयानुसार हुनेछ ।

१३. **खारेजी:** बयान सम्बन्धी कार्यविधि, २०७५ खारेज गरिएको छ ।

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोगका पदाधिकारीहरुको आचार संहिता, २०७८

<u>आयोगबाट स्वीकृत मिति</u>

२०७८।०७।२८

<u>प्रस्तावना:</u> बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोगको काम कारबाही स्वतन्त्र, निष्पक्ष र विश्वसनीय ढङ्गबाट सम्पादन गर्न आयोगका पदाधिकारीहरुले पालना गर्नुपर्ने आचरणलाई व्यवस्थित गर्न वाञ्छनीय भएकोले, बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग नियमावली, २०७२ को नियम ४० बमोजिम पालना गर्नुपर्ने आचार संहिता आयोगले बनाएको छ।

परिच्छेद-१

<u>प्रारम्भिक</u>

१. **<u>संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:</u>** (१) यस आचार संहिताको नाम "बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोगका पदाधिकारीहरुको आचार संहिता, २०७८" रहेको छ।

(२) यो आचार संहिता आयोगले स्वीकृत गरेको मितिदेखि प्रारम्भ हुनेछ।

२. **<u>परिभाषा:</u>** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस आचार संहितामा;

(क) "ऐन" भन्नाले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ सम्झनु पर्छ।

(ख) "आयोग" भन्नाले ऐनको दफा ३ बमोजिम गठन भएको बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग सम्झनु पर्छ।

(ग) "पदाधिकारी" भन्नाले आयोगको अध्यक्ष तथा सदस्य सम्झनु पर्छ।

(घ) "परिवारको सदस्य" भन्नाले पदाधिकारीसँग बस्ने तथा निज आफैंले पालन पोषण गर्नु पर्ने पति, पत्नी, छोरा, छोरी, धर्मपुत्र, धर्मपुत्री, बाबु, आमा वा सौतेनी आमा र निजको बाजे, बज्यै तथा सासु, ससुरा समेतलाई सम्झनु पर्छ।

३. **<u>आचार संहिता पालना गर्नु पर्ने</u>**: यस आचार संहिताको पालना गर्नु आयोगका पदाधिकारीको कर्तव्य हुनेछ।

परिच्छेद-२

<u>पदाधिकारीहरुले पालना गर्नु पर्ने आचार संहिता</u>

४. **<u>पदाधिकारीहरुको आचार संहिता:</u>** सार्वजनिक विश्वास कायम हुने गरी ऐन नियमले सुम्पेको जिम्मेवारी पूरा गर्ने क्रममा पदाधिकारीहरुले देहाय बमोजिमका आचार संहिताको पालना गर्नु पर्नेछः (१) पदाधिकारीहरुले पालना गर्नुपर्ने कार्यहरु :

(क) राष्ट्रको हित एवं स्वार्थ र आयोगको मर्यादालाई सर्वोपरी राखी आफूलाई सुम्पिएको जिम्मेवारी स्वतन्त्र र निष्पक्ष ढङ्गले इमान्दारीपूर्वक वस्तुनिष्ठ भई पूरा गर्नु पर्नेछ,

(ख) कार्य सम्पादन गर्दा तथ्यको निरुपण गरी कानूनको सही र स्वतन्त्र रुपमा प्रयोग गर्नु पर्नेछ ।

(ग) आफ्नो कर्तव्यको पालना गर्दा कसैप्रति झुकाव, मोलाहिजा वा वदनियत नराखी कसैको प्रभाव, दबाब, भनसुन, धम्की वा आग्रहबाट प्रेरित वा प्रभावित नभई अविचलित रुपमा सम्पन्न गर्नु पर्नेछ,

(घ) पदको मर्यादा कायम राखी सदैव अनुशासनमा रही सार्वजनिक नैतिकता र आचरण अनुकूलको व्यवहार गर्नु पर्नेछ,

(ङ) नेपालको संविधान, प्रचलित कानून, संक्रमणकालीन न्याय, नेपाल पक्ष रहेका अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिमा भएका प्रावधानहरु र त्यसमा अन्तरनिहित मानव अधिकार तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानूनका सिद्धान्त तथा मूल्य मान्यताप्रति पूर्ण प्रतिबद्ध रही कार्यसम्पादन गर्नु पर्नेछ,

(च) महिला, बालबालिका, पीडित एवं निजका परिवारसँग सम्बन्धित विषयमा गम्भीर, सजग र संवेदनशील भई कार्य गर्नु पर्नेछ,

(छ) आयोगको संस्थागत एवं कार्यगत स्वतन्त्रतालाई कायम राख्दै आयोगप्रतिको जनआस्था र जनविश्वासको अभिबृद्धि गर्न उच्चस्तरको आचरण प्रदर्शन गर्नु पर्नेछ,

(ज) आयोगलाई नागरिकमैत्री बनाउन पदाधिकारीहरुले उच्च व्यावसायिक र विशेषज्ञता सहित स्वच्छ, तर्कसंगत, सद्विवेक र न्यायोचित आधारमा कार्यसम्पादन गर्नु पर्नेछ,

(झ) संवैधानिक सर्वोच्चता, कानूनी राज्यको अवधारणा र न्यायका मान्य सिद्धान्तको पालना गर्दै आफ्नो ज्ञान, सीप र विवेकको प्रयोग गरी कार्यसम्पादन गर्नु पर्नेछ,

(ञ) आयोगको बैठकमा नियमित उपस्थित भई निर्णय प्रक्रियामा सक्रियतापूर्वक भाग लिने र आयोगले दिएको जुनसुकै जिम्मेवारी तदारुकताकासाथ पूरा गर्नु पर्नेछ,

(ट) आयोगमा विचाराधीन रहेको कुनै विषयमा आफ्नो व्यक्तिगत वा निजी स्वार्थ गाँसिएको भएमा वा त्यस्तो विषयमा संलग्न व्यक्ति आफ्नो

नातेदार भएमा पदाधिकारीहरु स्वयंले आयोगमा जानकारी गराई यस्तो विषयमा हुने छलफल तथा निर्णय प्रकृयाबाट आफूलाई अलग राखेर आयोगको काम कारवाही स्वतन्त्र र निष्पक्ष राख्नु पर्नेछ,

(ठ) आयोगसँग सम्बन्धित काम कारबाहीमा पदाधिकारीहरुले सार्वजनिक हितलाई महत्व दिनु पर्नेछ । निजी स्वार्थ र सार्वजनिक स्वार्थका बीच द्वन्द्व उत्पन्न हुने स्थिति भएमा सार्वजनिक स्वार्थका पक्षमा उभिनु पर्नेछ,

(ड) आफ्नो र आफ्नो परिवारको नाममा रहेको चल तथा अचल सम्पत्तिको विवरण प्रत्येक वर्ष प्रचलित कानुनबमोजिम निर्धारित समयावधिभित्र तोकिएको ढाँचामा आयोगमार्फत् तोकिएको निकायमा पेश गर्नु पर्नेछ,

(ढ) आयोगको कार्यसम्पादनको क्रममा कुनै समस्या आइपरेमा पदाधिकारीहरुले पीडितको हकहितको प्रतिरक्षा हुनेगरी आपसमा छलफल गरी समस्याको समाधान गर्न प्रयत्नशील रहनु पर्नेछ,

(ण) आफ्नो काम कारबाहीको सिलसिलामा कुनै व्यक्तिको इज्जत्, आत्मसम्मान, गोपनीयता वा सुरक्षामा प्रतिकूल असर पर्ने, शान्ति र सुव्यवस्थामा खलल पर्ने विषय वा गोप्य राख्नु पर्ने छानविन प्रकृया बाहेक आयोगका अन्य काम कारबाहीहरु खुला तथा पारदर्शी रुपमा संचालन गर्नु पर्नेछ ।

(२) पदाधिकारीहरुले गर्न नहुने कामहरुः

(क) व्यक्तिगत स्वार्थ पूर्ति गर्ने उद्देश्यले आयोगको काममा प्रभाव पार्न र ओहदाको मर्यादा विपरीत हुने गरी कुनै संस्था वा व्यक्तिसँग सम्पर्क गर्न,

(ख) नेपालको विभिन्न जात, जाति, धर्म, वर्ग, क्षेत्र र सम्प्रदायका मानिसहरूबीच वैमनस्यता उत्पन्न हुने वा सामाजिक सदभाव खलबलिने वा कसैको आत्मसम्मानमा चोट पुऱ्याउने कुनै काम गर्न,

(ग) आयोगसमक्ष विचाराधीन विषयलाई असर पर्ने गरी वा न्यायिक प्रक्रियामा अपनाउनु पर्ने स्वच्छतामा आँच आउने गरी वा कुनै व्यक्ति वा विषयको अनुसन्धानमा असर पर्ने गरी जानाजान आयोगको आफ्नै प्रक्रिया वा कुनै पदाधिकारीहरुको आचरण बारे सार्वजनिक रुपमा आलोचना वा टिप्पणी वा अन्य कुनै पनि किसिमको अभिव्यक्ति दिन,

(घ) आयोगको निर्णय विना आयोगको काम कारबाहीमा बाधा पुग्ने वा गोपनियता भङ्ग हुने गरी कसैलाई पनि कुनै कुराको जानकारी दिन वा तत्सम्बन्धी अन्य कुनै विवरण उपलब्ध गराउन,

(ङ) पदाधिकारीहरुले आयोगको जिम्मेवारी पूरा गर्ने सिलसिलामा प्राप्त भएको जानकारी वा कुनै गोप्य वा कानूनद्वारा निषेधित विषय वा आफूले लेखेको वा सङ्कलन गरेको कुनै कागजपत्र वा समाचार आफू पदमा रहँदा वा नरहँदा जुनसुकै अवस्थामा पनि कुनै सञ्चार माध्यम वा अरू कसैलाई दिन वा बताउन,

(च) आफू वा आफ्नो परिवारको सदस्य मार्फत् आयोगको कामसँग सम्बन्धित व्यक्तिहरूसँग दान, उपहार, चन्दा स्वीकार गर्न, सापटी वा आर्थिक लेनदेन गर्न वा अन्य कुनै प्रकारको आर्थिक प्रलोभनमा पर्न,

(छ) आयोगको काम कारवाहीको सिलसिलामा कसैलाई यातना हुने वा अन्य क्रुर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार गर्न, सो को दुरुत्साहन गर्न वा त्यस्तो कार्यमा कुनै पनि प्रकारले सम्लग्न हुन,

(ज) युद्ध, युद्धको धम्की, राष्ट्रिय सुरक्षामा खतरा वा सार्वजनिक सङ्कटकाल जस्ता कुनै पनि अपवादजनक परिस्थितिलाई त्यस्ता कार्यको औचित्यता पुष्टि गर्ने आधारको रुपमा लिन,

(झ) कुनै राजनीतिक दलको पक्ष वा विपक्षमा अभिमत प्रकट गर्न ।

परिच्छेद-३

विविध

५. **आचार संहिता जारी गर्न सक्ने:** (१) आयोगमा कार्यरत कर्मचारी, विज्ञ र आयोगको काममा संलग्न अन्य व्यक्तिहरुको लागि आयोगले आचार संहिता जारी गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जारी भएको आचार संहिताको पालना गर्नु आयोगमा कार्यरत कर्मचारी र विज्ञहरुको कर्तव्य हुनेछ ।

६. **आचार संहिताको व्याख्या:** यस आचार संहिताको कार्यान्वयन गर्दा कुनै द्विविधा वा विवाद उत्पन्न भएमा आयोगले व्याख्या गरी स्पष्ट गर्नेछ । आयोगको त्यस्तो व्याख्या अन्तिम हुनेछ ।

७. **अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) यस आचार संहिताको पालना भए नभएको सम्बन्धमा आयोग आफैंले अनुगमन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम आयोगले गरेको अनुगमनबाट कुनै पदाधिकारीले यस आचार संहिताको उल्लङ्घन गरेको देखिएमा आयोगले त्यस्तो पदाधिकारी उपर ऐन

बमोजिमको कारबाहीको प्रक्रिया प्रारम्भ गर्न नेपाल सरकार समक्ष लेखी पठाउन सक्नेछ ।

८. **<u>पूरकको रुपमा रहने</u>**: यो आचार संहिता ऐन, नियमावली तथा कार्यविधिको पूरकको रुपमा रहनेछ ।

९. **<u>आचार संहिताको प्रकाशन</u>:** आयोगबाट स्वीकृत भएपछि यो आचार संहिता सर्वसाधारण एवं सरोकारवालाहरुको जानकारीका लागि प्रकाशन गरिनेछ ।

१०. **<u>खारेजी</u>:** बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोगका पदाधिकारीको आचार संहिता, २०७२ खारेज गरिएको छ ।

आयोगका कर्मचारीहरुको आचार संहिता, २०७८

<u>आयोगबाट स्वीकृत मिति</u>

२०७८।०८।०१

<u>**प्रस्तावना**</u>: बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोगबाट सम्पादन गर्ने काम कारबाही छिटो छरितो, स्वच्छ, निष्पक्ष, प्रभावकारी एवं पारदर्शी रुपमा सम्पन्न गर्ने सिलसिलामा आयोगमा कार्यरत कर्मचारीहरुले पालना गर्नु पर्ने आचरणलाई व्यवस्थित गर्न बाञ्छनीय भएकोले सुशासन (व्यवस्थापन तथा संचालन) ऐन, २०६४ को दफा २३ तथा आयोगका पदाधिकारीहरुको आचार संहिता, २०७८ को दफा ५ बमोजिम आयोगले यो आचार संहिता बनाई लागु गरेको छ ।

परिच्छेद- १

प्रारम्भिक

१. <u>**संक्षिप्त नाम, प्रारम्भः**</u> (१) यो आचार संहिताको नाम ‘‘कर्मचारीहरुको आचार संहिता, २०७८’’ रहेको छ ।

(२) यो आचार संहिता आयोगबाट स्वीकृत भएको मितिदेखि प्रारम्भ हुनेछ ।

२. <u>**परिभाषाः**</u> विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस आचार संहितामाः-

(क) ‘‘आयोग’’ भन्नाले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोगलाई सम्झनु पर्छ ।

(ख) ‘‘कर्मचारी’’ भन्नाले आयोगमा कार्यरत कर्मचारीलाई सम्झनु पर्छ र सो शब्दले आयोगको काममा खटिएका विषय विज्ञ वा आयोगले काममा लगाएका अन्य निकायका कर्मचारी वा व्यक्तिहरुलाई समेत सम्झनु पर्छ ।

(ग) ‘‘परिवार’’ भन्नाले आयोगमा कार्यरत कर्मचारीको एकाघर सगोलमा बस्ने तथा निज आफैंले पालन पोषण गर्नुपर्ने पति वा पत्नी, छोरा, छोरी, धर्मपुत्र, धर्मपुत्री, बाबु, आमा, सौतेनी आमा र निजको बाजे, बज्यै तथा सासू, ससुरा समेतलाई सम्झनु पर्छ ।

३. <u>**आचार संहिता पालना गर्नु पर्ने**</u>: यस आचार संहिताको पालना गर्नु आयोगमा कार्यरत कर्मचारीहरुको कर्तव्य हुनेछ ।

परिच्छेद २

आचरण सम्बन्धी व्यवस्था

४. **स्वतन्त्रता र निष्पक्षता सम्बन्धी आचरणहरु:** (१) कर्मचारीहरुले आयोगको संस्थागत एवं कार्यगत स्वतन्त्रता र निष्पक्षता अभिवृद्धि गर्न प्रयत्नशील रहनु पर्छ।

(२) कर्मचारीहरुले आफ्नो पदीय कर्तव्य निर्वाह गर्दा वाह्य वा आन्तरिक क्षेत्रबाट प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा आउने प्रभाव, प्रलोभन, दवाव, भनसुन, धम्की, आग्रह आदिबाट प्रेरित वा प्रभावित नभई निश्पक्ष रुपमा गर्नु पर्छ।

५. **सदाचार र अनुशासन सम्बन्धी आचरणहरु:** आयोगका कर्मचारीले देहायका सदाचार र अनुशासन सम्बन्धी आचरण पालन गर्नु पर्नेछ:

(क) तोकिएको समयमा कार्यालयमा आउने र तोकिएको समयावधिभर कार्यालयमा रही अनुशासित ढंगबाट इमान्दारीपूर्वक र लगनशिलताका साथ आफ्नो कार्य सम्पादन गर्नु पर्छ।

(ख) कर्मचारीहरुले आदेशको श्रृंखला (Chain of command) को परिपालना गर्दै परस्परमा सम्मानजनक र शिष्ट व्यवहार गर्नु पर्छ।

(ग) पोशाक भत्ता प्राप्त गरेका कर्मचारीहरुले तोकिएको समायावधिमा तोकिए बमोजिमको पोशाक अनिवार्य रुपमा लगाउनु पर्दछ। विषय विज्ञ तथा आयोगले काममा लगाएका अन्य कर्मचारी वा व्यक्तिहरुले पनि मर्यादित पोशाक लगाउनु पर्छ।

(घ) आयोगबाट उपलब्ध गराइएको परिचय-पत्र कार्यालय अवधिभर सबैले देख्ने गरी लगाउनु पर्छ।

(ङ) मादक पदार्थ सेवन गरी कार्यालय प्रवेश गर्न र कार्यालय समयभित्र मादक पदार्थ सेवन गर्नु हुँदैन।

(च) कसैउपर यौन दुर्व्यवहार वा अन्य कुनै प्रकारको अभद्र व्यवहार गर्नु हुँदैन।

(च) सदैव नम्र, विवेकशील, निश्पक्ष भई तथ्यगत रुपमा कार्य सम्पादन गर्नुपर्छ।

(छ) कसैउपर जातीय वा लैंगिक भेदभाव गर्नु हुँदैन।

(ज) आयोगको उद्देश्य, नीति, कार्यक्रम, मूल्य एवं मान्यताप्रति सदा समर्पित रहनु पर्छ।

(झ) प्रचलित नेपाल कानून, नेपाल पक्ष रहेका अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिमा भएका प्रावधानहरु र त्यसमा अन्तरनिहित मानव अधिकार तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय

कानूनका सिद्धान्त तथा मूल्य मान्यताप्रति प्रतिबद्ध रही आफ्नो कार्य सम्पादन गर्नु पर्छ ।

(ञ) नेपालको संविधान, बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग ऐन, नियम, निर्देशिका कार्यविधि, र आयोगबाट भएका निर्णय एवं आदेशहरुको पालना गर्नु पर्छ ।

(ट) छानविन सम्बन्धी कार्य गर्दा संक्रमणकालीन न्यायका मूल्य एवं मान्यताहरु तथा सो सम्बन्धमा सर्वोच्च अदालतबाट भएको मार्गदर्शनको अनुसरण गर्नु पर्छ ।

(ठ) आ-आफ्नो सेवा सम्बन्धी कानूनले तोकेका आचरण सम्बन्धी व्यवस्थाहरुको पालना गर्नु पर्छ ।

(ड) आफ्नो नाता सम्बन्धका र आफ्नो हितयुक्त सम्बन्ध भएका मानिस संलग्न रहेको कुनै उजूरीको अनुसन्धान, तहकिकात वा निर्णय प्रकृयामा संलग्न हुनु हुँदैन । उजुरीमा संलग्न व्यक्तिसँग आफ्नो कुनै नाता वा सम्बन्ध रहेको भए छानविन प्रक्रियाको प्रारम्भमा नै आयोगका अनुसन्धान अधिकारीलाई सो को लिखित जानकारी गराउनु पर्छ ।

(ढ) कुनै उजूरी उपर छानविन गर्दै जाँदा आफ्नो नाता सम्बन्धभित्रको व्यक्ति संलग्न भएको देखिन आएमा तत्काल सो को जानकारी आयोगलाई गराई भइआएको निकासा बमोजिम गर्नु पर्छ ।

(ण) कसैले पनि आयोग, पदाधिकारी, कर्मचारीहरु वा निजहरुबाट भएका काम कारबाहीहरु बारे छलफलको लागि तोकिएको अवस्थामा बाहेक टिकाटिप्पणी वा आलोचना गर्नु हुँदैन ।

६. **गोपनीयता सम्बन्धी आचरणः** कर्मचारीले देहायका गोपनीयता सम्बन्धी आचरण अनिवार्य रुपमा पालन गर्नु पर्नेछः

(क) कर्मचारीहरुले आफ्नो कर्तब्य पालना गर्दा जानकारीमा आएको कानून बमोजिम गोप्य राख्नुपर्ने विषय वा कागजात वा विवरण प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपबाट प्रकाश गर्नु हुँदैन ।

(ख) छानविनको सिलसिलामा भएका काम कारबाहीहरु तथा आगामी दिनमा गर्न लागिएको काम कारबाही बारे सम्बन्धित उजूरीकर्ता वा निजले अख्तियारी दिई पठाएको व्यक्तिबाहेक अरु कसैलाई बताउन हुँदैन ।

(ग) छानविनको सिलसिलामा संकलन गरिएका प्रमाणहरु, उजुरीको व्यहोरा तथा लिइएको बयान वकपत्रको व्यहोरा बारे आयोगले अनुमति दिएको अवस्थामा

बाहेक कसैलाई बताउन वा प्रेस वा अन्य कुनै सार्वजनिक सञ्चार माध्यमलाई उपलव्ध गराउन वा सामाजिक सञ्जालमा प्रेषित गर्न गराउन हुँदैन ।

(घ) आयोगबाट भइरहेको अनुसन्धान वा छानविनको विषयहरुमा आफूलाई तोकिएको विषयमा बाहेक अनावश्यक खोजिनीति वा चासो लिन हुँदैन ।

(ङ) अनुसन्धानको क्रममा वा छानविन समाप्त भएपछि पनि उजुरीकर्ताको हित संरक्षणमा बाधा पर्ने देखिएमा आयोगमा उजुरी गर्ने, सूचना दिने वा अनुसन्धानमा सघाउ पुऱ्याउने व्यक्तिको परिचय आरोपित व्यक्ति वा अरु कसैलाई उपलब्ध गराउनु हुँदैन ।

(च) उजूरीकर्ता, बयान वा वकपत्र वा कागज गर्ने अन्य व्यक्तिको परिचय वा हुलिया सम्बन्धित व्यक्तिबाहेक अरु कसैको जानकारीमा ल्याउने काम गर्नु हुँदैन । आयोगले गोपनीयता कायम गर्ने सम्बन्धमा गरेका प्रबन्धको पालना गर्नु पर्छ ।

(छ) काम कारबाहीको सिलसिलामा थाहा पाएको छानविन सम्बन्धी गोप्य कुराहरु आफू सो पद वा जिम्मेवारीबाट हटेपछि पनि कसैलाई बताउन वा प्रकाशमा ल्याउन हुँदैन ।

(ज) छानविनको प्रयोजनको लागि निजको स्वीकृतिले बाहेक उजूरीकर्ता, पीडित, साक्षी, कागज गर्ने व्यक्ति वा आरोपित व्यक्तिको तस्वीर वा भिडियो खिच्न वा त्यस्तो सामग्री सञ्चार माध्यमबाट प्रकाशन वा प्रशारण गर्न वा कसैलाई उपलब्ध गराउन हुँदैन ।

(झ) आयोगको सूचना सम्बन्धी कार्यहरु सूचना अधिकारी मार्फत् उपलब्ध गराउनु पर्ने छ ।

७. **उजूरीकर्ता, पीडित, साक्षी लगायतका व्यक्तिहरुसँग गर्नु पर्ने व्यवहारः** कर्मचारीले उजूरीकर्ता, पीडित, साक्षी लगायतका व्यक्तिहरुसँग देहायका व्यवहार प्रस्तुत गर्नुपर्नेछ :

(क) कर्मचारीहरुले छानविनको क्रममा वा अघि र पछि पनि पीडित एवं अन्य सरोकारवालाहरुसँग सम्मानजनक, मानवोचित, शिष्ट र मर्यादित व्यवहार गर्नु पर्छ ।

(ख) अनुसन्धानको काम कारवाहीको बारेमा सम्बन्धित उजूरीकर्ता र पीडितलाई आवश्यकता अनुसार जानकारी उपलब्ध गराउनु पर्छ । उजूरीकर्ता पीडित साक्षी एवं आयोगको अनुसन्धानको प्रकृयामा संलग्न हुन आउने व्यक्तिलाई गोपनीयता र सुरक्षाको बारेमा आश्वस्त बनाउनु पर्छ ।

(ग) पीडितको कागज गराउँदा वा एण्टिमोर्टम वा परिपूरण फाराम भराउँदा वा डि.एन.ए. नमुना संकलन गर्दा वा कुनै कारणले कुनै व्यक्तिलाई आयोगमा

बोलाउँदा यथाशक्य निजको मर्यादामा आँच आउन नदिने व्यवस्था मिलाउनु पर्छ ।

(घ) अपाङ्गता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक, बालबालिका वा यौनजन्य हिंसामा परेका महिलाको कागज गराउनु पर्दा निजहरुको मानवीय संवेदनाको ख्याल राख्नु पर्छ ।

(ङ) पीडितलाई मनोसामाजिक परामर्श आवश्यक देखिएमा यथासम्भव सो को व्यवस्था मिलाउनु पर्छ । कागज गराउनु पर्ने व्यक्ति बालबालिका भए आवश्यकताअनुसार बाल मनोविज्ञानबेत्ताको सहयोग लिनु पर्छ ।

(च) छानविनको सिलसिलामा पीडित, उजूरीकर्ता वा निजको साक्षी वा आयोगलाई सहयोग गर्न चाहने व्यक्तिलाई आयोगमा बोलाउँदा पीडकसँग एकै दिन नपर्ने गरी बोलाउनु पर्छ । कुनै कारणले पीडक र पीडित एकैदिन उपस्थित हुने अवस्था आइपरेमा निजहरु आमने सामने नहुने वा एक अर्कालाई देख्न वा पहिचान गर्न नसक्ने गरी छुट्टाछुट्टै स्थानमा व्यवस्था मिलाउनु पर्छ ।

८. **अन्य आचरणहरुः** कर्मचारीले दफा ४,५,६ र ७ का साथसाथै देहायका अचारण पालना गर्नुपर्ने छः

(क) आफ्नो परिवार, नातेदार वा अन्य सामाजिक सम्बन्धका व्यक्तिहरुलाई आफूले सम्पादन गर्ने अनुसन्धान सम्बन्धी कार्य वा निर्णय प्रकृयामा अनुचित प्रभाव पार्न दिनु हुँदैन ।

(ख) आफ्नो वा अरु कसैको निजी स्वार्थ पूर्ति वा अनूचित लाभका लागि आफ्नो पदीय हैसियतको दुरुपयोग गर्न वा गर्न दिनु हुँदैन ।

(ग) प्रचलित कानूनले निषेध गरेको कुनै कार्य गर्न, गराउन हुँदैन ।

(घ) आयोगको सहमति विना आयोगको तर्फबाट कुनै प्रकारको प्रतिवद्धता वा प्रतिज्ञा गर्न हुँदैन ।

(ङ) अनुसन्धानको क्रममा रहेको व्यक्ति वा संस्थाले आयोजना गरेको कार्यक्रम, भोज-भतेर वा समारोहमा सहभागी हुनुहुँदैन ।

(च) अनुसन्धानको क्रममा रहेको व्यक्तिसँग अनुसन्धानको सिलसिलामा आयोगको कार्यालयभन्दा अन्यत्र भेटघाट गर्न हुँदैन ।

(छ) आयोगमा उजुरी परी छानविनमा रहेको विषयमा माथिल्लो दर्जाको कर्मचारीले तल्लो दर्जाको कर्मचारी वा जुनसुकै दर्जाको कर्मचारीले आफू, आफन्त वा आफ्ना निकटका व्यक्तिहरुलाई लाभ वा हानी गर्ने नियतले कुनै काम गर्न, गराउन वा अनुचित प्रभाव पार्न वा पार्न लगाउन हुँदैन ।

(ज) आफ्नो वा अरु कसैको व्यक्तिगत लाभ वा प्रतिशोधका लागि आयोगमा उजूरी दर्ता गर्न, गराउन वा गर्न लगाउनु हुँदैन ।

(झ) आयोगसमक्ष पर्न आएका वा पर्न आउने उजूरीको छानविन र कारबाहीमा असर पर्ने गरी वा आयोगको विश्वसनीयतामा आँच पुग्ने गरी कुनै प्रकारको टीकाटिप्पणी गर्न, आलोचना गर्न वा सार्वजनिक अभिव्यक्ति दिनु हुँदैन ।

(ञ) अनुसन्धानको सिलसिलामा कुनै कार्य गर्न वा नगर्न वा गरे वा नगरे वापत कुनै व्यक्ति वा संस्थाबाट कुनै प्रकारको आतिथ्य स्वीकार गर्न, दान, दातव्य, उपहार, इच्छापत्र, ऋण सापटी वा आर्थिक वा भौतिक लाभ ग्रहण गर्न वा स्वीकार गर्नु हुँदैन ।

(ट) कसैबाट पनि कुनै किसिमको उपहार तथा कोसेली ग्रहण गर्नु हुँदैन ।

(ठ) आयोगको सम्पत्ति वा सुविधाको दुरुपयोग गर्नु हुँदैन ।

(ड) कार्यालय समयलाई आफ्नो व्यक्तिगत कार्यमा प्रयोग गर्न हुँदैन ।

(ढ) नेपालको विभिन्न जात, जाति, धर्म, वर्ग, क्षेत्र र सम्प्रदायका मानिसहरुबीच बैमनष्यता उत्पन्न गराउने वा सामाजिक सदभाव खलबलिने वा कसैको आत्मसम्मानमा चोट पुग्ने कुनै कार्य गर्नु हुँदैन ।

परिच्छेद- ४

विविध

९. **आचार संहिताको व्याख्या:** यस आचार संहिताको कार्यान्वयन गर्दा कुनै द्विविधा उत्पन्न भएमा आयोगले व्याख्या गरी स्पष्ट गर्ने छ ।

१०. **आचार संहिताको अनुगमन:** यो आचार संहिताको पालना भए नभएको सम्बन्धमा देहाय बमोजिमका पदाधिकारीबाट अनुगमन गरिनेछः (१) सचिवको हकमा अध्यक्ष वा निजले तोकेको सदस्यबाट

(२) अन्य कर्मचारीको हकमा आयोगका सचिव वा निजले तोकेको अधिकृत कर्मचारीबाट

(३)उपदफा (१) र (२) बमोजिम गरिएको अनुगमनबाट आयोगका कर्मचारीहरुले यस आचार संहिताको उल्लङ्घन गरेको देखिन आएमा आयोगले त्यस्ता कर्मचारीहरुलाई निजको सेवा सम्बन्धी ऐन बमोजिम कारबाही गर्न सम्बन्धित निकायमा लेखिपठाउन सक्नेछ ।

(४) करार सेवामा कार्यरत कर्मचारीले आचार संहिता उल्लङ्घन गरेमा निजउपर आयोगबाट कारबाही हुनेछ ।

(५) यस आचार संहिताको उल्लङ्घन गर्ने कर्मचारीलाई आयोगको कार्यबाट तत्कालै अलग गर्ने र अन्यत्रबाट आएका कर्मचारीका हकमा कारवाहीको लागि अख्तियारवाला समक्ष रप्राप्त निकायमा लेखिपठाउने गरी आयोगले निर्णय गर्न सक्नेछ ।

११. **उजूरी दिन सकिनेः** (१) कुनै कर्मचारीले यस आचार संहिता पालना नगरेको सम्बन्धमा आयोगमा उजूरी दिन सकिनेछ ।

(२)उपदफा (१) त्यसरी पर्न आएको उजूरीको सम्बन्धमा आयोगबाट १५ दिनभित्र निर्णय गरिनेछ ।

१२. **शपथ लिनु पर्नेः** कर्मचारीले देहाय बमोजिम शपथ लिनु पर्नेछ :

(क) आयोगका कर्मचारीले आफ्नो कार्यभार सम्हाल्नु अघि यसै आचार संहिताको अनुसूचीमा तोकिएको ढाँचामा शपथ लिनु पर्नेछ ।

(ख) सचिवको हकमा अध्यक्ष समक्ष ।

(ग) अन्य कर्मचारीहरुको हकमा आयोगको सचिव समक्ष ।

१३. **सहयोगी तथा पूरकको रुपमा रहनेः** (१) यो आचार संहिता आयोगसँग सम्बन्धित ऐन, नियमावली तथा कार्यविधिहरुको पूरकको रुपमा रहनेछ ।

(२) यस आचार संहितामा आयोगले आवश्यकता अनुसार शंसोधन गर्न सक्ने छ ।

१४. **आचार संहिताको प्रकाशनः** आयोगबाट स्वीकृत भएपछि यो आचार संहिता सर्वसाधारण तथा सरोकारवालाहरुको जानकारीको लागि प्रकाशन गरिनेछ ।

अनुसूची

शपथ

म.............................सत्य निष्ठापूर्वक प्रतिज्ञा गर्छु/ईश्वरको नाममा सपथ लिन्छु कि नेपाली जनता र प्रचलित संविधान, बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग नियमावली, २०७२, आयोगबाट जारी भएका निर्देशिका तथा आचार संहिताप्रति निष्ठावान रही आफ्नो पदको जिम्मेवारी र कर्तव्य कसैको डर, मोलाहिजा, पक्षपात, द्वेष वा लोभमा नपरी इमान्दारी साथ पालना गर्नेछु र आफ्नो कर्तव्य पालनको सिलसिलामा आफूलाई ज्ञात हुन आएको कुरा प्रचलित कानूनको पालना गर्दाबाहेक आफू बहाल रहेको वा नरहेको कुनै पनि अवस्थामा प्रकट गर्ने छैन ।

शपथ ग्रहण गर्नेको:	शपथ ग्रहण गराउनेको:
सही:	सही:
नाम:	नाम:
पद:	पद:
मिति:	मिति:

परिचयपत्र प्राप्त व्यक्तिलाई प्रदान गर्नुपर्ने सेवा, सुविधा, छुट तथा सहुलियत

आयोगबाट स्वीकृत मिति

२०७७।०९।०६

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ को दफा १३(१)(च) र ऐ नियमावलीको नियम ३८ बमोजिम परिचयपत्र प्राप्त पीडित तथा पीडित परिवारलाई ऐनको दफा २३ (१)(२) बमोजिम राज्यको तर्फबाट सेवा, सुविधा तथा सहुलियत उपलब्ध गराइ निजहरुको परिवारजनले गरेको योगदानको कदर र सम्मान गर्न संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहका सरकारहरुबाट निम्न बमोजिमको सेवा, सुविधा, छुट तथा सहुलियत प्रदान गरी समाजमा मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्न सम्बन्धित ऐन, नियमावली, कार्यविधिमा संशोधन गर्न वा आवश्यकताअनुसार निर्देशिका मापदण्ड जारी गरी निम्नानुसारको व्यवस्था तत्काल सम्बोधन गर्न आयोगबाट मिति २०७७१२।०४ मा सम्पर्क मन्त्रालय मार्फत नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने निर्णय भएकाले निर्णयानुसार गरी सशस्त्र द्वन्द्व पीडितका मागलाई सम्बोधन गर्न सादर अनुरोध गरिएको छ ।

१. आरक्षण

(क) संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहको सरकारी सेवा र नेपाल सरकारको पूर्ण तथा आंशिक स्वामित्व भएको संस्थाको सेवामा कम्तिमा दश वर्षको लागि निश्चित प्रतिशत आरक्षण,

(ख) नेपाल राष्ट्र बैंक, बैंक तथा बित्तीय संस्था र सहकारी संस्थाको सेवामा कम्तिमा दश वर्षको लागि निश्चित प्रतिशत आरक्षण,

(ग) प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट सञ्चालन हुने आयोजनामा योग्यता पुगेका पीडित परिवारका सदस्यहरुले प्राथमिकता पाउने गरी काममा लगाउने,

(घ) प्रत्येक प्रदेश स्तरमा कम्तिमा १० जना र स्थानीय तहमा कम्तिमा दुईजना द्वन्द्व पीडितलाई रोजगारीको व्यवस्था गरिदिने ।

२. सहुलियतपूर्ण कर्जा तथा ऋण सुविधा

(क) सहुलियत कर्जाका लागि ब्याज अनुदानसम्बन्धी कार्यविधि, २०७५ मा पीडित परिचयपत्र प्राप्त व्यक्ति समेट्नु पर्ने,

(ख) पीडितले लिएको पाँच लाख रुपैयाँसम्मको ऋण मिनाहा र सो भन्दा बढी रकममा व्याज मिनाहा गरिदिने ।

३. <u>कर छुट</u>

(क) कृषि आयमा कर, घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर, सम्पत्ति कर, घर बहाल कर आदिमा कम्तिमा २५ प्रतिशत छुट,

(ख) राहदानी शुल्कमा ५० प्रतिशत छुट,

(ग) पाँच वर्षसम्म विक्री वितरण गर्न नपाउने गरी व्यावसायिक प्रयोजनको लागि एक सवारी साधन आयात गरेमा वा नेपालमा खरिद गरेमा भन्सार महसुल, मूल्य अभिवृद्धि कर तथा अन्तशुल्कमा ५० प्रतिशत छुट,

(घ) साना तथा घरेलु उद्योग दर्ता गरेका पीडितको आयमा कम्तिमा दश वर्षसम्म आयमा लाग्ने करमा ५० प्रतिशत छुट,

(ङ) पीडितहरुद्वारा संचालित सहकारी संस्थाको आयमा कम्तिमा दश वर्षसम्म आयमा लाग्ने करमा ५० प्रतिशत छुट ।

(च) साना तथा घरेलु उद्योग दर्ता गर्दा लाग्ने शुल्कमा ५० प्रतिशत छुट गरिदिने ।

४. <u>शिक्षा तथा तालीम</u>

(क) उमेर हद नराखी परिचयपत्र वाहकलाई विश्वविद्यालय तहको शिक्षासम्म निशुल्क,

(ख) व्यक्ति बेपत्ता भएको मिति पश्चात पीडित वा पीडित परिवारले स्नातकोत्तर स्तर सम्मको शिक्षा आर्जन गर्न बुझाएको शुल्क, नामङ्कन दस्तुर, परीक्षा शुल्कको वास्तविक खर्च भएका कागजात पेश गरेमा सो रकम फिर्ता उपलब्ध गराउने,

(ग) कम्तिमा एक पटकको लागि स्वरोजगारमूलक निशुल्क तालीम तथा निशुल्क उपकरण उपलब्ध गराईदिने ।

५. <u>स्वास्थ्य:</u> अस्पताल तथा स्वास्थ्य संस्थामा निःशुल्क स्वास्थ्य उपचार तथा अवस्था अनुसार विशेष प्राथमिकता र निःशुल्क स्वास्थ्य बिमा समेत गरिदिने ।

६. <u>बिमा</u> : कृषि बिमा तथा व्यवसाय बिमाको प्रिमियममा कम्तिमा पचास प्रतिशतसम्मको सहुलियत उपलब्ध हुन व्यवस्था गरिदिने ।

७. <u>यातायात:</u> परिचयपत्र बाहकलाई सार्वजनिक यातायात (हवाई, रेल, बस) मा यात्रा गर्दा लाग्ने भाडामा पचास प्रतिशत छुटको व्यवस्था गरिदिने ।

८. <u>सामाजिक सुरक्षा भत्ता</u>

(क) बेपत्ता व्यक्तिको पत्नीलाई एकल महिलाले पाउने सरह सामाजिक सुरक्षा भत्ता,

(ख) एकल अवस्थामा रही आयस्रोत नभएका बेपत्ता व्यक्तिका पतिलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता,

(ग) पीडित परिवारका नावालक, अशक्त तथा अपाङ्गलाई विशेष हेरचाह र सामाजिक सुरक्षा भत्ताको व्यवस्था गरिदिने ।

९. **नागरिकताः** व्यक्ति बेपत्ता भएको कारण परिवारले नागरिकता प्राप्त गर्न नसकेको पीडित परिवारलाई आवश्यक भएमा परिचयपत्रको आधारमा नागरिकताको प्रमाणपत्र पाउने व्यवस्था गरिदिने ।

१०. सम्पत्ति

(क) भूमिहीन पीडित परिवारलाई तत्काल निःशुल्क भूमि र आवासको व्यवस्था गरिदिने,

(ख) बेपत्ता व्यक्तिको नाममा घर, जग्गा, व्यवसाय रहेको वा कुनै बैंक तथा वित्तिय संस्थामा रहेको चल अचल सम्पत्ति हालसम्म पनि नामसारी नभएको भएमा हकवाला परिचयपत्र वाहकलाई नामसारी गरिदिने तथा नामसारी गर्दा कर लाग्ने भएमा एकपटकको लाग्ने सम्पूर्ण करमा छुटको व्यवस्था गरिदिने,

(ग) बेपत्ता व्यक्तिको नाउँमा वा पीडित परिवारको नाउँमा रहेको घर तथा व्यवसायमा विद्युत, खानेपानी, टेलिफोन आदि जडान गर्न लाग्ने सम्पूर्ण शुल्क एक पटकको लागि छुटको व्यवस्था गरिदिने,

(घ) सरकारी सेवामा रहेका बखत बेपत्ता भएका व्यक्तिको पीडित परिवारले पाउने सेवा सुविधा (निबृत्तिभरण, उपदान, औषधी उपचार खर्च, विदा खर्च आदि) प्राप्त हुन नसकेको भए बेपत्ता भएको मितिदेखि अवकाश हुँदाको मितिसम्मको अवधि गणना गरी राज्यको तर्फबाट पीडितलाई प्राप्त हुने सबै सेवा सुविधाहरु पीडित परिवारलाई उपलब्ध गराउने ।

११. लक्षित नीति तथा विविध कार्यक्रम

(क) पीडितको सहभागितामा पीडित लक्षित नीति तथा कार्यक्रमको तर्जुमा गरी तथा कार्यान्वयन गर्ने,

(ख) परिचयपत्र बाहकलाई आवश्यक निःशुल्क कानूनी सहायता उपलब्ध हुने व्यवस्था गरिदिने,

(ग) राज्यको तर्फबाट प्रवाह हुने सेवा, सुविधा वा रोजगारीहरुको सिर्जना गर्दा योग्यता पुगेका परिचयपत्र बाहकलाई प्राथमिकता दिई प्रवाह गर्ने,

(घ) राष्ट्रिय तथा सामुदायिक वनमा पीडित परिवारलाई आवश्यक पर्ने काठ दाउरा विशेष सहुलियत दरमा उपलब्ध गराउने,

(ङ) परिचयपत्र बाहकको सम्मानको लागिः

(अ) सिँहदरवार प्रवेशमा सहजता गरिदिने,

(आ) सार्वजनिक पार्क, संग्रहालय वा शुल्क लाग्ने सार्वजनिक स्थलमा ५० प्रतिशत छुट दिने,

(इ) सरकारका औपचारिक वा सार्वजनिक कार्यक्रमहरुमा प्राथमिकता दिने,

(ई) पीडितको आवश्यकता पहिचान गरी परिपूरणमा प्राथमिकता दिने,

(उ) संघीय सरकारले निर्देशिका बनाई आफू र सबै तहका सरकारलाई द्वन्द्व पीडितका समस्या समाधान गर्ने कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न लगाउने ।

पीडित परिचयपत्र उपलब्ध गराउने कार्यविधि, २०७७

आयोगबाट स्वीकृत मिति

२०७७।०९।०६

प्रस्तावना: सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा व्यक्ति बेपत्ता पारिएको भनी प्राप्त उजुरीमा आयोगबाट छानविन हुँदा पहिचान भएका पीडितलाई परिचयपत्र उपलब्ध गराउने प्रकृयालाई नियमित र व्यवस्थित गर्न आवश्यक कार्यविधि बनाउन वाञ्छनीय भएकोले, बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन आयोग नियमावली, २०७२ को नियम ४२ बमोजिम आयोगले देहाय बमोजिमको कार्यविधिहरु बनाएकोछ ।

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस कार्यविधिको नाम "पीडित परिचयपत्र उपलब्ध गराउने कार्यविधि, २०७७" रहेको छ ।

(२) यो कार्यविधि संवत् २०७७ साल पौष ०५ गतेदेखि लागू हुनेछ ।

(३) यो कार्यविधि आयोगको आन्तरिक प्रयोजनको लागि हुनेछ ।

२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा,:

(क) "अधिकारप्राप्त अधिकारी" भन्नाले आयोगद्वारा पीडितलाई परिचयपत्र दिन तोकिएको अधिकारी सम्झनु पर्छ ।

(ख) "आयोग" भन्नाले ऐन बमोजिम गठन भएको बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग सम्झनु पर्छ ।

(ग) "आयोगको कार्यालय" भन्नाले काठमाडौं उपत्यकामा रहेको आयोगको कार्यालय सम्झनु पर्छ र सो शब्दले आयोगले खडा गरेको मुकाम कार्यालय समेतलाई जनाउनेछ ।

(घ) "ऐन" भन्नाले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ सम्झनुपर्छ ।

(ङ) "कर्मचारी" भन्नाले आयोगमा कार्यरत कर्मचारी सम्झनु पर्छ ।

(च) "नियमावली" भन्नाले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग नियमावली, २०७२ सम्झनु पर्छ ।

(छ) "परिचयपत्र" भन्नाले नियमावलीको अनुसूची-१२ बमोजिमको पीडित परिचयपत्र सम्झनु पर्छ ।

(ज) ‘‘सम्बन्धित निकाय’’ भन्नाले आयोगले आफ्नो कार्य सम्पन्न गरी अभिलेख सहितको फाइल बुझाएको निकाय सम्झनु पर्छ ।

३. **परिचयपत्र उपलब्ध गराउने**: (१) घटनाको छानविनबाट कुनै व्यक्ति सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बेपत्ता पारिएको भन्ने देखिन आएमा त्यस्ता पीडितलाई आयोगले नियमावलीको नियम ३८ बमोजिम परिचयपत्र उपलब्ध गराउनेछ ।

(२) कुनै घटनाका सम्बन्धमा एक भन्दा बढी व्यक्ति पीडित भएको छानविनबाट देखिन आएमा आयोगले पहिचान गरेका व्यक्तिलाई परिचयपत्र उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

४. **परिचयपत्र उपलब्ध गराउने आधार** : आयोगले पीडितलाई परिचयपत्र उपलव्ध गराउँदा देहायका कुनै वा सबै कागजात र आधारमा परिचयपत्र उपलव्ध गराउन सक्नेछ ।

(क) ऐनको दफा २ को खण्ड (च) बमोजिम परिवारको सदस्य हो भन्ने सम्बन्धित स्थानीय तहको सिफारिसपत्र भएमा,

(ख) तस्वीरमा समेत प्रमाणित हुने गरी बेपत्ता व्यक्तिसँगको नाता प्रमाणित कागज भएमा,

(ग) स्थानीय तह वा प्रहरी कार्यालय वा दुबै निकायबाट भएको मुचुल्का भएमा,

(घ) पीडित तथा निजको परिवारको सदस्यको नेपाली नागरिकता प्रमाणपत्र वा मतदाता परिचयपत्र वा सवारी चालक अनुमतिपत्र वा स्थायी लेखा नम्बर वा राहदानी वा विद्यार्थी, कर्मचारी, व्यवसायिक परिचयपत्र वा नेपाल सरकारले जारी गरेको राष्ट्रिय परिचयपत्रको प्रतिलिपि भएमा,

(ङ) नाबालकको हकमा जन्मदर्ता प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि वा नावालक परिचयपत्रको प्रतिलिपि भएमा,

(च) परिचयपत्र दिन उपयुक्त देखिने अन्य मिसिल संलग्न कागज प्रमाण भएमा,

(छ) माथिका सबै आधार वा एक वा एक भन्दा बढी कागज प्रमाण भएमा ।

५. **परिचयपत्र वितरणको प्रक्रिया**: (१) अनुसन्धान अधिकारीले बेपत्ता व्यक्तिको परिवारलाई परिचयपत्र उपलव्ध गराउन राय सहितको प्रतिवेदन आयोग समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुसन्धान अधिकारीले पेश गरेको रायमा आयोगले परिचयपत्र उपलव्ध गराउने वा नगराउने निर्णय गर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम अनुसन्धान अधिकारीले छानविनबाट खुल्न आएका एक वा एक भन्दा बढी पीडितहरुलाई परिचयपत्र उपलव्ध गराउन राय पेश गर्न सक्नेछ ।

(४) आयोगको निर्णय बमोजिम अधिकारप्राप्त अधिकारीले पीडितलाई परिचयपत्र उपलब्ध गराई सो को प्रतिलिपि मिसिलमा राख्नेछ ।

(५) पीडितलाई उपलब्ध गराएको परिचयपत्र कुनै कारणले हराएको, नासिएको वा च्यातिएको भनी सम्बन्धित स्थानीय तह वा अन्य निकायको सिफारिस सहित परिचयपत्र बाहकले आयोगमा निवेदन दिएमा आयोगले जाँचबुझ गरी परिचयपत्रको प्रतिलिपि उपलब्ध गराउन सक्नेछ । आयोग विघटन भइसकेको अवस्थामा प्रतिलिपि लिनको लागि सम्बन्धित निकाय समक्ष निवेदन गर्नु पर्नेछ ।

६.**परिचयपत्र उपलब्ध गराउने**: आयोगको अनुसन्धान अधिकारी वा निजले तोकेको कर्मचारीले पीडितलाई परिचयपत्र उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

७.**परिचयपत्रको अभिलेखः** पीडितलाई उपलब्ध गराइएको परिचयपत्रको अभिलेख आयोगले अनुसूची-१ बमोजिमको ढाँचामा सुरक्षित राख्नेछ ।

८.**परिचयपत्र रद्द गर्न सक्ने**: (१) झुठा विवरण पेश गरी कसैले यस कार्यविधि बमोजिम परिचयपत्र लिएको प्रमाणित हुन आएमा आयोगले त्यस्तो परिचयपत्र रद्द गर्न सक्नेछ । तर, परिचयपत्र रद्ध गर्नु अगाडि आयोगले सम्बन्धित व्यक्तिलाई परिचयपत्र रद्ध गर्नु नपर्ने कुनै कारण भए आफ्नो सबुत पेश गर्न मनासिव समय दिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम रद्द भएको परिचयपत्रका सम्बन्धमा अभिलेख फारममा समेत कैफियत जनाई राख्नु पर्नेछ ।

९.**समान्य त्रुटि सच्याउन सक्ने**: अधिकार प्राप्त अधिकारीले परिचयपत्रमा उल्लिखित विवरणमा देखिएका सामान्य त्रुटि सच्याउन सक्नेछ ।

१०.**परिचयपत्रको मान्यताः** आयोगद्वारा प्रदान गरिएको परिचयपत्र ऐन तथा नियमावलीमा व्यवस्था भए बमोजिमका काम कारबाहीका अतिरिक्त देहायको प्रयोजनका लागि मान्य हुनेछः

(क) ऐन तथा नियमावली बमोजिम आयोगको सिफारिसमा पीडितलाई नेपाल सरकारले प्रदान गर्ने परिपूरण तथा क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्न, पुनरुद्धार वा पुनर्स्थापन गर्न वा अन्य उपयुक्त व्यवस्था गर्न,

(ख) ऐन तथा नियमावली बमोजिम आयोगको सिफारिसमा पीडितलाई नेपाल सरकारले प्रदान गर्ने शारीरिक वा मानसिक उपचार गराउन वा मनोविमर्श प्रदान गर्न,

(ग) ऐन तथा नियमावली बमोजिम आयोगको सिफारिसमा पीडित वा अवस्था अनुसार निजको परिवारको कुनै सदस्यलाई उपलब्ध गराउने सुविधा वा सहुलियत प्राप्त गर्न,

(घ) नेपाल सरकारले पीडित वा निजको परिवारको कुनै सदस्यलाई सुविधा तथा सहुलियत उपलब्ध गराउने निर्णय गरेकोमा त्यस्तो निर्णय बमोजिमको सुविधा वा सहुलियत प्राप्त गर्न ।

११.**परिचयपत्र बुझाउनु पर्ने** : कसैले परिचयपत्र हराएमा फेला पार्ने व्यक्तिले उक्त परिचयपत्र सम्बन्धित कार्यालय वा जिल्ला प्रशासन कार्यालय वा स्थानीय तह वा नजिकको प्रहरी कार्यालयमा बुझाइदिनु पर्नेछ । यसरी प्राप्त भएको परिचयपत्र आयोग वा आयोग विघटन भइसकेको अवस्थामा सम्बन्धित निकायमा पठाउनु पर्नेछ ।

१२. **आयोगको निर्णय बमोजिम हुने**: यस कार्यविधिमा लेखिएको कुरामा यसै कार्यविधि वमोजिम र अन्य कुराको हकमा आयोगको निर्णय बमोजिम हुनेछ ।

१३. **खारेजी**: परिचयपत्र उपलब्ध गराउने कार्यविधि, २०७५ खारेज गरिएको छ ।

शव उत्खनन् सम्बन्धी कार्यविधि, २०७८

<u>आयोगबाट स्वीकृत मिति</u>

२०७८।०३।३०

<u>प्रस्तावना :</u> सम्वत् २०५२ साल फागुन १ गतेदेखि २०६३ साल मंसिर ५ गतेसम्म नेपालमा भएको सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा व्यक्ति बेपत्ता पारिएको घटनाको सत्य तथ्य पत्ता लगाउन शव उत्खनन् सम्बन्धी कार्यविधि बनाई लागू गर्न वाञ्छनीय भएकोले, बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन आयोग नियमावली, २०७२ को नियम ४२ को अधिकार प्रयोग गरी आयोगले यो कार्यविधि बनाई लागू गरेको छ ।

१. **<u>संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:</u>** (१)यो कार्यविधिको नाम "शव उत्खनन् सम्बन्धी कार्यविधि, २०७८" हुनेछ ।

(२)यो कार्यविधि आयोगले निर्णय गरेको मितिदेखि प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **<u>परिभाषा</u>** : विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा,-

(क) "ऐन" भन्नाले बेपत्ता परिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ सम्झनु पर्छ ।

(ख) "नियमावली" भन्नाले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग नियमावली, २०७२ सम्झनु पर्छ ।

(ग) "आयोग" भन्नाले ऐनको दफा ३ बमोजिम गठन भएको बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग सम्झनु पर्छ ।

(घ) "परिवार" भन्नाले ऐनको दफा २ को खण्ड (च) बमोजिमको परिवार भन्ने सम्झनु पर्छ ।

(ङ) "नमूना" भन्नाले शव गाडिएको सम्भावित स्थानमा खनेर वा अन्य विधिसम्मत तरिकाबाट सङ्कलन गरिएको मानव शव वा मानव शवको अवशेष वा अन्य सम्बद्ध प्रमाणहरूको चिकित्सकीय वा विधि विज्ञान परीक्षणको लागि संकलन गरिएको हड्डी, रगत तथा अन्य प्रमाणहरू समेतलाई सम्झनु पर्छ ।

(च) "प्रमाण" भन्नाले मानव शव, मानव शवको अवशेष, गोली, धातु, लुगाफाटो वा अन्य सम्बद्ध वस्तु जसको परीक्षण र विश्लेषण गरी तयार पारिएको लिखत समेत सम्झनु पर्छ ।

(छ) "समिति" भन्नाले आयोगद्वारा गठन गरिएको विधि विज्ञान समन्वय समिति (FCC) लाई सम्झनु पर्छ ।

(ज) "शव उत्खनन्" भन्नाले एक वा एकभन्दा बढी व्यक्तिहरूको शव गाडिएको सम्भावित स्थानमा उत्खनन् गरी मानव अवशेष र सोसँग सम्बन्धित प्रमाणहरूको सङ्कलन गर्ने तथा पहिचान एवं मूल्याङ्कनको निमित्त सम्बन्धित निकायसम्म सुरक्षितसाथ पुऱ्याउने कार्य समेतलाई सम्झनु पर्छ ।

(झ) "शव परीक्षण" भन्नाले मानव शव वा मानव शवका अवशेष वा अन्य सम्बद्ध प्रमाणहरूको चिकित्सकीय तथा विधि विज्ञान सम्बन्धी परीक्षण समेतलाई सम्झनु पर्छ ।

३. <u>**शव उत्खनन् विधि**</u> : शव उत्खनन् गर्दा देहाय बमोजिमको विधि अवलम्बन गर्नु पर्नेछ,-

(क) उजुरी वा अन्य कुनै सूचनाको माध्यमबाट बेपत्ता व्यक्तिको शव गाडिएको सम्भावित स्थानको जानकारी हुन आएमा प्राप्त सूचनाको प्रमाणीकरण तथा थप सूचना सङ्कलन गरी आयोगले शव उत्खनन् गर्ने निर्णय गर्नेछ,

(ख) शव उत्खनन्को कार्य गर्न आयोगका सदस्यका संयोजकत्वमा गठित कार्यटोलीले शव रहेको भनिएको स्थानको प्रारम्भिक अवलोकन गरी अनुसूची-१ बमोजिमको ढाँचामा आयोगमा प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ,

(ग) खण्ड (ख) बमोजिम पेश गरिने प्रतिवेदनमा फेला परेसम्म बेपत्ता व्यक्तिको परिवार, स्थानीय तहको प्रतिनिधि, प्रहरी, सरकारी वकील लगायतका सरोकारवालाहरूसँग आवश्यक समन्वय गरी सम्भावित शव उत्खनन् गर्नु पर्ने स्थल र सो आसपासका क्षेत्रको भौगोलिक अवस्थिति, सीमाङ्कन एवम् नक्शाङ्कन, तस्विर, शवको सम्भावित अवस्थिति, शव उत्खनन्स्थलसम्मको पहुँच, बसोबास, खानपिन, सञ्चार तथा यातायात, सम्भावित जोखिम लगायतका व्यवस्थापकीय पक्ष समेत समावेश गर्नु पर्नेछ ।

(घ) खण्ड (ख) बमोजिमको कार्यटोलीको गठन र जिम्मेवारी देहाय बमोजिम हुनेछः

१.	संयोजक, आयोगको सदस्य	टोली प्रमुखको रुपमा जिम्मेवारी बहन गर्ने ।
२.	समन्वय अधिकृत (आयोगको कर्मचारी)	सञ्चार र समन्वयको जिम्मेवारी
३.	वैज्ञानिक प्रमुख (विधि विज्ञान समन्वय समिति)	कुल स्थलगत परीक्षणको जिम्मेवारी
४.	पुरातत्व विभागको प्रतिनिधि	स्थलगत परीक्षणको जिम्मेवारी

(ङ) शव उत्खनन् टोलीको गठन र जिम्मेवारी देहाय बमोजिम हुनेछः

१.	संयोजक, आयोगको सदस्य	टोली प्रमुखको रुपमा जिम्मेवारी बहन गर्ने
२.	समन्वय अधिकृत (आयोगको कर्मचारी)	सञ्चार र समन्वयको जिम्मेवारी
३.	वैज्ञानिक प्रमुख (विधि विज्ञान समन्वय समिति)	उत्खनन्‌को पूर्ण जिम्मेवारी
४.	फरेन्सिक मेडिसिन विज्ञ	फोटोग्राफी र अभिलेखीकरणको जिम्मेवारी
५.	फरेन्सिक मेडिसिन विज्ञ	खनाइकार्यको जिम्मेवारी
६.	फरेन्सिक मेडिसिन विज्ञ	प्याकिंगको जिम्मेवारी
७.	फरेन्सिक मेडिसिन/आर्कियोलोजी स्नातकोत्तर विद्यार्थी	खनाइकार्यमा सहायता
८.	राष्ट्रिय विधिविज्ञान प्रयोगशालाको प्रतिनिधि	प्याकिङमा सहायता
९.	केन्द्रीय प्रहरी विधिविज्ञान प्रयोगशालाको प्रतिनिधि	अभिलेखीकरणमा सहायता
१०.	पुरातत्व विभागको प्रतिनिधि	स्थल निरीक्षण र सीमाङ्कन एवं नक्शाङ्कनको जिम्मेवारी

(च) समितिले कार्यटोलीको प्रतिवेदन समेतको आधारमा शव उत्खनन्‌को विस्तृत कार्ययोजना निर्माण गरी आवश्यकता अनुसार पीडित, घटनाको विवरण, शव उत्खनन्‌को लागि आवश्यक पर्ने जनशक्ति, अनुमानित लागत, समयावधि र मौसमको अवस्था समेत यकिन गरी कुनै बाधा अवरोध नहुने देखिएमा आवश्यक स्रोत, साधन तथा जनशक्ति व्यवस्थापन गरेर मात्र शव उत्खनन् गर्नु पर्नेछ।

(छ) आयोगले आवश्यकता अनुसार शव उत्खनन् टोलीमा थपघट गर्न सक्नेछ।

(ज) शव उत्खनन् टोलीले आवश्यकता अनुसार स्थानीय स्तरबाट सहयोगी कामदारहरूलाई उत्खनन्‌कार्यमा प्रचलित कानून बमोजिम पारिश्रमिक पाउने गरी उत्खनन्‌कार्यमा लगाउन सक्ने छ।

(झ) उत्खनन् गर्न लागिएको शव कुनै व्यक्तिको हो भनी स्पष्ट पहिचान भएको वा नभएको अवस्थामा समेत उत्खनन् गर्न लागिएको कुराको जानकारी बेपत्ता व्यक्तिको सम्बन्धित परिवारलाई गराउनु पर्नेछ । पीडितको परिवारसँग सम्पर्क हुन नसकेमा वा परिवारको सहमति नभएको कारणले मात्र उत्खनन्कार्य रोकिने छैन ।

४. **<u>उत्खनन् गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू</u>** : शव उत्खनन् टोलीले उत्खनन् पूर्व, उत्खनन् अवधिभर र उत्खनन् पश्चात् देहायका कुराहरूमा ध्यान दिनु पर्नेछः-

(क) पीडित परिवार, सम्बन्धित समुदायको चाहना, संस्कृति तथा पेशागत माग,

(ख) आफ्नो कार्यादेश अनुसार टोली प्रमुखको निर्देशनमा रही कार्य गर्ने गराउने,

(ग) उत्खननस्थल भ्रमण गर्नु अगाडि र उत्खनन्को क्रममा गरिएका कार्यको जानकारी पीडित परिवारलाई दिने,

(घ) शव उत्खनन् पूर्व वा पश्चात् समेत अनधिकृत व्यक्तिले कुनै सूचना वा जानकारी प्रवाह नगर्ने व्यवस्था मिलाउने,

(ङ) शव उत्खनन्कार्यको बारेमा मिडिया मार्फत प्रसारण गर्न आवश्यकता महसुस भएमा शव उत्खननटोली प्रमुख र समन्वय अधिकृतले मात्र प्रसारण गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।

५. **<u>उत्खनन् टोलीले पालना गर्नु पर्ने आचरण</u>**ः उत्खनन् टोलीले देहाय बमोजिमको आचरण पालना गर्नु पर्नेछः-

(क) उत्खनन् टोली वा त्यसको सदस्य वा सो क्रममा संलग्न कुनै व्यक्तिले उत्खनन्को क्रममा प्राप्त भएको सूचना, जानकारी, तथ्याङ्क, प्रमाण वा प्रतिवेदनको गोपनीयता कायम राख्नु पर्ने र समितिको स्वीकृतिबिना कुनैपनि सूचना सार्वजनिक गर्न नहुने,

(ख) उत्खनन्को क्रममा उत्खनन् टोलीबाट खिचिएको तस्विर वा भिडियो समितिको अनुमति नलिई सार्वजनिक गर्न नहुने,

(ग) उत्खनन् टोलीमा सम्लग्न आफ्नो व्यक्तिहरूले व्यक्तिगत राय सार्वजनिक गर्न नहुने,

(घ) पीडितहरूको मर्यादामा आँच आउने कुनै कार्य गर्न नहुने,

(ङ) पीडितहरूमा पर्ने मनोसामाजिक असर बारे सजग रहनु पर्ने,

(च) उत्खनन् गर्ने स्थानको भौगोलिक, आर्थिक, सामाजिक, धार्मिक एवं सांस्कृतिक अवस्थाको बारेमा जानकारी राखेर स्थानीय बासिन्दाहरूको रहनसहन, संस्कृति र परम्पराको सम्मान गर्ने,

(छ) रीति परम्परा अनुरूप शवको अन्त्येष्टिको बारेमा जानकारी राख्ने,

(ज) नैतिकता, सदाचार सम्बन्धी आधारभूत नियम तथा मानव अधिकारको सम्मान र पालना प्रति प्रतिबद्ध रहनु पर्ने,

(झ) शिष्ट र शालीन भाषाको प्रयोग गर्ने,

(ञ) उत्खनन्कार्य गरिरहँदा कुनै किसिमको ठट्टा-मस्करी नगर्ने,

(ट) पीडितसँग उत्खनन् टोलीको कुनै सदस्यको नाता वा सम्बन्ध वा स्वार्थ वा हित गाँसिएको भएमा त्यस्तो सदस्यले त्यस्तो सम्बन्धको बारेमा तत्काल समितिलाई जानकारी गराउनु पर्ने,

(ठ) उत्खनन्कार्यको लागि आयोगबाट उपलब्ध गराइएको परिचयपत्र, पोसाक, प्रतीक चिन्ह अन्य सामग्रीको प्रयोग उचित सम्मान, सम्भार, कदर साथ गर्ने,

(ड) तोकिएको काम सम्पन्न भएपछि प्रयोग भएर बाँकी रहेका सामग्रीहरु फिर्ता गर्नुपर्ने,

(ढ) आयोगबाट उपलब्ध गराइएका कुनै सामाग्री हराए, चोरिए वा खोसिएमा सो को जानकारी समिति तथा नजिकको प्रहरीलाई दिने,

(ण) आफूले गर्ने टिपोट र विश्लेषणलाई वस्तुगत रूपमा लिपिबद्ध गरी सुरक्षित गर्ने,

(त) आफ्नो परिचय ढाँटेर कुनै कार्य नगर्ने/नगराउने,

(थ) कसैलाई होच्याउने, गिज्याउने वा झिँज्याउने कुरा नगर्ने,

(द) कुनै प्रकारको भेदभाव गर्न वा वैचारिक आस्थाको आधारमा व्यक्तिको मर्यादामा असर पर्ने कार्यमा संलग्न हुन नहुने, सबैप्रति पूर्वाग्रह र पक्षपातरहित व्यवहार गर्ने,

(ध) शव उत्खनन् टोलीले हरेक दिन सम्पादित कार्यहरूको समीक्षा गर्ने, उत्खनन्को क्रममा टोलीको सदस्यहरूको बीच कुनै विषयमा मत बाझिएमा समीक्षा बैठक राखी समाधान गर्ने,

(न) टोली प्रमुखको अनुमति नलिई उत्खनन् टोलीको कुनै पनि सदस्य कामबाट अलग हुन नहुने,

(प) स्थानीय स्तरमा लिइने सहयोगी वा कामदारहरूलाई समेत गर्नुपर्ने आचरणको जानकारी गराई पालना भए नभएको अनुगमन गर्ने ।

६. **शव उत्खनन्मा आवश्यक पर्ने सामाग्रीहरू र अन्य व्यवस्थापन** : उत्खनन्मा आवश्यक पर्ने सामाग्रीहरूको व्यवस्थापन आयोगले गर्ने छ । शव उत्खनन् स्थलको प्रकृति, सङकीत शवहरूको अवस्था समेतको आधारमा सामग्रीहरूमा थपघट हुन सक्नेछ । शव उत्खनन् गर्ने स्थान कुनै व्यक्तिको निजी घर जग्गा भएमा सो को धनीलाई जानकारी गराउनु पर्नेछ । उत्खनन्को क्रममा धनीको कुनै नोक्सानी हुने भएमा आयोगले प्रचलित कानुन बमोजिम सो को उचित क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन सक्नेछ । शव उत्खनन् टोलीले मानव अवशेष लगायत अरू प्रमाणहरूको आवश्यक सुरक्षाको व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

७. **शव उत्खनन्को क्रममा गर्नु पर्ने कार्यहरू** : शव उत्खनन्को क्रममा शवका अवशेषहरू तथा सम्बद्ध अन्य भौतिक सबुत प्रमाणहरूको उत्खनन् गर्दा देहाय बमोजिमका कार्यहरू गर्नु पर्नेछः

(क) शव उत्खनन्कार्य शुरू गर्नु पूर्व चारै दिशाका सकेसम्म अग्ला स्थानहरूबाट उत्खनन् गर्न खोजिएको स्थलको तस्विर तथा भिडियो खिच्नु पर्नेछ ।

(ख) शव उत्खनन् गर्नु लागिएको स्थलको निरीक्षण गरी अनुसूची-२ को ढाँचा बमोजिम स्थल निरीक्षण फारम (Site inspection form) समेत अन्य आवश्यक कागजातहरू (वस्तुस्थिति मुचुल्का) तयार गनुपर्नेछ ।

(ग) शव उत्खनन् स्थलमा जान आउन एउटा बाटो निश्चित गरी सो स्थलमा जाने मानिसहरू उक्त बाटोबाट मात्र जाने आउने गर्नु पर्नेछ ।

(घ) शव उत्खनन् टोलीले शव उत्खनन्स्थल र सो को वरिपरिको क्षेत्रलाई आवश्यकताअनुसार टेप वा डोरीले तीन वटा घेरा लगाउनु पर्नेछ ।

(ङ) बाहिरी घेरा गरिएको भागमा आवश्यकताअनुसार टोलीको सुरक्षाकर्मी, मानव अधिकारकर्मी, नागरिक समाज सम्बन्धी संघ-संस्थाका प्रतिनिधिहरूलाई मात्र प्रवेश दिइनेछ ।

(च) दोस्रो घेरा भित्र आवश्यक व्यक्तिहरू (आयोगका पदाधिकारी, सरोकारवाला सरकारी निकायका पदाधिकारी, पीडित परिवार) लाई मात्र प्रवेश दिइनेछ । सुरक्षाको लागि खटाइएका टोलीको सुरक्षाकर्मी दोस्रो घेरामा प्रवेश गर्नु पर्ने भएमा वैज्ञानिक प्रमुखको अनुमति लिएर निश्चित अवधिको लागिमात्र प्रवेश दिइनेछ ।

(छ) भित्री घेराभित्र शव उत्खनन् टोलीबाहेक अरूलाई प्रवेश दिइने छैन ।

(ज) घेरा गरिएको भागमा आवश्यक व्यक्तिहरूलाई वैज्ञानिक प्रमुखको अनुमति लिएर निश्चित अवधिको लागिमात्र प्रवेश दिइनेछ ।

(झ) शव उत्खनन्स्थलको स्थायी प्रकृतिको स्थानमा आधार विन्दु (Reference Point) निर्धारण गरी उपलब्ध भएसम्म Global Positioning System (GPS) प्रविधिको प्रयोग गरी आधार विन्दु लिनसक्नेछ।।

(ञ) घेरा लगाएपछि सो घेरा गरिएको क्षेत्रभित्र रहेको जमिनको भागलाई सावधानीपूर्वक सफा गर्नु पर्नेछ । जमिन सफा गर्ने क्रममा मेटल डिटेक्टर (Metal Detector) प्रयोग गरी कुनै धातु भए नभएको स्पष्ट गरिनेछ ।

(ट) शव उत्खनन् गरिने स्थलको जमिनको भाग सफा गरिसके पछि वैज्ञानिक पद्धतिबाट आवश्यकताअनुसार ट्रेन्च वा ब्लक वा उत्खनन् टोलीले निर्धारण गरेको तरिका अवलम्बन गरी शव उत्खनन्कार्य गर्नु पर्नेछ। ट्रेन्च (Trench) वा ब्लक (Block) वा खाडल खन्नुअघि मेटल डिटेक्टर वा अन्य प्रविधिको प्रयोग गरी कुनै धातु भए/ नभएको यकिन गरिनेछ । त्यस पश्चात् हरेक २ ईन्च खनेपछि मेटल डिटेक्टर वा अन्य प्रविधि प्रयोग गरी कुनै धातु भए नभएको जाँच गर्नु पर्नेछ ।

(ठ) शव उत्खनन् गर्दा कुनै प्रमाणहरू प्राप्त भएमा प्रमाण संरक्षणको लागि होसियारी पूर्वक उत्खनन्कार्यमा आवश्यकता अनुसारका औजार प्रयोग गर्ने । प्रमाणमा असर पर्ने वा नष्ट हुने उपकरणहरू प्रयोग नगर्ने । सकभर खन्ने ठूला औजारहरूको प्रयोग गरिने छैन ।

(ड) शव उत्खनन् गर्दा शव पत्ता लागेपछि खाडललाई शवको चारैतिर कम्तीमा ३० से.मी. खुल्ला पार्ने र शवको सबैभन्दा तल्लो तहसम्म (करिब ३० से.मी.) खनी जग बलियो राखी उत्खनन् गरिनेछ ।

(ढ) शव गाडिएको ठाउँबाट निकालिएको माटोमा मानव अवशेष वा अन्य प्रमाण हुनसक्ने हुँदा त्यस्तो माटोलाई आवश्यकताअनुसार चाल्नु र छान्नुका साथै मेटल डिटेक्टरले समेत जाँच गर्नु पर्दछ ।

(ण) शव उत्खनन्को क्रममा प्राप्त मानव अवशेषका प्रत्येक भागलाई नओसिने कागजको प्याकेटमा राखी सिलबन्दी गर्ने। त्यस्तो प्याकेटमा नमेटिने मसी प्रयोग गरी उत्खनन् गरिएको मिति, घटनास्थलको सङ्केत, हरेक नमुनाको नम्बर, नमुनाको प्रकार समेत उल्लेख गरी नमुना राखिएका प्याकेटहरूलाई स्पष्टसँग नामाङ्कन गर्नु पर्नेछ ।

(त) मानव अवशेष राखिएका प्याकेटलाई सफा कागजको बाकस (कार्टुन) वा कफिन (शव राख्ने बाकस) मा राखी सिलबन्दी गरी मानव अवशेषहरू भाँचिन नदिन प्याकेटहरूको बीचमा आवश्यकताअनुसार नरम वस्तुको प्रयोग गर्नु पर्नेछ ।

(थ) मानव अवशेषको मुखको भित्री भागमा पाइएको माटो वा अन्य वस्तुलाई छुट्टाछुट्टै थैलोमा उपयूक्त विधि प्रयोग गरी प्याकिङ्ग गर्नु पर्नेछ ।

(द) मानव अवशेष निकाल्दा एक-एक गरी अनुसूची-३ को ढाँचा बमोजिम स्थलगत सङ्कलन फारम तयार गरी प्याकिङ गर्नु पर्नेछ ।

(ध) मानव अवशेषलाई नरम बुरूस (Brush) प्रयोग गरी क्षति नहुने गरी सफा गरी प्राप्त मानव अवशेष नष्ट नहुने एवं क्षति नहुने गरी कागजको खाम वा अन्य त्यस्तै प्रकारको झोलामा छुट्टाछुट्टै संकलन गर्नु पर्नेछ ।

(न) उत्खनन्को क्रममा खिचिएको तस्विर तथा भिडियो अनुसूची-४ बमोजिमको ढाँचामा अभिलेख राख्न पर्नेछ ।

(प) उत्खनन्को क्रममा प्राप्त सम्पूर्ण दशी प्रमाणहरूको अनुसूची-५ बमोजिमको ढाँचामा अभिलेख राख्नु पर्नेछ ।

८. **सुरक्षा सम्बन्धी व्यवस्था** : उत्खनन् गर्ने क्रममा देहाय बमोजिमको सुरक्षा व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(क) उत्खनन् गर्नु पूर्व, उत्खनन्को क्रममा र उत्खनन्पछि उत्खनन् टोली, साक्षी, पीडित र सहयोगीहरूको सुरक्षा गर्नुपर्ने,

(ख) शव गाडिएको सङ्कित स्थलको पहिचान भएपछि उत्खनन्कार्य समाप्त नभएसम्म उक्त स्थानमा प्रहरीबाट सुरक्षा गर्ने व्यवस्था मिलाउने,

(ग) उत्खनन्को क्रममा सूचना दिने व्यक्ति, साक्षी वा पीडितको विवरण उनीहरूले अनुमति दिएमाबाहेक गोप्य राख्ने व्यवस्था मिलाउने,

(घ) छानविन तथा उत्खनन्को क्रममा प्राप्त बयान वा सूचना कुनै पनि अदालत वा निकायबाट माग भई आएमा साक्षी वा पीडितको नाम गोप्य रहने व्यवस्था मिलाउने,

(ङ) कुनै पीडित वा साक्षी जोखिममा पर्ने अवस्था भएमा त्यसको तत्काल सुरक्षाको लागि व्यवस्था गर्ने,

(च) साक्षी तथा पीडितको सुरक्षाको लागि आवश्यक कदमहरू चाल्न सुरक्षा निकायबाट सहयोग लिने,

(छ) उत्खनन्को क्रममा आधारभूत स्वास्थ्य सामग्रीहरू (First Aid Kit) कार्यक्षेत्रमा राखी आवश्यक परेको समयमा जुनसुकै बेला पनि प्रयोग गर्न सकिने व्यवस्था मिलाउने,

(ज) हरेक दिन उत्खनन्कार्य सकिएपछि उत्खनन् सामग्रीहरूको सुरक्षित भण्डारण गर्ने,

(झ) उत्खनन् स्थल वा आसपासमा बारूदी सुरङ्ग जस्ता विष्फोटक पदार्थ भए नभएको यकिन गर्ने,

(ञ) उत्खनन्कार्य एक दिनमा पूरा नभए कार्य स्थगन गर्दा उत्खनन् गरिएको स्थललाई सुरक्षित राख्न आवश्यकताअनुसार ढक्कन, त्रिपाल, पाल वा अन्य आवश्यक सामाग्रीहरू प्रयोग गरी छोपेर राखी सो को तस्विर खिच्ने र अर्को दिन काम सुरू गर्नु पहिला अघिल्लो दिन छोपे बमोजिमको अवस्थामा छ छैन भनी जाँच गर्न तस्विर खिचेर मात्र उत्खनन्कार्य सुरू गर्ने,

(ट) कारणवश उत्खनन्कार्य स्थगित गर्नु परेमा सो स्थानको सुरक्षाको सम्पूर्ण व्यवस्था अर्को पटक उत्खनन् गर्ने कार्य सम्पन्न नभएसम्म नेपाल प्रहरीको जिम्मामा दिई सो को अनुगमन आयोगले गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।

९. **मानव अवशेषहरूलाई प्याकिङ्ग गर्ने** : मानव अवशेषलाई देहाय बमोजिम प्याकिङ्ग गर्नु पर्नेछ ।

(क) उत्खनन्कार्य सम्पन्न भई मानव अवशेषलाई प्याकिङ गर्नुअघि परिवारका सदस्यले मानव अवशेष हेर्न चाहेमा हेर्न अनुमति दिनुपर्ने,

(ख) घाँटी र ढाडको हाड(vertebrae) छुट्टाछुट्टै प्याकिङ्ग गर्ने,

(ग) दायाँ र बायाँ करङ (Ribs) सँगै प्याकिङ्ग गर्ने,

(घ) कम्मर र ढाडको तल्लो हाड (Sacrum) सँगै प्याकिङ्ग गर्ने,

(ङ) पाखुरा तथा हातका हाडहरू (Upper Limb) दायाँ र बायाँ छुट्याई प्याकिङ्ग गर्ने,

(च) तिघ्रा तथा खुट्टाका हाडहरू (Lower Limb) दायाँ र बायाँ छुट्याई प्याकिङ्ग गर्ने,

(छ) एकजना व्यक्तिको मानव अवशेषलाई एउटा बाकसमा (बढी खँदिलो र गह्रौं भागलाई सबैभन्दा पीँधमा) राख्ने । प्याक गरिसकेपछि बाकसलाई सिलबन्दी गरी त्यसभित्र राखिएका वस्तुहरूलाई अनुसूची-६ को ढाँचामा प्रमाण हस्तान्तरण फाराम (Chain of Custody Form) मा उल्लेख गर्ने,

(ज) नरम तन्तुहरू भएका तथा सड्ने चरणमा पुगेका अवशेषलाई पारवहनका क्रममा तरल पदार्थ नचुहिने गरी प्याक गर्ने,

(झ) बन्दुकको गोली, पैसा (कागजको र सिक्का), घडी, गरगहना, साँचो, चस्मा, कागज, पर्स, लाइटर आदि वस्तुहरू जिपलक (Ziploc) वा झोलामा प्याक गर्ने,

(ञ) हतियार, चक्कु जस्ता धारिलो वस्तु, बिरूवा र पातका नमुना, जन्मकुण्डली आदि वस्तुहरू कागजको खाम वा बाकसमा प्याकिङ गर्ने,

(ट) उत्खननको क्रममा प्राप्त दशी प्रमाणहरूलाई प्रयोगशालामा पठाउनु पर्ने र नपर्ने गरी विभाजन गरी सोहीबमोजिम प्याकिङ गर्ने,

(ठ) उत्खनन् गर्ने क्रममा शवको अवशेष वा अन्य कुनै आधार प्रमाणहरू प्राप्त हुन आएमा विशेष परिस्थितिमाबाहेक पूर्ण रूपमा उत्खनन्गरीसकेपछि मात्र उठाउने ।

१०.**<u>उत्खनन् पश्चात् गर्नु पर्ने कार्यहरू</u>** : शव उत्खनन् पश्चात् देहायका कार्यहरू गर्नु पर्नेछ ।

(क) उत्खनन्कार्य सम्पन्न भएपछि ट्रेन्च, ब्लक वा खाडलको कम्तीमा १५ सेमी तलसम्म खनेर कुनै कुरा बाँकी नभएको निश्चित गरेर मात्र पुर्ने,

(ख) ट्रेन्च, ब्लक वा खाडल पुर्नुअघि र पछि उत्खनन् गरिएको स्थलको चारै दिशाबाट तस्विर खिच्ने,

(ग) उत्खनन्कार्य पूरा भएपछि सो क्रममा निकालिएको माटोलाई वरिपरिको सतह अनुरूप हुने गरी पुरेर उक्तस्थललाई सकेसम्म पहिलेकै अवस्थामा फर्काई त्यसको तस्विर लिने,

(घ) उत्खननबाट प्राप्त मानव अवशेष एवं प्रमाणहरू परीक्षणको लागि समितिले प्रयोगशालामा यथाशक्य छिटो पठाउने,

(ङ) शव उत्खनन्को क्रममा फेला परेका सबै शव तथा मानव अवशेषको परीक्षण गरी पहिचानको प्रयास गर्ने,

(च) मानव अवशेष फेला नपरेमा अपनाइएको प्रकृया र कामहरू समेत उल्लेख गरी समितिमा प्रतिवेदन बुझाउने र समितिले थप छानविन गरी सत्य तथ्य पत्ता लगाउने प्रयास गर्नु पर्ने ।

११. **<u>प्रतिवेदन पेश गर्ने</u>** : उत्खनन् टोलीको कार्य सकिएको एक हप्ताभित्र देहायका कुराहरू उल्लेख गरी समितिसमक्ष प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ :

(क) उत्खननको अवधि,

(ख) उत्खननको क्रममा अपनाइएको विधि,

(ग) उत्खननबाट प्राप्त मानव अवशेषहरूको विवरण,

(घ) उत्खननको क्रममा प्राप्त प्रमाणहरूको विवरण,

(ङ) प्राप्त मानव अवशेष एवं प्रमाणहरूको के कस्तो परीक्षण आवश्यक छ भन्ने कुराको विवरण,

(च) उत्खनन् स्थलको भौगोलिक अवस्था, मौसम, समय-सीमा, जनशक्ति तथा उपलब्ध उपकरणहरूको कारणले कुनै मानव अवशेष वा अन्य प्रमाण प्राप्त गर्न नसकेको वा कुनै कार्य गर्न नसकेको भए सो विवरण,

(छ) विश्लेषण, निष्कर्ष र सुझावहरू ।

१२. **भण्डारण** : भण्डारण गर्दा देहायबमोजिम गरिनेछः

(क)परीक्षणको लागि प्रयोगशालामा पठाइएको मानव अवशेष वा प्रमाणहरू परीक्षण पश्चात् गोपनियता कायम राखी चिकित्सा शास्त्र अध्ययन संस्थानको फरेन्सिक मेडिसिन विभागमा सुरक्षित भण्डारणको व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(ख) उत्खनन् प्रक्रियाबाट मानव अवशेषको पहिचान नभएमा बाह्र (१२) वर्षसम्म फरेन्सिक मेडिसिन विभागमा सुरक्षित भण्डारण गरी पहिचान गर्ने प्रयास गर्नु पर्नेछ ।

१३. सनाखत समिति : शव उत्खनन्, परीक्षण तथा अन्य आवश्यक परीक्षणको प्रतिवेदनहरू प्राप्त भएपछि आयोगले सनाखत समिति गठन गर्नेछ । जसमा आयोगका अध्यक्षका अतिरिक्त त्रिभुवन विश्वविद्यालय चिकित्सा शास्त्र अध्ययन संस्थान, फरेन्सिक मेडिसिन विभाग, का प्रमुख तथा राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालाका प्रमुख समेत रहने छन् ।

१४. सनाखत समितिको कार्य : मानव अवशेषहरू एवम् प्रमाणहरूको परीक्षण भइसकेपछि सनाखत समितिले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको पहिचानको लागि देहायबमोजिमका कार्यहरू गर्नेछ ।

(क) उत्खनन् सम्बन्धमा गरिएका सम्पूर्ण प्रयासहरू एवं सो को आधारहरू एवम् मृत्युको सम्भावित कारण र समय समेत उल्लेख भएको प्रतिवेदन प्रमाणित गर्ने,

(ख) विशेषज्ञको प्रतिवेदन समेतको आधारमा शवको पहिचान सम्बन्धी निर्णय गर्ने,

(ग) परीक्षणबाट शवको पहिचान भएमा सम्बन्धित मानव अवशेषहरूको परीक्षण पूरा भएको निश्चित गरेर मृतकका परिवारलाई प्राप्त अवशेषहरू अन्तिम संस्कारको लागि यथाशक्य छिटो हस्तान्तरण गर्ने,

(घ) शव हस्तान्तरण गर्दा अनुसूची-७ को ढाँचामा सद्गत पुर्जी उपलब्ध गराउने,

(ङ) शव हस्तान्तरण गर्दा पीडितका परिवारलाई अन्तिम संस्कार गर्नको लागि आवश्यक खर्च उपलब्ध गराउन सक्ने ।

१५. अभिलेख राख्नुपर्ने : देहायका कार्यहरू गरी अभिलेख राख्नु पर्नेछः

(क) उत्खनन्कार्य सुरू भएदेखि नसकिँदा सम्मका सम्पूर्ण प्रमाणको अभिलेखीकरण गर्ने,

(ख) उत्खनन्को क्रममा हरेक दिन उत्खनन् सुरू गरेको र अन्त्य गरेको मिति र समय समेतको अभिलेखीकरण गर्ने,

(ग) उत्खनन्को क्रममा खनिएका ट्रेन्च, ब्लक वा खाडलहरू हरेकको छुट्टाछुट्टै नम्बर दिई लम्बाइ, चौडाइ र गहिराइको विवरण दुरूस्त हुने गरी अभिलेखीकरण गर्ने,

(घ) उत्खनन्को विभिन्न चरणमा नम्बर ट्याग लगाई उत्खनन्को अवस्था एवम् प्राप्त प्रमाणहरूको अभिलेख राखेर हरेक प्रमाण एवम् अभिलेखको तस्विर खिच्ने,

(ङ) उत्खनन् गरिएको खाडल र सोमा भेटिएका अवशेष तथा अन्य सबुत प्रमाणहरू कति लम्बाइ, चौडाइ र गहिराइमा भेटिएका हुन् ती सबैको नापको अभिलेखीकरण गर्ने,

(च) कुनै प्रमाण वा अवशेषहरू उठाउनु पूर्व आधार विन्दु (Reference Point) बाट त्यस्ता प्रमाण वा अवशेषको दूरी मापन गरी अभिलेखीकरण गर्ने,

(छ) प्रमाणहरुको नाम, सङ्ख्या, प्याकिङ गरिएको झोलामा प्रस्ट रूपमा उल्लेख गरी त्यस्तो झोलाहरूमा सिलबन्दी गरी अभिलेखीकरण गर्ने,

(ज) उत्खनन्को क्रममा खिचिएका तस्विर एवं भिडियोको संरक्षण गरी अभिलेखीकरण गर्ने,

(झ) उत्खनन्को क्रममा प्राप्त भएका वैज्ञानिक परीक्षण सम्बन्धी र अन्य प्रतिवेदनहरूलाई आयोगले आवश्यकताअनुसार गोप्य ढङ्गले सुरक्षित राख्नु पर्ने ।

१६. <u>उत्खनन्बाट प्राप्त प्रमाणहरूको सुरक्षण</u> : शव उत्खनन्बाट प्राप्त भएका प्रमाणहरूलाई देहाय बमोजिम सुरक्षित गर्नु पर्नेछ :

(क) नमुनाहरूलाई प्रमाण नम्बर (Reference Number) दिने,

(ख) लिइएको कुनै पनि नमुनालाई जस्ताको तस्तै अभिलेखन गर्ने र तस्विर लिने, नमुनाहरूलाई प्याकिङ गरी उपयुक्त ढङ्गले नामाङ्कन गर्ने,

(ग) नमुनाको सङ्कलन र प्याकिङ गर्ने कार्यमा तिनको सुरक्षण गर्न ध्यान दिने,

१७. <u>विविध</u>

(क) अवस्था सार्वजनिक भएको मानिने : बेपत्ता भएको व्यक्तिको परीक्षणबाट पहिचान भई सनाखत समितिले पीडितका परिवारलाई लिखित जानकारी गराएमा निज बेपत्ता भएको व्यक्तिको अवस्था सार्वजनिक भएको मानिनेछ ।

(ख) मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराउने : पीडितको परिवारलाई शव उत्खनन्को क्रममा आयोग आफैले वा मनोसामाजिक परामर्श प्रदान गर्ने दक्षता भएको कुनै

संस्था वा व्यक्तिको सहयोग लिई आवश्यकता अनुसार मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(ग) उत्खनन् स्थल अवलोकनको व्यवस्था गर्नुपर्ने : उत्खननको क्रममा परिवारले उत्खनन् कार्यको अवलोकन गर्न चाहेमा अवलोकन गर्ने व्यवस्था समितिले मिलाउनु पर्नेछ। निजहरूलाई आउँदा,जाँदा र खान तथा बस्दा लाग्ने वास्तविक खर्च आयोगले उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(घ) पीडित परिवारको जानकारीको अधिकार सुनिश्चित गर्नु पर्ने : शव उत्खनन्को प्रगतिको बारेमा समितिले पीडित परिवारलाई समय-समयमा जानकारी गराउनु पर्नेछ । तर छानविनको क्रममा कुनै कुरा छानविन पूरा नहुँदासम्म गोप्य राख्नु पर्ने देखिएमा समितिले गोप्य राख्न सक्नेछ ।

(ङ) पर्यवेक्षणको लागि अनुमति दिन सक्ने :

(१) शव उत्खनन्कार्यको पर्यवेक्षणका लागि मान्यता प्राप्त अन्तराष्ट्रिय संघ संस्थालाई आयोगले अनुमति दिन सक्नेछ ।

(२) पर्येवेक्षणको क्रममा शव उत्खनन् टोली प्रमुखको अनुमति लिई टोलीको कार्यमा दखल नदिई भित्री घेराभित्र पर्यवेक्षण गर्न सक्नेछ ।

(३) अवलोकन गर्न सक्ने : राष्ट्रिय मान्यता प्राप्त संघ संस्थाहरूले आयोगबाट भएको शव उत्खनन्कार्यको आयोगबाट स्वीकृति लिई अवलोकन गर्न सक्नेछ । सो बमोजिम स्वीकृति प्राप्त गर्न सम्बन्धित संस्थाले संस्थाको लेटरहेड (Letterhead) मा संस्थाको नाम, कानुन बमोजिम दर्ता/नवीकरण भएको प्रमाणपत्र, अवलोकनको उदेश्य, अवलोकन गर्ने स्थल, अवलोकन गर्ने मिति, अवलोकन गर्ने व्यक्तिको नाम, पद र दुईप्रति फ़ोटो संलग्न गरी निवेदन दिनु पर्नेछ । अवलोकनको अनुमति प्रदान गर्ने क्रममा आयोगले सम्बन्धित संघ संस्थालाई कुनै निर्देशन वा सुझाव दिन सक्नेछ। सो निर्देशनको पालना गर्ने उक्त निकायको कर्तव्य हुनेछ ।

(४) निर्देशन दिन सक्ने : शव उत्खनन् गर्ने क्रममा कसैले यस कार्यविधिको पालना गरेको नपाईएमा आयोगले कार्यविधिको पालना गर्न निर्देशन दिन सक्नेछ । आयोगले दिएको निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित सबैको कर्तव्य हुनेछ ।

(५) मानव संसाधन व्यवस्था : आयोगले उत्खनन्को लागि आवश्यक पर्ने जनशक्तिको व्यवस्था मिलाउनेछ ।

(६) समन्वय र सहकार्य : आयोगले उत्खनन्को क्रममा आवश्यकता अनुसार नेपाल सरकारका निकायहरू, सुरक्षा निकायहरू, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्था, विशेषज्ञ वा प्रयोगशाला वा आवश्यकता अनुसार अन्य व्यक्ति वा संघ संस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्न वा सहयोग लिन सक्नेछ ।

(७) उत्खनन् गर्ने अवधि : उत्खनन्को अवधि भौगोलिक अवस्था एवं कार्य प्रकृतिको आधारमा फरक हुन सक्नेछ। उत्खनन्मा जानु पूर्व समितिले आवश्यक कार्य योजना बनाउनु पर्नेछ । उत्खनन्कोक्रममा उत्खनन् टोलीको सुझाव अनुसार समितिले उक्त कार्य योजनामा उल्लेख गरिएको समयावधिमा घटबढ गर्न सक्नेछ ।

(८) सहयोग गर्नुपर्ने : शव उत्खनन्कार्यमा सहयोग गर्नु सम्बन्धित स्थानीय तह तथा स्थानीय संघ संस्थाहरू सबैको कर्तव्य हुनेछ ।

१८. आयोगको निर्णय बमोजिम हुने : यस कार्यविधिमा लेखिएका कुराहरूको हकमा यसै बमोजिम र कार्यविधिको कार्यान्वयनमा कुनै वाधा अवरोध भई द्विविधा भएका कुराहरूको हकमा आयोगको निर्णय बमोजिम हुनेछ ।

अनुसूची-१

PRELIMINARY INVESTIGATION AND SITE ASSESSMENT FORM

प्रारम्भिक छानविन र स्थल अनुगमन फारम

सम्भावित चिहानः

घटनाः

सनाखतको परिकल्पनाः

मृतकको सङ्ख्याः

श्रोतः

अन्तरवार्ताकारको नामः
श्रोतको नामः
अन्तरवार्ता लिइएको स्थानः
बेपत्ता पारिएका व्यक्ति(हरू)को नामः
बेपत्ता पारिएका व्यक्ति(हरू) सँग सम्बन्धः
घटनासँग सम्बन्धः

विवरणः

बेपत्ता पारिएको परिस्थितिः

कहिले?

मितिः समयः

कहाँ?

स्थानः गाउँ पालिकाः

जिल्ला प्रदेशः

प्रत्यक्षदर्शी

नाम	सम्पर्क	उमेर (घटनाको समय)

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिसँग अपहरण गरिएका अरू व्यक्तिहरू

Name	Contact	Age (time of the event)

घटनाको प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्ष साक्षी (Direct/indirect witness)

	देखेको	भनिएको	सुनेको	अन्य
अपहरण गरेको				
थुनामा राखिएको				
हत्या गरेको				
दफन गरेको				
चिहान				
Other				

अन्तिम पटक देखेएको? कसले?

चिहानको जानकारी :

१.	Sketch map/draw	
	a. With some sort of scale	
	b. Distance based on how far from a specific landmark/gate/road etc.	
	c. Major landmarks if any	
२.	Date of burial	
३.	How buried/ by hand or by machine	
४.	Size of grave/individual/multiple	
५.	Depth of grave	
६.	Buried in coffin, sheet or straight on earth	
७.	Layout of bodies/stacked/side by side/head to toe	
८.	Who buried them/dug grave/placed body/backfilled	
९.	Was grave/s open in advance of burial	
१०.	Was grave/s dug and backfilled in one day	
११.	How long did it take	
१२.	What was weather like at time of burial	
१३.	Any grave markers placed/what were they/cross/timber post?	
१४.	Have been back to site since burial	
१५.	If yes any changes to location/disturbance etc.	
१६.	Remember other people help with burial/who are they/contact information	
१७.	Did bodies have any paperwork/id/dog-tag etc.	

१८.	If yes what happened to that data/buried with remains/taken away/by whom	
१९.	Did anyone take any photographs/ by whom	
२०.	Is there any danger in area/mine fields etc.	
२१.	Have anyone been interviewed previously/by whom/when	

अनुसूची-२

SITE INSPECTION RECORD

स्थल निरीक्षण फारम

स्थलको नाम ____________________

स्थलकोड ____________________

उत्खनन्को साल ____________________

अरू सम्बन्धित स्थलहरू (कोडहरू) ____________________

Coordinates

UTM Zone	E	N	Datum
________	____________	____________	________

Altitude ____________ meters above sea level

Location

गाउँपालिका ____________

नगरपालिका ____________

जिल्ला ____________

प्रदेश ____________

नजिकको बस्ती ____________

Geographical physical features

Relief	( ) mountain	( ) valley	( ) plain	( ) plateau	
Topography	( ) top	( ) slope	( ) bottom	( ) flood plain	( ) beach
Vegetation	( ) grass	( ) bushes	( ) scarce forest	( ) dense forest	
Type of use	( ) private	( ) public	( ) residential	( ) commercial	
Type of settlement	( ) urban	( ) suburban	( ) rural	( ) exurban	

Grave type ( ) individual ( ) common/mass

Access to the site (times, distances, transportation utilized)

____

____

____

____

____

Site location (names of points of reference)

____

____

____

PLACE OF BURIAL / OBSERVATIONS

Characteristics of the grave÷s outline

Site dimension: Length________________ Width__________________

Grave dimension: Length________________ Width__________________

Indicators of grave existence

( ) Vegetal cover ____________________

( ) Mound ____________________

( ) Depression ____________________

( ) Bone on the surface ____________________

( ) Soil/sediment colour ____________________

( ) Grave outline ____________________

( ) Tombstone ____________________

( ) Crosses ____________________

( ) Other ____________________

State of preservation and risks

____

____

____

____

Possible removal or looting of evidence

( ) Yes ( ) No

Description ____________________

____

____

COLLECTED DATA ON THE CASE (BURIAL)

Type of burial

( ) ( ) Secondary

Primary

Brief story of the facts

Information on possible victimes

Observations

RECOMMENDATIONS

(Findings, outside evidence, procedures carried out, protective measures, case evaluation, etc.)

Logistical observations (lodging, food supplies, areas of work, camps establishment, energy sources)

Registered by____

Signature____

Place, Date____________________________

SKETCH OF BURIAL SITE

अनुसूची-३

SITE RECOVERY FORM

स्थलगत संकलन फारम

CODE CASE: ______________________________

SITE CODE: ______________________________

A. GRAVE LOCATION

Village	______________			
Municipality	______________	Reference coordinate	GPS	
District	______________			
Province	______________	Datum		
Nearby settlement	______________			

B. PHYSICAL GEOGRAPHIC FEATURES

Relief	( ) mountain	( ) valley	( ) plain	( ) plateau	
Topography	( ) top	( ) slope	( ) bottom	( ) flood plain	( ) beach
Vegetation	( ) grass	( ) bushes	( ) scarce forest	( ) dense forest	
Type of use	( ) private	( ) public	( ) residential	( ) commercial	
Type of settlement	( ) urban	( ) suburban	( ) rural	( ) exurban	

C. GRAVE DESCRIPTION

c.१. Grave type	( ) individual	( ) group	( ) mass
	Orientation		
	Dimension	Length_____	Width___________
c.२. Disposal			
Coffin	( ) yes	( ) no	
	Coffin material		
	( ) metal	( ) wood	( ) plastic
	Coffin inscription		
Shroud	( ) yes	( ) no	
	Shroud material	Shroud inscription	
Bag	( ) yes	( ) no	
	Bag material	Bag inscription	

c.३. Indicators of grave existence

( ) Vegetal cover
( ) Mound
( ) Depression
( ) Bone on the surface
( ) Other

( ) Soil/sediment colour
( ) Grave outline
( ) Tombstone
( ) Crosses

c.४. Composition of grave fill

c.५. How was the grave dug?

( ) manually
( ) mechanically
( ) other

D. BODY DESCRIPTION

d.१. General condition

( ) body ( ) body part ( ) comingled Description

d.२. Preservation

( ) well preserved ( ) bad preserved ( ) very bad preserved

d.३ Conservation

( ) skeletonized ( ) semi skeletonized ( ) saponified ( ) mummified

d.४. Relative age (if possible)

( ) infant ( ) juvenile ( ) adult

d.५. Sex (if possible)

( ) Female ( ) Male ( ) Undetermined

d.६. Position of the body

( ) Dorsal decubitus ( ) Left lateral decubitus ( ) Seated
( ) Ventral decubitus ( ) Right lateral decubitus ( ) Other

d.७. Relation between Thorax and Lower Extremities

( ) extended ( ) partially bent ( ) bent

d.८. Disposition of the arms

( ) extended	( ) crossed	( ) to the side	( ) over pelvis	( ) under pelvis
( ) over chest	( ) to back	( ) hands on face	( ) fingers in fist	( ) fingers extended
( ) fingers bent	( ) other			

d.९. The body exhibits

(   ) Orifices

(   ) Ligatures

(   ) Bandages

(   ) Clothes: (   ) Dressed (   ) Partially dressed (   ) Undressed

(   ) Other

d.१०. Levelling points (cm)

	A (x)	B (y)	Depth (z)
Head (centre)			
Left shoulder			
Left elbow			
Left wrist			
Left fingers extremity			
Right shoulder			
Right elbow			
Right wrist			
Right fingers extremity			
Pubis			
Central point			
Left knee			
Left ankle			
Left toes extremity			
Right knee			
Right ankle			
Right toes extremity			

Pubis coordinate:	GPS	Datum:

E. Associated elements or artefacts:

F. Comments and observations:

Position of the body (indicating the north, no scale)

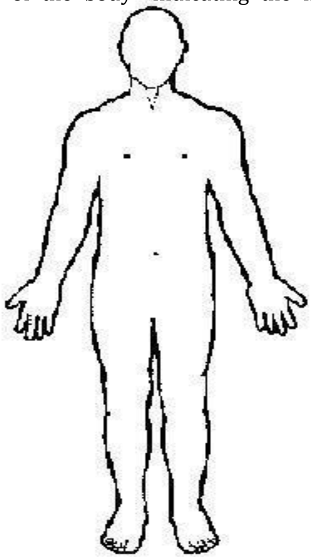

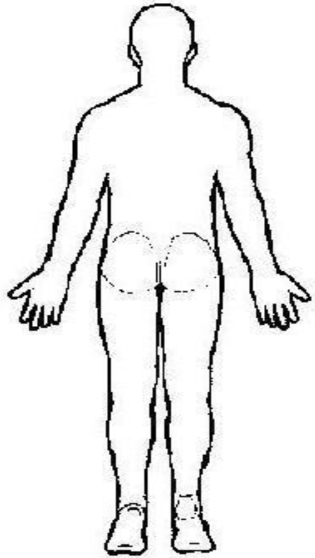

Excavated by____ Place, Date

____

Registered by____

अनुसूची-४
FIELD PHOTOGRAPHIC RECORD
स्थलगत फोटोग्राफीक टिपोट

मितिः मुद्दा सङ्ख्याः

स्थानः फोटोग्राफरः

तस्विर संकेत	प्रमाण संकेत	विवरण

नोटः

हस्ताक्षरः ______________________________

अनुसूची-५

EVIDENCE COLLECTION RECORD

प्रमाण सङ्कलन टीपोट

स्थलः

मितिः

सङ्केत	A	C	BP	B	विवरण	जिम्मेवार	मिति	तस्विर सङ्केत	हस्ताक्षर

A: Artifact (कलात्मक वस्तु)

C: Comingled remains (मिश्रित अवशेष)

BP: Body part (अवशेष)

B: Body (शव)

अनुसूची-६
Chain of Custody Form
प्रमाण हस्तान्तरण फारम

घटनाको प्रकृति :

सम्बन्धित कार्यालय :

विवरण भर्ने व्यक्तिको नाम :

संकेत नम्बर	प्रमाण संकलन गरेको मिति :	प्रमाणको विस्तृत विवरण	संख्या

स्थानः

बुझाउनेको नाम	:	बुझिलिनेको नाम	:
पद	:	पद	:
मिति	:	मिति	:
फोन नं	:	फोन नं	:
हस्ताक्षर र छाप	:	हस्ताक्षर र छाप	:

स्थानः

बुझाउनेको नाम	:	बुझिलिनेको नाम	:
पद	:	पद	:
मिति	:	मिति	:
फोन नं	:	फोन नं	:
हस्ताक्षर र छाप	:	हस्ताक्षर र छाप	:

अनुसूची-७
Identification Certificate
सद्गत पुर्जी

मिति ________

श्री/श्रीमती/सुश्री ______________________________

____

उपरोक्त सम्बन्धमा यस बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोगले गरेको अनुसन्धानको क्रममा उत्खनन् गरी अन्य आवश्यक परीक्षणहरू समेत सम्पन्न भइसकेको व्यहोरा अनुरोध गरिएको छ । सो सम्बन्धमा यस आयोगले गठन गरेको सनाखत समितिले सम्पूर्ण प्रमाणहरू प्रमाणित गरी मृतक _______को शव तपाईको जिम्मा दिएको छ उक्त शव जिम्मा बुझी लिई आफ्नो जातीय रीतिरिवाज अनुसार दाहसंस्कार गर्न हुन अनुरोध गरिएको छ ।

सनाखत समिति

संयोजकको नाम र हस्ताक्षर ______________________________

सदस्यको नाम र हस्ताक्षर ________________________________

सदस्यको नाम र हस्ताक्षर ________________________________

आधिकारिक छाप

एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन कार्यविधि, २०७८

<u>आयोगबाट स्वीकृत मिति</u>

२०७८।०३।३०

<u>प्रस्तावना</u> : सम्वत् २०५२ साल फागुन १ गते देखि २०६३ साल मंसिर ५ गतेसम्म भएको सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको सत्य तथ्य पत्ता लगाउन एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन कार्यविधि बनाई लागू गर्न वाञ्छनीय भएकोले, बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग नियमावली, २०७२ को नियम ४२ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी आयोगले यो कार्यविधि बनाइ लागू गरेको छ ।

१. <u>संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ</u> : (१)यस कार्यविधिको नाम "एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन कार्यविधि, २०७८" हुनेछ ।

(२)यो कार्यविधि आयोगबाट निर्णय भएको मितिबाट लागू हुनेछ ।

२. <u>परिभाषा</u> : विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा,-

(क) "आयोग" भन्नाले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग सम्झनु पर्छ ।

(ख) "ऐन" भन्नाले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ सम्झनु पर्छ ।

(ग) "एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन" भन्नाले बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको बेपत्ता हुनुभन्दा अगाडिको अवस्था झल्कने गरी सत्य तथ्य पत्ता लगाउन उजुरीकर्ता वा नजिकको नातेदारले भरिदिने फाराम तथा तथ्य झल्काउने प्रमाण, सुचना वा अन्तर्वार्ता समेतलाई सम्झनु पर्छ ।

(घ) "परिवार" भन्नाले ऐनको दफा २ को खण्ड (च) को परिभाषा भित्र पर्ने व्यक्ति सम्झनु पर्छ ।

(ङ) "नमुना" भन्नाले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको परिवार र नातेदारको चिकित्सकीय परीक्षण वा अन्य विधि विज्ञान परीक्षणको लागि सङ्कलन गरिने रगत तथा अन्य प्रमाणलाई सम्झनु पर्छ ।

(च) "पीडित" भन्नाले ऐनको दफा २ को खण्ड (ज) को परिभाषा भित्र पर्ने व्यक्ति सम्झनु पर्छ ।

(छ) "प्रमाण" भन्नाले परीक्षण र विश्लेषणद्वारा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविनमा सहयोग पुग्न सक्ने तन्तु, रगत, तस्बिर, कागजपत्र, सामग्री वा अन्य वस्तु सम्झनु पर्छ ।

(ज) ‘टोली’ भन्नाले समितिले शङ्कित स्थानमा शव उत्खनन गर्नु अगाडि आवश्यकता अनुसार गठन गरेको विषय विज्ञहरू समेतको एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन टोली सम्झनु पर्छ ।

(झ) ‘‘समिति’’ भन्नाले आयोगद्वारा गठित विधि विज्ञान समन्वय समिति सम्झनु पर्छ ।

३. **<u>एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन सम्बन्धी व्यवस्था</u> :** एक वा एक भन्दा बढी व्यक्तिहरूको शव गाडिएको आशङ्का भएको स्थानमा उत्खनन गर्नु अगाडि समितिले आवश्यकता अनुसार विषय विज्ञहरू समावेश गरी समितिको सङ्योजक वा समितिले तोकेको आयोगको पदाधिकारीको संयोजकत्वमा टोली गठन गर्नु पर्नेछ। यस्तो तथ्याङ्क सङ्कलनको कार्य गर्दा देहायका प्रकृयाहरू अवलम्बन गर्नु पर्नेछ ।

(क) समितिले एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलनको विस्तृत कार्य योजना निर्माण गर्नु पर्दछ । सोमा आवश्यकता अनुसार पीडित, घटना, आरोपित पीडक, शङ्कास्पद स्थान, एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलनको लागि आवश्यक पर्ने जनशक्ति, अनुमानित खर्च, अनुमानित समयावधि समेतको बारेमा तथ्य सङ्कलन गरी विश्लेषण गर्नु पर्नेछ ।

(ख) शव गाडिएको सङ्कित स्थानको सूचना आयोगमा प्राप्त हुन आएमा उक्त सूचना प्रमाणीकरण तथा थप सूचना सङ्कलन गरी समितिले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको उपलब्ध भए सम्मका परिवारलाई समेत जानकारी गराई सत्य तथ्य पत्ता लगाउन प्रयास गर्नेछ ।

(ग) टोलीले उपलब्ध भए सम्मका परिवार वा साक्षीसँग एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलनको लागि अनुमति लिन सक्नेछ ।

(घ) बेपत्ता पारिएका व्यक्तिका सम्बन्धमा समितिले टोली खटाई घटनाको सम्बन्धमा प्रत्यक्षदर्शी, पीडितका आफन्तहरू, सुरक्षा निकाय, सम्बन्धित सरकारी वा अन्य सरोकारवाला व्यक्ति वा निकाय, स्थानीय जनप्रतिनिधि समेतसँग आवश्यकता अनुसार जानकारी लिने वा उनीहरूको भनाइ रेकर्ड गर्ने वा अवस्था अनुसार कागज गर्ने वा सर्जमिन गर्ने तथा अन्तर्वार्ता वा जानकारी लिन सक्नेछ ।

(ङ) त्यसरी लिएको जानकारी वा सूचनालाई गोप्य राखिनेछ ।

(च) बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको सम्बन्धमा टोलीले शव गाडिएको स्थानको पूरा ठेगाना, घटनास्थलको पहिचान सम्बन्धी विवरण, मृतक वा मृतकहरूको विस्तृत विवरण लिने, एकै स्थानमा एकभन्दा बढी शव गाडिएको आशंका भएमा सो को विवरण र घटना को बाट, कहिले र कसरी भएको भन्ने समेतका प्राप्त भए सम्मका

सूचनाहरू सङ्कलन गरी एक हप्ताभित्र प्रतिवेदन तयार गरी समितिमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

(छ) टोलीको गठन र जिम्मेवारी देहाय बमोजिम हुनेछ । टोलीमा सम्भव भएसम्म एक जना महिला सम्लग्न गर्नु पर्नेछः

१.	संयोजक, आयोगको सदस्य	टोली प्रमुखको रूपमा जिम्मेवारी बहन गर्ने
२.	समन्वय अधिकृत (आयोगको कर्मचारी)	सञ्चार र समन्वयको जीम्मेवारी
३.	वैज्ञानिक प्रमुख (विधि विज्ञान समन्वय समिति)	कुल एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलनको जिम्मेवारी
४.	फरेन्सिक मेडिसिन विज्ञ	टिपोटको जिम्मेवारी
५.	दन्त विज्ञ	दन्त लक्षण र संरचनाको टिपोटको जिम्मेवारी
६.	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालाको प्रतिनिधि	नमूना सङ्कलनको जिम्मेवारी

४. **एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलनको व्यवस्थापन** : एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलनको क्रममा देहाय बमोजिम गर्नु पर्नेछ ।

(क) टोलीले स्थलगत भ्रमण गर्नु पहिले स्थानीय प्रहरी, प्रशासन, स्थानीय तह, सरकारी वकील लगायतका सरोकारवालाहरूसँग समन्वय गरी बेपत्ता व्यक्तिका नजिकका नातेदार, साक्षी लगायत टोलीका सदस्यहरू समेतको सुरक्षा व्यवस्था गर्ने,

(ख) बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको सनाखतको लागि एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलनको क्रममा सम्भव भएसम्म टोलीले अन्तर्वार्ता लिँदा सहज वातावरण भएको स्थानमा लिनु पर्ने,

(ग) टोलीले गोपनीयता कायम गर्न आवश्यक व्यक्तिको उपस्थितिमा सूचना वा अन्तर्वार्ता लिने व्यवस्था मिलाई सम्पूर्ण विवरण तथा आवश्यक नमुना सङ्कलन समेत सकभर एकै भेटमा सम्पन्न गर्ने,

(घ) एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन कार्यमा सम्भव भएसम्म मनोवैज्ञानिक परामर्शकर्ताको समेत सहयोग लिने,

(ङ) बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको परिवारबाट वा जानकारी राख्ने आफन्त वा अन्तिम पटक देख्ने व्यक्ति वा प्रत्यक्षदर्शी वा अन्य जानकार व्यक्तिबाट अनुसूची-१ मा उल्लेख भए बमोजिमको एण्टीमोर्टम फाराममा एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन फारमको ढाँचामा गर्ने,

(च) एण्टीमोर्टम फाराम भर्दा बेपत्ता व्यक्तिको बारेमा जानकारी राख्ने सम्भव भएसम्म एकभन्दा बढी व्यक्तिहरूबाट सूचनाहरूको सङ्कलन गरी सम्बन्धित उजुरी फाइलमा सामेल गर्ने,

(छ) खण्ड (च) बमोजिम सङ्कलन गरिएको सूचना सकेसम्म प्रत्येक अन्तरवार्ताको अलग-अलग फाराम भर्ने वा भर्न लगाउने,

(ज) एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन गर्दा सकेसम्म छानविनको लागि सहयोग पुग्ने तथा तथ्य यकिन हुने गरी विवरण सङ्कलन गर्ने,

(झ) एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन फाराम भर्दा वा भर्न लगाउँदा शारीरिक र दन्त चिकित्सा विज्ञको उपस्थिति र सहभागितामा गर्ने,

(ञ) बेपत्ता पारिएको अवस्था सम्बन्धमा बेपत्ता पारिएको व्यक्ति मारिएको भए सो को आधार र शवको अवस्था सम्बन्धमा विस्तृत विवरण सङ्कलन गर्ने,

(ट) बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको लुगा, शारीरिक र दाँतको अवस्था सम्बन्धमा बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको शव फेला परे उक्त कङ्कालसँग तुलना गरी सनाखत गर्न सक्ने भिन्नताहरूको विस्तृत विवरण सङ्कलन गर्ने,

(ठ) बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको DNA Profiling को लागि नजिकका नातेदारहरूको पारिवारिक लहरोको शब्द चित्र बनाउने,

(ड) एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन टोलीले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने क्रममा पीडित परिवारलाई खोज र उत्खननको प्रक्रिया, सनाखतको प्रविधि र समयावधि समेत स्पष्ट पारी बुझाउनु पर्नेछ। सो सम्बन्धमा परिवारलाई झूटा र अप्राप्य आश्वासन दिन नहुने,

(ढ) टोलीले आवश्यक पर्ने तस्विर, कागजपत्र तथा अन्य दशी प्रमाणहरू समेत सङ्कलन गरी अनुसूची-२ को ढाँचामा प्रमाण हस्तान्तरण फाराम (Chain of Custody Form) भरी एक प्रति परिवारलाई बुझाई सम्भव भएसम्म सक्कल प्रमाणहरू सङ्कलन गर्नुपर्ने,

(ण) बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको तस्विर सङ्कलन गर्दा यथाशक्य दाँत, खत या अन्य सनाखतको आधार देखिने तस्विरहरूसमेत अनुसूची-२ को ढाँचामा अभिलेख राखी सङ्कलन गर्ने,

(त) सङ्कलन गरिएको दशी प्रमाणहरू बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको सनाखत भई हस्तान्तरण गर्ने क्रममा नातेदारलाई फर्काउन पर्ने भएकाले यस्ता प्रमाणहरूलाई आयोगले सुरक्षित राख्नु पर्ने ।

५. <u>टोलीले पालना गर्नु पर्ने कुराहरू</u> : टोलीले देहाय बमोजिम कुराहरूको पालना गर्नु पर्नेछ ।

(क) टोली वा त्यसको सदस्य वा सो कार्यमा सङ्लग्न कुनै व्यक्तिले एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन गर्दा प्राप्त भएको सूचना, जानकारी, तथ्याङ्क, प्रमाण वा प्रतिवेदनलाई समितिको अनुमतिविना सार्वजनिक गर्न नहुने,

(ख) एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलनको क्रममा टोलीबाट अनुमति प्राप्त व्यक्ति बाहेक अरू कसैले तस्विर वा भिडियो खिच्न हुँदैन । कार्यस्थलमा खिचिएका तस्विर तथा भिडियोहरू समितिको अनुमतिविना सार्वजनिक गर्न नहुने,

(ग) समितिले खटाएको काममा कसैले पनि व्यक्तिगत राय बनाई सार्वजनिक गर्न नहुने,

(घ) पीडितको मर्यादामा आँच आउने कुनै कार्य गर्न नहुने,

(ङ) पीडितहरूमा पर्ने मनोसामाजिक असरको बारेमा सजग रहनु पर्ने,

(च) एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने स्थानको भौगोलिक, आर्थिक, सामाजिक, धार्मिक एवं सांस्कृतिक अवस्था एवं स्थानीय बासिन्दाहरूको रहनसहन, संस्कृति र परम्पराको सम्मान गर्नुपर्ने,

(छ) नैतिकता, सदाचार सम्बन्धी आधारभूत नियम तथा मानव अधिकारको सम्मान र पालना प्रति प्रतिबद्ध रहनु पर्ने,

(ज) शिष्ट र शालीन भाषाको प्रयोग गर्ने,

(झ) एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन कार्य गर्दा कुनै किसिमको ठट्टा-मस्करी गर्नु नहुने,

(ञ) पीडितसँग टोलीको कुनै सदस्यको नाता सम्बन्ध वा स्वार्थ वा हित गाँसिएको भएमा त्यस्तो सदस्यले सो बारेमा तत्काल समितिलाई जानकारी गराउनु पर्ने,

(ट) एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन कार्यको लागि आयोगबाट उपलब्ध गराइएको परिचयपत्र र अन्य सामग्रीको उचित सम्मान, सम्भार, कदरका साथ प्रयोग गर्नुका साथै तोकिएको काम समाप्त भएपछि फिर्ता गर्नुपर्ने वस्तुहरू यथाशक्य छिटो फिर्ता गर्नु पर्ने,

(ठ) परिचयपत्र लगायतका कुनै पनि वस्तुहरू हराए, चोरिए वा खोसिएको अवस्थामा तत्काल समिति तथा नजिकको प्रहरीलाई जानकारी दिनु पर्ने,

(ड) प्रमाण एवं विवरण सङ्कलनको क्रममा गरिएको टिपोट र विश्लेषणलाई लिपिबद्ध गरी सुरक्षित राख्ने,

(ढ) आफ्नो परिचय ढाँटेर कुनै कार्य गर्नु/गराउनु नहुने,

(ण) कसैलाई होच्याउने,गिज्याउने वा झिँज्याउने गरी कुरा गर्नु नहुने,

(त) कुनै पनि प्रकारको भेदभाव गर्न वा वैचारिक आस्थाको आधारमा कुनैपनि व्यक्तिको मर्यादामा असर पर्ने कार्यमा संलग्न हुन नहुने एवं सबै प्रति बिना पूर्वाग्रह र पक्षपातरहित व्यवहार गर्ने,

(थ) टोलीले हरेक दिन भएका कार्यहरूको समीक्षा गर्नुपर्ने,

(द) एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलनको क्रममा विशेषज्ञ वा टोलीको सदस्यहरूको बीच कुनै विषयमा मत बाझिएमा समीक्षा बैठकमा राखी छलफलबाट समाधान गर्नुपर्ने,

(ध) टोली प्रमुखको अनुमति नलिई टोलीको कुनै पनि सदस्य कामबाट अलग हुन र सो स्थान छाडी अन्यत्र जान नपाउने,

(न) टोलीले माथि उल्लिखित आचार संहिताको बारेमा स्थानीय स्तरमा लिइने सहयोगी वा कामदारहरूलाई जानकारी दिई पालना भए नभएको बारेमा अनुगमन समेत गर्नुपर्ने छ ।

६. **एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन गर्दा ध्यान दिनु पर्ने कुराहरू** : एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नु पुर्व, सङ्कलनको क्रममा र सङ्कलन पश्चात् देहायका कुराहरूमा विशेष ध्यान दिनु पर्नेछ ।

(क) सम्बन्धित पीडित परिवार, समुदायको चाहना, संस्कृति तथा पेशागत मागलाई सम्मान गर्नु पर्ने,

(ख) टोलीले आफ्नो कार्यादेश अनुसार टोली प्रमुखको निर्देशनमा रही कार्य गर्नु गराउनु पर्ने ।

७. **पारिवारिक नमुना सङ्कलन** : टोलीले एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन र उपयुक्त पारिवारिक नमुना सङ्कलन (Reference Sample) को कार्य यथासम्भव एकै साथ गर्नु पर्नेछ। पारिवारिक नमुना सङ्कलन डी.एन.ए. नमूना सङ्कलन र प्रोफाइलिङ सम्बन्धी कार्यविधि, २०७८ अनुसार गर्नु पर्नेछ। सङ्कलन गरिएको नमुनालाई परीक्षणको लागि यथाशीघ्र प्रयोगशालामा पठाउनु पर्नेछ ।

८.प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने :

(क) टोलीले कार्य सकिएको एक हप्ताभित्र देहायका कुराहरू खुलाई समिति समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछः

१. अन्तर्वार्ता वा सूचना लिएको मिति र समय,

२. अन्तर्वार्ता वा सूचनाको विस्तृत विवरण,

३. अन्तर्वार्ता वा सूचना लिँदा प्राप्त प्रमाणहरूको विवरण,

४. कुनै कारणबस नमुना वा अन्य प्रमाण सङ्कलन गर्न नसकेको वा कुनै कार्य गर्न नसकेको भए सो को विवरण,

५. विश्लेषण, निष्कर्ष र सुझावहरू ।

(ख) प्रयोगशालाबाट प्रमाणहरूको परीक्षण पश्चात विशेषज्ञले एक महिना भित्र समिति समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ । उक्त प्रतिवेदनमा देहायका कुराहरू उल्लेख हुनु पर्नेछ ।

१. सङ्कलित प्रमाणको विवरण र अवस्था,

२. परीक्षणको आधार सहितको विवरण र निष्कर्ष,

३. सङ्कलित प्रमाणहरूको परीक्षणको पूरा विवरण,

४. थप परीक्षण गर्नु पर्ने भए सो को विवरण,

५. निष्कर्ष एवं् सुझावहरू ।

९. भण्डारण : परीक्षण कार्य सम्पन्न भएका प्रमाणहरू प्रयोगशालाले भण्डारणको लागि आयोगमा फिर्ता गर्नु पर्नेछ । यसरी प्राप्त दशी प्रमाणहरू तथा परीक्षण गरिएका कुरा लगायत प्राप्त प्रतिवेदन समेतलाई आयोगले गोपनीयता कायम हुने गरी सुरक्षित राख्नु पर्नेछ ।

१०.अभिलेख राख्नुपर्ने : एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलनको क्रममा भए गरेको काम कारबाहीहरू पारदर्शी रूपमा अभिलेख राख्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछः

(क) एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन सुरू गरेको तथा प्रत्येक अन्तर्वार्ता वा सूचना प्राप्त भएको मिति, समय र स्थानको विस्तृत विवरणको अभिलेख राख्नु पर्ने,

(ख) एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलनको क्रममा सङ्कलित हरेक प्रमाणको तस्विर खिच्नु एवं् अभिलेख राख्न पर्ने,

(ग) प्रमाणको सङ्ख्या, प्याकिङ गरिएको झोलाभित्र भएको प्रमाणको नाम खुलाई त्यस्तो झोलाहरूमा सिलबन्दी गरी अभिलेख राख्ने,

(घ) एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलनको क्रममा खिचिएका तस्विर एवं श्रव्यदृष्य सामाग्री संरक्षण तथा सुरक्षित गरी अनुसूची-३ बमोजिम फोटोग्राफीक टिपोटमा अभिलेख राख्नु पर्ने,

११. <u>प्रमाणहरू सुरक्षित राख्ने</u> : एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलनको क्रममा प्राप्त हुन आएका प्रमाण वा आशङ्कित बस्तुलाई सिलबन्दी गरी देहाय बमोजिम सुरक्षित राख्नु पर्नेछ ।

(क) लिइएको नमुनाको तस्विर खिचि जस्ताको तस्तै अभिलेखन गर्ने,

(ख) नमुनाहरूलाई प्याकिङ गरी उपयुक्त ढङ्गले नामाङ्कन गरी संकेत नम्बर दिने,

(ग) नमुनाको सङ्कलन र प्याकिङ गर्ने कार्यमा तिनको संरक्षण र गोपनीयता कायम गर्ने तर्फ ध्यान दिने,

(घ) नमुनालाई सुरक्षित भण्डारण गर्ने र तिनलाई तोकिएको प्रयोगशालामा सकेसम्म छिटो पठाउने,

(ङ) एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलनको क्रममा प्राप्त भएका वैज्ञानिक परीक्षण सम्बन्धी र अन्य प्रतिवेदनहरूलाई आयोगले अवस्था र आवश्यकता अनुसार गोप्य राख्ने,

१२. <u>सुरक्षा सम्बन्धी व्यवस्था</u> : एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने क्रममा देहाय बमोजिमको सुरक्षा व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(क) एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नु पूर्व, गर्ने क्रममा र सङ्कलन पश्चात् टोली, साक्षी, पीडित र सहयोगीहरूको सुरक्षा व्यवस्था मिलाउनु पर्ने,

(ख) अन्तर्वार्ता वा सूचना सङ्कलन समाप्त नभएसम्म प्रहरीबाट सुरक्षाको व्यवस्था मिलाउनु पर्ने,

(ग) एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलनको क्रममा सूचना दिने व्यक्ति वा साक्षी वा पीडितको नाम, नामेसी र विवरण निजहरूले अनुमति दिएमा बाहेक गोप्य राख्नु पर्ने,

(घ) एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलनको क्रममा प्राप्त जानकारी वा सूचना अदालतबाट माग भई आएकोमा साक्षी वा पीडितको नाम गोप्य रहने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने,

(ङ) कुनै पीडित वा साक्षी जोखिममा पर्ने अवस्था भएमा त्यसको तत्काल सुरक्षाको व्यवस्था गर्नु पर्ने,

(च) एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन गर्दा आधारभूत स्वास्थ्य सामग्रीहरू (First Aid Kit) को व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।

१३. विविधः

(क) अवस्था सार्वजनिक भएको मानिने : बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको परीक्षणबाट पहिचान भई सनाखत समितिले पीडितका नजिकका नातेदारलाई लिखित जानकारी गराएमा निज बेपत्ता भएको व्यक्तिको अवस्था सार्वजनिक भएको मानिनेछ ।

(ख) मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराउनु पर्ने : एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन गर्दा आवश्यकता अनुसार एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न पूर्व, एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलनको क्रममा र एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन पश्चात आयोगले मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(ग) जानकारीको अधिकार सुनिश्चित गर्नुपर्ने : छानविनको प्रगतीको बारेमा समितिले पीडित परिवारलाई समय-समयमा जानकारी गराउनु पर्नेछ । तर छानविनको क्रममा कुनै कुरा छानविन पूरा नहुँदा सम्म गोप्य राख्नु पर्ने देखिएमा समितिले गोपनीयता कायम गर्न सक्नेछ ।

(घ) अवलोख्कन गर्न सक्ने : समितिबाट भएको एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन कार्यको सरोकारवाला संस्थाहरूले आयोगबाट स्वीकृति लिई अवलोकन गर्न सक्नेछ । उक्त स्वीकृति प्राप्त गर्न सम्बन्धित संस्थाले संस्थाको नाम, कानून बमोजिम दर्ता/नवीकरण भएको प्रमाणपत्र, अनुगमनको उदेश्य, अनुगमन गर्ने स्थल, अनुगमन गर्ने व्यक्तिको नाम, पद तथा २ प्रति फोटो समेत संलग्न गरी त्यसमा अवलोकन गर्ने मिति समेत उल्लेख गरी संस्थाको लेटरहेड(Letterhead) मा प्रस्तुत गर्नु पर्नेछ । सो बमोजिम आयोगले कुनै निर्देशन दिएमा सो को पालना गर्नु सबैको कर्तव्य हुनेछ ।

(ङ) निर्देशन दिन सक्ने : बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने क्रममा यस कार्यविधिको पालना नभएको पाईएमा आयोगले कार्यविधिको पालना गर्न निर्देशन दिन सक्नेछ । आयोगले दिएको निर्देशनको पालना गर्नु टोलीको कर्तव्य हुनेछ ।

(च) मानव संसाधनको व्यवस्था : आयोगले एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन कार्यको लागि आवश्यक पर्ने जनशक्तिको व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(छ) समन्वय र सहकार्य : आयोगले एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलनको क्रममा आवश्यकता अनुसार नेपाल सरकारका निकायहरू, सुरक्षा निकायहरू, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्था, विषय विशेषज्ञ वा प्रयोगशाला वा आवश्यकता अनुसार अन्य व्यक्ति वा संघ संस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्न वा सहयोग लिन सक्नेछ ।

(ज) सहयोग गर्नुपर्ने : एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन कार्यमा सहयोग गर्नु सम्बन्धित स्थानीय तह तथा संघ संस्थाहरूको कर्तव्य हुनेछ ।

(झ) सूचनाको सम्प्रेषण : टोलीले गरेका कार्यहरूको बारेमा टोली प्रमुख र समन्वय अधिकृतले आवश्यक समयमा सूचनाहरूको सम्प्रेषण गर्न सक्नेछ । तर छानविनको क्रममा गोप्य राख्नुपर्ने विषयहरू तथा छानविनलाई प्रभावित गर्न सक्ने विषयहरू सार्वजनिक गरिने छैन ।

(ञ) अभिन्न अंग मानिने: आयोगबाट यो कार्यविधि लागू हुनु अघि सङ्कलन गरिएको एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क यो कार्यविधी अनुसार सङ्कलन गरिएको मानिनेछ ।

१४.आयोगको निर्णय बमोजिम हुने : यस कार्यविधिमा लेखिएका कुराहरूको हकमा यसै कार्यविधि बमोजिम र कार्यविधि कार्यान्वयन गर्ने क्रममा कुनै द्विविधा भएमा आयोगको निर्णय बमोजिम हुनेछ ।

अनुसूची-१

उजूरी दर्ता नम्बर :

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोग

एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क सङ्कलन फारम

[ANTEMORTEM DATA COLLECTION (A.M.D.C.) FORM]

बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको नाम : ....

ठेगाना : ....

उमेर : ....लिङ्ग : ....

बेपत्ता पारिएको मिति : ....

तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको मिति : ....समय :

....

प्रस्तुत एण्टीमोर्टम तथ्याङ्क फाराममा उल्लिखित विवरणहरु दिन तपाइको मञ्जुरी छ/छैन ?

☐ छ ☐ छैन

१. बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको विवरण

१.१ आधारभूत

नाम : ....थर : ....

उपनाम/बोलाउने नाम : ....न्वारनको नामः ....जातीः.......................

बाबुको नाम : ....आमाको नाम : ....

वैवाहिक स्थिति : अविवाहित/विवाहित/सम्बन्ध बिच्छेद/अलग/एकल/अन्यः ....

पति/पत्नीको नामः ....

लिङ्गः .... उमेर (अन्तिम पटक देख्दा) : ....

जन्म मिति[१] ..../................/..

जन्मस्थान :

स्थायी ठेगाना : ....जिल्ला : ....

गा.पा./न.पा... वडा नंः .... गाउँ : ....

परिचयपत्र नम्बर : ....(जन्मदर्ता प्रमाणपत्र/नागरिकता/पासपोर्ट/अन्य................)

१.२. शिक्षा तथा पेशा (आयस्रोत वा जिविका)

शिक्षाको तहः आधारभूत (कक्षा १–८) शिक्षा/माध्यमिक शिक्षा/कलेज/प्राविधिक विद्यालय

अन्य शैक्षिक तहः ....

बेपत्ता पारिएको समयमा पढ्दै गरेको शैक्षिक संस्थाः ....

[१]अन्तरवार्ता लिने व्यक्तिले जन्म मिति र अन्तिम पटक देख्दाखेरी रिपोर्ट गरेको उमेर मिलेको निश्चित गर्नको लागि छड्के जाँच गर्नु पर्दछ । यदि यसमा फरक देखिन आएमा बाँकी फाराम भर्नु अघि अन्तरवार्ता दिने व्यक्तिसंग सोधपुछ गरेर स्पष्ट गर्नु पर्छ ।

कुनै संगठन, संघ, संस्थामा आवद्ध भए नाम, ठेगानाः ....

मुख्य पेशा[२].....................................पछिल्लो पेशा[३] ....

पछिल्लो कार्यस्थल (वेपत्ता पारिनु अगाडि कार्यरत स्थान)...

१.३. बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको एकाघरका परिवारसँग सम्बन्धित विवरण

क्र. सं.	नाम थर	ठेगाना	सम्पर्क नं	उमेर	लिङ्ग	नाता/सङ्केत

१.४ अन्य जानकारी

राष्ट्रियता :...................... मातृभाषा :.................... रक्त समूह : .... धर्म :.......................

बेपत्ता पारिएको व्यक्तिले बैदेशिक रोजगारमा जान कुनै कदम चालेको थियो कि थिएन ?
थियो/थिएन/थाहा छैन

सैनिक/प्रहरी वा विद्रोही सेनामा कार्यरत भए[४]

संगठनको नामः ....

ठेगानाः ....ईकाई/तह : ....

१.५. के निजलाई पहिले पनि बेपत्ता पारिएको थियो ? थियो/थिएन/याद छैन्

यदि थियो भने, कहिले ?:...

[२]उदाहरणको लागि हराइरहेको व्यक्ति प्रायजसो कृषिको काम गर्थ्यो तर हराएको बेला उसले उक्त काम गरिराखेको थिएन ।

[३]उदाहरणको लागि हराइरहेको व्यक्तिले गर्दै आएको काम अरु नै भएता पनि अन्तिम पटक ऊ ट्याक्सी चालक भएर काम गर्दै आएको थियो ।

[४]सैनिक, प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी वा अन्य कुन् निकाय हो ठेगाना सहित उल्लेख गर्ने ।

कति समय सम्म ? :...

यदि थियो भने के उहाँ घर फर्किनु भएको थियो ? थियो/थिएन/याद छैन

उहाँ आफै फर्किनु भएको थियो ? थियो/थिएन/याद छैन

उहाँलाई कसले ल्याउनु भएको थियो ? (यदि थियो भने उहाँको नाम थर, ठेगाना र सम्पर्क नम्बर)

....

यसरी पहिला वेपत्ता हुँदा कहिँ कतै उजूरी गरिएको थियो ? थियो/थिएन/याद छैन

यदि थियो भने कहाँ ? ....

यदि थिएन भने किन उजूरी नगर्नु भएको हो ?

....

....

....

२. बेपत्ता पारिँदाको अवस्था/परिस्थिति

२.१. घटनाको सम्बन्धमा पहिले गरिएको उजूरी

यस घटनाको बारेमा अन्य निकायमा उजूरी गरिएको छ ?[५] छ/छैन/थाहा छैन

यदि छ भने कहाँ/कुन निकाय/संस्थामा ? :...

यदि छ भने के उजूरी नम्वर वा दर्ता नम्बर दिइएको/उपलब्ध गराईएको थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन

यदि थियो भने, उजूरी दर्ता नम्बर र मितिः ....

२.२. व्यक्ति बेपत्ता पारिएको स्थान र समय सम्बन्धी विवरण

उक्त घटना कहिले भयो थाहा छ ? छ /छैन। देखेको/सुनेको/अन्य कसैबाट सुनेको

....

....

[५]यसमा उजुरीकर्ताले बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको बेपत्ता वा मृत्युका सम्बन्धमा अन्तरिम राहत कार्यक्रम अर्न्तगत राहतका लागि बन्दी प्रत्यक्षीकरणका लागि अदालतमा वा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा उजुरी गरेको, प्रहरी वा अन्य संघ संस्थामा जाहेरी गरेको संस्थाको बारेमा उल्लेख गर्ने।

यदि थाहा छ भने मिति (गते/महिना/वर्ष) ....समय : ....

उक्त घटना कहाँ घटेको हो, थाहा छ ?   छ/छैन ।   देखेको/सुनेको/अन्य कसैबाट सुनेको

....

....

यदि थाहा छ भने:

स्थान: अञ्चल: .... जिल्ला : ....न.पा./गा.वि.स. : ....

अन्य विवरण: ....

घटनाको विवरण:[६]

....

....

....

....

....

....

....

....

थुनामा राखेको स्थान: ....

उक्त स्थानको ठेगाना: ....

[६]के कसरी घटना भयो भन्ने कुरा तथा उक्त व्यक्तिलाई थुना वा हिरासतमा राखिएको थियो भने प्रहरी, सेना वा कसले राखिएको थियो त्यो पनि उल्लेख गर्ने ।

२.३. साक्षी

कुनै साक्षी थिए ? थिए/थिएनन्/थाहा छैन थिए भने साक्षीको नाम थाहा छ ? छ/छैन

यदि साक्षीको नाम थाहा छ भनेः

क.सं.	साक्षीको नाम थर	ठेगाना	सम्पर्क नं.	कैफियत

२.४.यदि वेपत्ता पारिएको व्यक्तिसँगै अन्य व्यक्तिलाई पनि समातिएको भएमा अन्य व्यक्तिको विवरण

क.सं.	समातिएका व्यक्तिको नाम थर	ठेगाना	सम्पर्क नं.	कैफियत

२.५ बेपत्ता पारिएको व्यक्ति घाइते भएको भन्ने सुनेको/देखेको[७] भए

बेपत्ता पारिएको व्यक्ति घाइते भएको भन्ने सुनिएको वा देखिएको थियो ? थियो/थिएन/थाहा भएन

यदि थियो भने के बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको चोटपटकको उपचार गरिएको थियो ?

थियो/थिएन/थाहा भएन

(उपचार गरिएको मिति, उपचारको विवरण, कसले उपचार गरेको हो आदि)

[७]यदि चोट पटक/उपचार/अस्पताल भर्ना जस्ता धेरै घटनाहरु घटेमा वा विभिन्न स्रोतवाट आएका विवरणहरु फरक फरक भएमा प्रत्येकको छुट्टाछुट्टै सूची तयार पार्ने ।

....

....

....

२.६.बेपत्ता पारिएको व्यक्तिलाई चोटपटकको उपचारार्थ कुनै स्वास्थ्य संस्थामा भर्ना गरिएको थियो ?

थियो/थिएन/थाहा भएन

(यदि थियो भने उक्त संस्थाको नाम, ठेगाना, भर्ना गरिएको मिति र अन्य विवरण)

....

....

२.७. यदि बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको मृत्यु भएको भन्ने सुनेको वा कसैले देखेको भए[८]

बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको मृत्यु भएको बारे सुन्नुभएको वा देख्नुभएको थियो ?थियो/थिएन/थाहा भएन

मृत्युकोकारण पत्ता लागेको थियो ? थियो/थिएन/थाहा भएन

यदि पत्ता लागेको भए, मृत्युको कारण के थियो ? ....

बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको मृत्यु भएको प्रमाणपत्र/जानकारी[९] उपलब्ध गराइएको थियो ?[१०]

थियो/थिएन/थाहा भएन

कुन संस्था/निकायले उपलब्ध गराएको थियो ? ....

संक्षिप्त विवरण वा थप जानकारी[११]...

के बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको लास गाडियो वा अरु कुनै प्रकारले दाहसंस्कार गरियो भन्ने केही थाहा पाउनु भएको थियो ?[१२] थियो/थिएन/थाहा भएन

---

[८]यदि विभिन्न स्रोतवाट आएका विवरणहरु फरक फरक भएमा प्रत्येकको छुट्टा छुट्टै सूची तयार पार्ने ।

[९]जस्तै : यस प्रश्नले परिवारद्वारा गरिने मृत्युको घोषणा वा गैर हाजिरीको घोषणा नभई, कानूनी मान्यता प्राप्त मृत्यु दर्ता प्रमाण पत्रबारे सङ्केत गर्दछ ।

[१०]आइ.सि.आर.सी.ले कतिपए अवस्थामा पिडित परिवारहरुलाई मृत्युको जानकारी दिने गरेको ।

[११]पोस्टर्माटम गरेको अथवा लास सम्बन्धी जानकारी ।

यदि थियो भने गाडिएको सम्भावित ठाउँ:[१३] ....

ठेगाना : ....

बेपत्ता पारिएको व्यक्तिसँगै अन्य व्यक्तिहरुलाई पनि गाडिएको थियो ? थियो/थिएन/थाहा भएन

यदि थियो भने, बेपत्ता पारिएको व्यक्तिसँगै गाडिएका व्यक्तिहरुको संख्या ? ....

उनीहरुको नाम थाहा छ ? छ/छैन

यदि थाहा छ भनेः

क.सं.	सँगै गाडिएका व्यक्तिको नाम, थर	ठेगाना	सम्पर्क नं.	बेपत्ता पारिएको व्यक्तिसँगको सम्बन्ध

बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको मृत्यु दर्ता गरिएको थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन

दर्ता गरिएको भए कहाँ र कहिले दर्ता गरिएको थियो ? कार्यालय ....

ठेगानाः ....

२.८. बेपत्ता पार्ने कार्यमा संलग्न आरोपित व्यक्तिहरु

कसले बेपत्ता पारेको हो, थाहा छ ? छ/छैन

यदि थाहा छ भने राज्यका सुरक्षा फौज (प्रहरी/सेना आदि)/विद्रोही/अन्यः ....

[१२]विसर्जन : जलाएर, गाडेर, नदी फालेर,अन्त्यष्टीको व्याख्या गर्नुहोस् । (जस्तै चिहान अथवा लास गाड्ने स्थलको प्रकार, साइज, गहिराई, कति वटा लासहरु, लासको स्थिति, कफन/लास राख्ने झोला/कात्रो, सरसामाग्री, श्रद्धान्जली, चिहान चिनो लगाउने मार्कर आदि ।

[१३]घर कम्पाउण्ड, खेत अथवा बारी, जंगल, व्यारेक, व्यारेक वरिपरि, आदि ।

तपाईले उनीहरुलाई कसरी चिन्नुभयो ?[१४]

....

....

....

३. लुगाफाटा र अन्य वस्तुहरु

३.१. बेपत्ता पारिएको व्यक्तिले बेपत्ता हुँदाको बखत कस्तो किसिमको लुगा लगाएको भन्ने थाहा छ ?

छ/छैन

यदि थाहा छ भने:

विवरण	**नाम**	**रङ्ग[१५]**	**विस्तृत विवरण (प्रकार, के बाट बनेको, साईज, ब्राण्ड)**	**बुट्टेदार भए कस्तो बुट्टा**
टोपी वा टाउकोमा लगाएको वस्तु (ह्याट, फेटा, रिवन, धागो, कपाल बाँध्ने डोरी, काँटा, क्याप आदि)				
कोट, ज्याकेट, इस्टकोट, ज्वारीकोट, लामो कोट, बख्खु आदि				
शरीरको माथिल्लो भागमा लगाएको लुगा (सर्ट, ब्लाउज, चौबन्दी चोलो, कुर्ता, टिशर्ट, स्वेटर आदि)				
शरीरको तल्लो भागमा लगाएको लुगा (प्यान्ट, हाफ प्यान्ट, क्वाटर प्यान्ट, पेटीकोट, ट्राउजर, फरिया,				

[१४] लगाएको कपडा, टोपी, जुत्ता, झोला, संकेत, पोष्टर, पम्प्लेट, आदि ।

[१५] रंगको चार्ट देखाएर सोध्ने ।

विवरण	नाम	रङ्ग[१५]	विस्तृत विवरण (प्रकार, के बाट बनेको, साईज, ब्राण्ड)	बुट्टेदार भए कस्तो बुट्टा
सारी, धोती, लुंगि, सुरुवाल आदि)				
भित्री लुगा (अण्डरवेयर, पेन्टी, गञ्जी, ब्रा आदि)				
अन्य सामागि्र (बेल्ट, स्कार्फ, शल, घडी, चुरा, बाला, ब्रासलेट, औँठी आदि)				
जुत्ता (चप्पल, बुट आदि)				
गहना (फुली, मुन्द्री, नेकलेस,मडौरी, पोते आदि)				
अन्य व्यक्तिगत सामग्री (मोबाइल फोन वा अन्य)				

३.२. बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको साथमा रहेको कागजपत्र वा अन्य पहिचानयोग्य सामानहरु

(बेपत्ता भएको वखत बोकी हिँडेको हुन सक्ने कागजपत्रको विवरण[१६]प्रकार, पदार्थ/सामग्री, कागजातको क्रमाङ्क, उक्त कागजात कसले तयार पारेको आदि विवरण)

....

....

....

[१६]जस्तै परिचय पत्र, संरक्षकको विवरण, पासपोर्ट, व्यक्तिगत पत्रहरु, सवारी चालक अनुमति पत्र, स्वास्थ्य कार्ड, सैनिक कार्ड, पुस्तकालय कार्ड, विद्यार्थी परिचयपत्र, निवृत्तिभरण कार्ड, यातायात कार्ड, कर्मचारी परिचयपत्र । अन्य व्यक्तिहरुको सम्पर्क(जस्तैः टेलिफोन नम्बर),गाडी हाँक्ने अनुमति, टिकट/टिकटको अधिकट्टी, किताव, कापी,उनीहरुसंग सम्बन्धित कागजात आदि बारे जानकारी लिने ।

४. बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको शारिरीक विवरण[१७]

४.१ शारीरिक विवरण

उचाई (फीट र इन्च वा मिटर र सेन्टिमिटरमा):[१८] ....

तौल, अन्तिम पटक देखेको समयमा (केजीमा)[१९]:..

शारिरीक बनावट/कदकाठी : पातलो/ठिकैको (सामान्य)/ठुलो/थाहा छैन/अन्य

कुन हात चलाउने ? दायाँ/बायाँ/थाहा छैन

कपालको प्रकार : सिधा/घुम्रिएको/सल्लक परेको/लामो/छोटो/ठिक्कको(मध्यम)/याद छैन

कपाल कस्तो थियो ? ज्यादै बाक्लो (धेरै)/ठिकै/कम/थिएन/याद छैन

कपालको रङ्ग/ढाँचाः ....

कपाल रङ्गयाइएको थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन। यदि रङ्गयाइएको थियो भने कुन रङ्ग ?:............

तालु वा टाउकोको कुनै ठाउँ विशेषमा रौं खुइलिएको थियो ? थियो/थिएन/थाहा भएन

दारी थियो ? थियो/थिएन/याद छैन यदि थियो भने दारीको रङ्ग ?: ....

जुंगा थियो ? थियो/थिएन/याद छैन यदि थियो भने जुंगाको रङ्ग ?: ....

चश्मा प्रयोग गर्नुहुन्थ्यो ? थियो/थिएन/थाहा छैन

यदि थियो भने चश्माको विवरणः (नजिकको लागि, टाढाको लागि, नजिन टाढा दुवैको लागि, कस्तो किसिमको फ्रेम थियो आदि) ....

---

[१७] दिइएको शरिरको चित्रमा आवश्यक ठाँउमा चिन्ह लगाउनुहोस।

[१८] यदि वेपत्ता पारिएको व्यक्तिको वास्तविक उचाई ठ्याक्कै थाहा छैन भने बेपत्ता पारिनुभन्दा अगाडी अन्तिम पटक देखिएको अवस्थाको अनुमानित अधिकतम र न्युनतम उचाई उल्लेख गर्ने।

[१९] यदि वेपत्ता पारिएको व्यक्तिको वास्तविक तौल थाहा छैन भने अनुमानित अधिकतम र न्युनतम तौल उल्लेख गर्ने।

४.२. विशेष शारीरिक अवस्था

कुनै चित्र (ट्याटु) खोपिएको थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन

यदि थियो भने कहाँ ?: .... आकार :.......................

कुनै दागहरु थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन यदि थियो भने कहाँ ?: ....

शरीरको कुनै ठाउँमा छेडिएको थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन

यदि थियो भने कहाँ/कस्तो छेदन ?:...

हात खुट्टाका सबै औंलाहरु थिए ? थिए/थिएनन्/थाहा छैन/ कुन औंला थिएन ?: ....

थप औंला थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन थियो भने कहाँ ?: ....

पोलेको दाग थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन थियो भने कहाँ ?: ....

ओठ काटिएको थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन थियो भने कहाँ ?: ....

खोच्याएर हिँड्ने गरेको थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन थियो भने कहिलेदेखि ?:....................

खोच्याउने गरेको भए कारण के थियो ? जन्मजातै खोच्याँउथ्यो वा पछि कुनै कारण :.................

अन्य कुनै फरक खालको शारीरिक विशेषता देखिन्थ्यो ? थियो/थिएन/थाहा छैन

यदि थियो भने शरीरको कुन भागमा देखिन्थ्यो ? टाउको/अनुहार/छाती/अन्य ....

४.३. बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको रोग वा स्वास्थ्य स्थिति सम्बन्धी विवरण (आवश्यकताअनुसार चित्र १ र २ मा चिनो समेत लगाउने)

निजलाई बाल्यावस्थामा कुनै रोग लागेको वा बिमारी भएको थियो जसले गर्दा कुनै किसिमको दिर्घकालिन असर परेको थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन

कस्तो रोग/बिमार ?: ....

कस्तो किसिमको असर परेको ?: ....

शरीरमा कुनै किसिमको कृतिम अङ्ग वा आन्तरिक उपकरण जडिएको थियो ?   थियो/थिएन/थाहा छैन

यदि थियो भने कुन उपकरण थियो ?

पेसमेकर/मुटुको गैरजैविक भल्भ्/हड्डी सम्बन्धी कृतिम बस्तु/अन्य : ....

कहिले कुनै ब्याण्डेज वा काम्रो लगाएको थियो ?   थियो/थिएन/थाहा छैन

यदि थियो भने कहाँ ?: ....

कुनै किसिमको चोटपटक वा दुर्घटना भएको थियो ?   थियो/थिएन/थाहा छैन

यदि थियो भने कस्तो प्रकारको ?: (झरेको, लडेको, काटेको, पिटीएको, गोली लागेको, दुर्घटना भएको अन्य) ....

कहिले ?:................................ शरीरको कुन अङ्गमा असर परेको थियो ?: ....

कस्तो खालको असर परेको थियो ?:   अपाङ्गता/चालमा समस्या/अङ्गछेदन/जिर्ण संक्रमण अन्यः ....

कुनै चिकित्सकीय अभिलेख (मेडिकल रेकर्ड) थियो ?   थियो/थिएन/थाहा छैन

यदि थियो भने कस्तो प्रकारको मेडिकल रेकर्ड ?[२०]: .... कहाँ छ ?: ....

अन्य थप जानकारी : ....

....

४.४. **प्रसुतिजन्य विवरण** (यदि महिला बेपत्ता पारिएको हो भने)

के उनी गर्भवती थिइन् ? थिइन्/थिइनन्/थाहा छैन   थिइन् भने, कति हप्ता/महिनाको ? ....

यदि थिइन् भने के निजले सन्तान जन्माएकी थिइन् ?   थिइन/थिइनन्/थाहा छैन

जन्माएकी थिइन् भने कति पटक ?: ....

बच्चा जन्माउने क्रममा निजको पेट चिरेर अपरेसन (cesarean section) गरिएको थियो ?

थियो/थिएन/थाहा छैन

---

[२०]जस्तै एम.आर.आई, भिडियो एक्सरे, आदि ।

यदि गरिएको थियो भने, कहिले, कहाँ ?: ....

उनले बच्चा कहाँ जन्माएकी थिइन् ?: ....

गर्भाशय वा शरीरको अन्य कुनै भागमा कुनै उपकरण राखिएको थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन

यदि थियो भने कुन उपकरण राखिएको थियो ?: ....

४.५ अन्य थप जानकारी/टिप्पणी

आँखामा लगाउने वस्तु : **चश्मा/कन्ट्याक्ट लेन्स :** लगाउनुहुथ्यो/लगाउनुहुन्नथ्यो/थाहा भएन

(यदि लगाउनु हुन्थ्यो भने चश्मा/कन्ट्याक्ट लेन्सको पावर, दायाँ/बायाँ/दुवै, टाढा/नजिक देख्ने, आदि)

....

श्रवण सामग्रीः के बेपत्ता पारिएको व्यक्तिले कुनै श्रवण सामाग्रीको प्रयोग गर्नुहुन्थ्यो ?

गर्नुहुन्थ्यो/गर्नुहुन्नथ्यो/थाहा भएन

(यदि प्रयोग गर्नुहुन्थ्यो भने त्यसको विवरण दायाँ/बायाँ कानमा, किसिम, कम्पनी प्रकार आदि)

....

....

स्वास्थ्य सम्बन्धी अन्य जानकारीहरु :

....

....

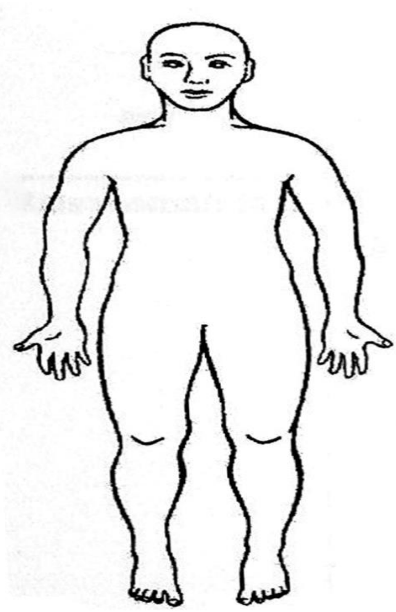

चित्र १

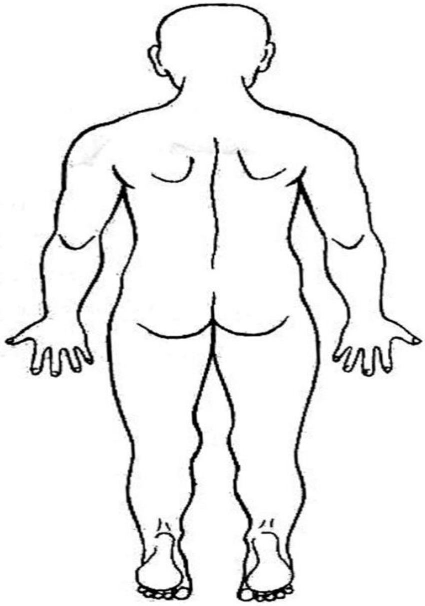

चित्र २

(शरीरको कुन भागमा के कस्तो घाउ, चोट, दाग वा अन्य चिह्न रहेको छ ? अगाडी भए चित्र १ र पछाडी भए चित्र २ मा सङ्केत गर्ने ।)

५. बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको दाँत सम्बन्धी विशेषता/विवरण

५.१. दाँत सम्बन्धी सामान्य विवरणः **(चित्र ३ र ४ मा पनि चिन्ह लगाउनुहोस्)**

दाँतको आकार : ठूलो/सामान्य/सानो/थाहा छैन

दाँतमा केहि लगाइएको थियो ? (दाँत बाध्ने तार (ब्रेसेज), रिटेनर आदि): थियो/थिएन/थाहा छैन

यदि दाँतमा केही लगाइएको थियो भने, कस्तो प्रकारको ? (किसिम, रङ्ग आदि): ....

....

अगाडिको दाँतहरुको बीचमा खाली ठाँउ थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन

यदि थियो भने कहाँ ? तलको दाँतहरुको बीचमा/माथिको दाँतहरुको बीचमा/दुबै

कोदालीपाते दाँत (माथिपट्टिको अगाडिको दुइटा ठुलो दाँत, जस्ले तलको दाँत समेतलाई छोप्न खोज्छ) थियो ?

थियो थिएन/थाहा छैन

लामो कुकुर दाँत थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन यदि थियो भने कहाँ ? तल/माथि

दाँतको रङ्ग कस्तो थियो ? सेतो/पहँलो/कालो/अन्य ....

कुनै एउटा दाँत फरक रङ्गको थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन

यदि थियो भने कुन दाँत ?: ....

कुन रङ्गको थियो ? सेतो/पहँलो/कालो/अन्यः..

खप्टिएको दाँत (एउटा दाँत माथि अर्को) थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन

यदि थियो भने कुन दाँत ?: ....

बांगिएको, घोप्टे परेको दाँत थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन यदि थियो भने कुन दाँत ?: ....

कुनै दाँत झरेको थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन यदि थियो भने कुन दाँत ?: ....

अन्य कुनै विशेष/फरक किसिमको दाँत थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन

यदि थियो भने कुन दाँत/कस्तो थियो ?: ....

के आधारमा फरक थियो ? (कुनै चिन्ह, कालो दाग, लाईन आदि) : ....

कुनै भाँचिएको दाँत थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन थियो भने कुन दाँत ? : ....

कुनै थप दाँत थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन

उहाँको विगतमा कसैसँग झगडा वा अन्य कारणले कसैले दाँतमा हिर्काएको थियो ?

थियो/थिएन/थाहा छैन

५.२. दाँतसम्बन्धी अन्य विवरण

बच्चा बेलामा औंला चुस्नु हुन्थ्यो ? चुस्नुहुन्थ्यो/चुस्नुहुन्नथ्यो/थाहा छैन

केही समस्याको कारण उहाँले मुखबाट सास फेर्ने गर्नु हुन्थ्यो ? गर्नुहुन्थ्यो/गर्नुहुन्नथ्यो/थाहा छैन

तलको दाँतको पंक्तिभन्दा माथिको दाँतको पंक्ति बाहिर निस्केको थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन

माथिको दाँतको पंक्तिभन्दा तलको दाँतको पंक्ति बाहिर निस्केको थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन

धुम्रपान गर्ने गर्नुहुन्थ्यो ? गर्नुहुन्थ्यो/गर्नुहुन्नथ्यो

गर्नुहुन्थ्यो भने एक दिनमा कति पटक गर्नुहुन्थ्यो ? : ....

दाँतको समस्या भएको बताउनु भएको थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन

दाँत कतिको दुख्थ्यो ? कहिलेकाँहि/प्रायजसो/थाहा छैन

यदि दुख्थ्यो भने कहाँ ? अगाडिको दाँत/बँगारा/दाँया पट्टि/बाँया पट्टि/माथि/तल/थाहा छैन

के उहाँको गाला सुन्निएको थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन

यदि थियो भने कतापट्टि ? दाँया/बाँया/थाहा छैन

कहिले दन्त चिकित्सककहाँ जानु भएको थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन

यदि थियो भने ?:

कस्तो उपचार	कुन दाँतको उपचार	कैफियत
दाँत सफा गरेको (स्केलिङ)		
दाँत निकालेको		
आधा दाँतको खोल (काउन) थपेको		

कस्तो उपचार	कुन दाँतको उपचार	कैफियत
पूरा दाँतको खोल (काउन) थपेको		
अन्य................................		

दन्तचिकित्सकको सम्पर्क ठेगाना वा सम्भावित दन्त अभिलेखः

....

....

माथिपट्टि कृतिम दाँत राखिएको थियो ? पूरै/आंशिक/स्थायी/निकाल्न मिल्ने

तलपट्टि कृतिम दाँत राखिएको थियो ? पूरै/आशिंक/स्थायी/निकाल्न मिल्ने

टिप्पणी :

....

....

....

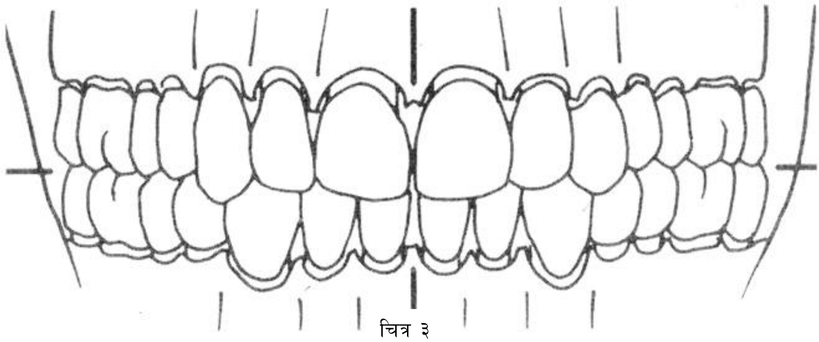

चित्र ३

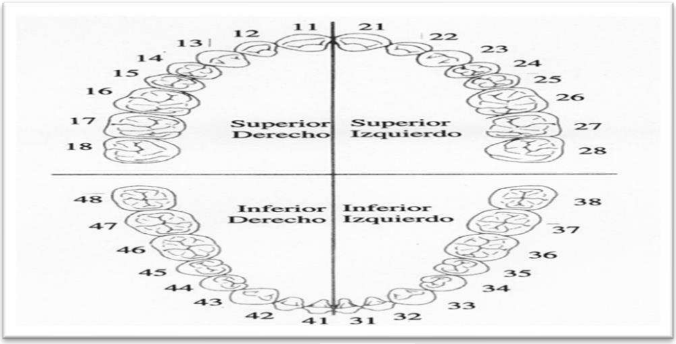

चित्र ४

५.३. नातेदारको दाँत सम्बन्धी विवरण [२१]

अगाडिको दाँतहरु छुट्टिएका छन् ? छन् /छैनन्

कोदालीपाते दाँत (माथिपट्टिको अगाडिको दुइटा ठुलो दाँत, जस्ले तलको दाँत समेतलाई छोप्न खोज्छ) छ/छैन

खप्टिएको (एउटा दाँतमाथि अर्को) छ ? छ/छैन यदि छ भने कुन दाँत ? : ....

बांगिएको/घोप्टिएका दाँत छ ? छ/छैन यदि छ भने कुन दाँत ? : ....

तलको दाँतको पक्तिभन्दा माथिको दाँतको पंक्ति बाहिर निस्केको छ ? छ/छैन

माथिको दाँतको पंक्तिभन्दा तलको दाँतको पंक्ति बाहिर निस्केको छ ? छ/छैन

५.४. टिप्पणी तथा थप जानकारी

यदि बेपत्ता पारिएको व्यक्ति नाबालक भएमा: (चित्र ५ को दाँतको चार्टमा चिनो लगाउने)
दुधे दाँतहरु निकालिएको/झरेको थियो ? थियो/थिएन/थाहा छैन

[२१] यदि अर्न्तवार्ता दिने व्यक्ति बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको आफ्नै परिवारको रगत नाता भित्रको सदस्य हो भने निजको दाँत सम्बन्धी विवरण उल्लेख गर्ने ।

यदि थियो भने के दुधे दाँतहरुमा सिमेण्ट भरिएको थियो ? थियो/थिएन/आंशिक/सम्पूर्ण

यदि आंशिक भए विवरण लेख्ने :

....

....

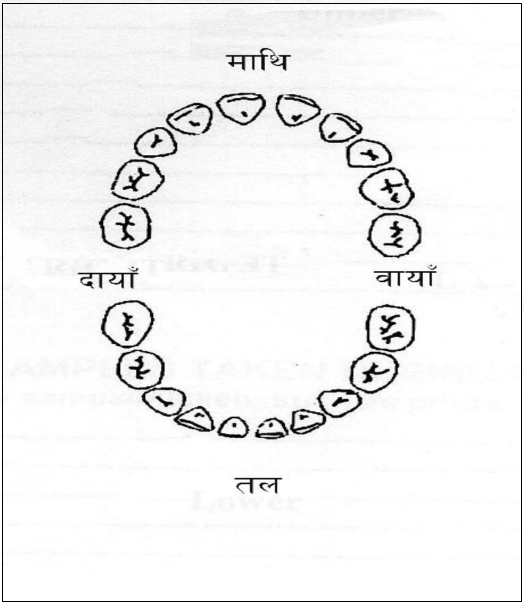

चित्र ५

पारिवारिक चित्र
(सम्पर्क गर्न सकिने नातेदारहरु)

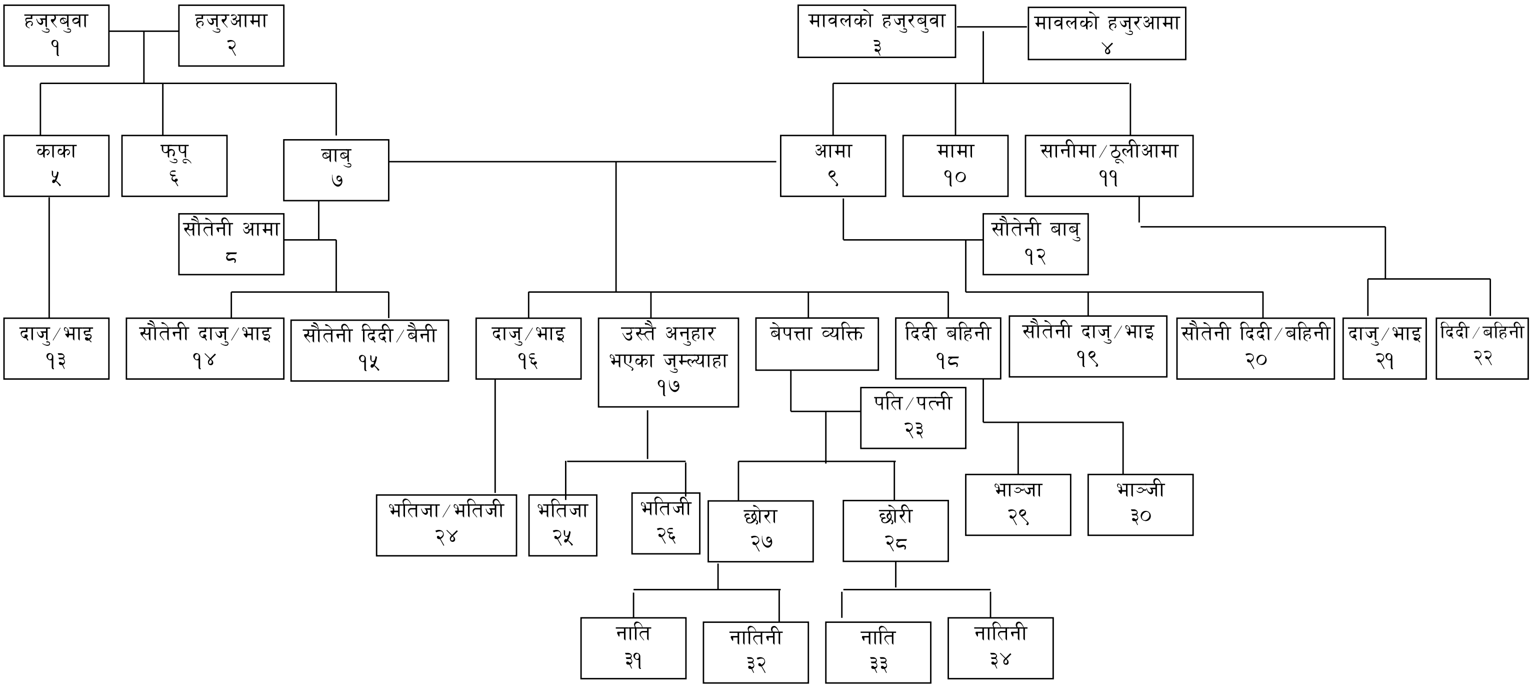

नोटः सम्भव भएसम्म प्रत्येक उपलब्ध नातेदारहरुको बाकसमा चिन्ह लगाउने ।

६. अन्तरवार्ता दिने व्यक्तिको विवरण

नाम, थर : ....

बाबुको नाम :....................................... आमाको नामः..

लिङ्ग :........... उमेर : ....बेपत्ता पारिएको व्यक्तिसँगको नाता सम्बन्ध :..................................

साविकको ठेगाना : जिल्ला :....................................गा.वि.स. ⁄ न.पा.: ....

वडा नं.:.............टोल :..टेलिफोन नं. ....

हालको ठेगाना : जिल्ला : ....गा.वि.स. ⁄ न.पा. :...................................

वडा नं. :......टोल : ....टेलिफोन नं. : .... मोबाईल नं. :.........................

थप जानकारी : .... ईमेल :..

दोभाषे भए दोभाषेको नाम, थर : ....

ठेगाना : .... हस्ताक्षर : ....

अन्तर्वार्ता लिने व्यक्तिः .... संस्था : ....

स्थान : .... भाषा : ....

अन्तर्वार्ता दिनेको औठाछाप

दायाँ	बायाँ

अन्तरर्वार्ता दिने व्यक्तिको हस्ताक्षर :......................................

....

अन्तरर्वार्ता लिने व्यक्तिको हस्ताक्षर

द्रष्टव्य (ध्यान दिनु पर्ने कुराहरु)

- ❖ सम्भव भएसम्म सबै प्रमाणहरुको प्रतिलिपि लिनुका साथै मोबाईल वा क्यामेराबाट तस्वीर समेत लिनु पर्नेछ ।
- ❖ प्रतिलिपि लिए पछि सक्कल (original) प्रमाणहरु सम्बन्धित व्यक्तिलाई नै फिर्ता गर्नु पर्ने छ ।
- ❖ सक्कल प्रमाणहरु तत्काल फिर्ता गर्न नसकिएमा कहाँबाट कहिले सो प्रमाण फिर्ता पाईने हो सो को जानकारी गराउनु पर्नेछ ।

अनुसूची - २

Chain of Custody Form

प्रमाण हस्तान्तरण फारम

घटनाको प्रकृति :

सम्बन्धित कार्यालय :

विवरण भर्ने व्यक्तिको नाम :

संकेत नम्बर	प्रमाण संकलन गरेको मिति :	प्रमाणको विस्तृत विवरण	संख्या

स्थानः

बुझाउनेको नाम	:	बुझिलिनेको नाम	:
पद	:	पद	:
मिति	:	मिति	:
फोन नं	:	फोन नं	:
हस्ताक्षर र छाप	:	हस्ताक्षर र छाप	:

स्थानः

बुझाउनेको नाम	:	बुझिलिनेको नाम	:
पद	:	पद	:
मिति	:	मिति	:
फोन नं	:	फोन नं	:
हस्ताक्षर र छाप	:	हस्ताक्षर र छाप	:

अनुसूची - ३

PHOTOGRAPHIC RECORD

फोटोग्राफीक टिपोट

मिति: संकेत नम्बर:

स्थान: फोटोग्राफर:

तस्बिर संकेत	प्रमाण संकेत	विवरण

नोट:

हस्ताक्षर: ____

डी.एन.ए नमूना संकलन र प्रोफाइलिङ सम्बन्धी कार्यविधि, २०७८
DNA Sample Collection and Profiling Procedure, 2021

<u>आयोगबाट स्वीकृत मिति</u>

२०७८।०३।३०

<u>Preamble</u>: This DNA Sample Collection and Profiling Procedure has been developed as per the provision in Number 42 of The Enforced Disappearances Enquiry Regulations, 2072 (2016) to assist in the investigation of enforced disappeared persons during the armed conflict in Nepal.

Section-1
<u>General</u>

1. **<u>Short title and commencement</u>:**
   (a) This procedure may be cited as the "DNA Sample Collection and Profiling Procedure, 2078 (2021)".
   (b) This shall come into force after Commission's decision.
2. **<u>Scope</u>:**

   DNA (Deoxyribonucleic Acid) analysis is a scientific method of human identification and should be performed in coordination with other human identification methods. Useful DNA profile from human remains sample is essential for a successful identification process. Also, appropriate reference samples should be available for DNA testing to identify the human remains.

   This DNA Sample Collection and Profiling Procedure is intended as the general guidance document for investigators, forensic experts, healthcare workers and field staffs who assist the investigation of the matters relating to the enforced disappearances where DNA sample collection and testing is required.

   This procedure may be expanded or altered as other techniques and new developments are found applicable. In such circumstances, any additional or alternative procedures performed should be documented and clearly explained. Specific laboratory procedures and appropriate DNA analysis methods to be performed shall be determined by the laboratory DNA expert.

Section-2
Sample Collection

3. Samples:

Commission shall make necessary arrangements to collect the familial reference samples and human remains samples in order to perform DNA testing for the investigation of enforced disappeared persons.

4. Selection of familial reference samples:

Familial reference samples should be collected from at least two or more closely related family members or relatives.

(a) Family pedigrees established for each missing person during collection of ante mortem data shall be used to select appropriate familial reference samples.

(b) Selection of the closely related family members shall be based on the family structure and the availability of individuals to provide the blood samples.

For e.g. Preferred reference samples (if available), in the order of priority:

i. Both parents (or 4 grand-parents)
ii. One parent, spouse and children
iii. Children and spouse
iv. One parent and siblings
v. Siblings (two or more) etc.

5. Sample collection materials:

(a) FTA (Flinders Technology Associates) cards shall be used to collect blood samples from the available family members.

(b) FTA cards facilitates collection, transport and long-term, storage of blood sample.

(c) FTA cards can be stored at room-temperature before and after sample collection.

(d) Separate FTA cards shall be used to collect blood samples from different individuals.

(e) Before starting sample collection, the collection team shall make sure to have the necessary materials, such as:

- Personal identification forms (Annex I)
- Other appropriate documents
- A pen and waterproof marker
- Sticky tape or Evidence tape
- Gloves, Masks
- Sealing device
- FTA cards
- Evidence bag or envelopes
- Sterile gauze pads or cotton
- Alcohol wipes or alcohol spirits
- Sterile lancets
- A container for disposing used lancets
- A bag or bucket to collect waste

6. Preliminary works:

Before collecting blood sample, the collection team shall: -

(a) Explain the purpose for requesting blood sample and intended use to the donor and witnesses.

(b) Verify specific relationship to victim and document it.

(c) Fill in all the information properly in all required fields of "Personal Identification Form (Annex 1)" and other appropriate forms.

(d) Obtain written informed consent from the donor.

(e) Attach passport size photograph of the donor and copy of proof of identification.

(f) Record the witnesses name, address and signature on the form.

(g) Label FTA card and also label the paper envelope used for packaging. The procedures shall include a FTA Card labelling system for unique identification of each sample. For e.g. (Unique Complaint no./District/Name of donor/Relationship to disappeared person).

(h) After filling up the required forms and written consents, the collection team shall prepare necessary materials for a finger prick that include:

- Alcohol wipes or alcohol spirits,
- Sterile Lancets, and

- FTA Collection Cards

(i) Safety precautions: The health worker /laboratory personnel shall use universal safety precautions and personal protective equipment (PPEs) while working.

- Wear a clean lab coat/ apron and face mask
- Use a new pair of gloves with each donor
- Do not touch face, cough, sneeze or allow sweat to drip near the evidence.

7. <u>Collection procedure</u>:

Blood sample shall be collected onto FTA card within the printed circle area. The collection procedure shall be,

(a) Position the hand palm-side up. Choose the fingertip of the ring, middle, or index finger.

(b) Apply intermittent pressure to the finger to help the blood flow to the fingertip.

(c) Clean the fingertip with alcohol. Allow the finger to air dry.

(d) Use a new sterile lancet for each person. Place the lancet off-center on the fingertip.

(e) When using a traditional lancet hold the finger firmly and make a quick firm prick. For an auto lancet hold the finger and firmly press the lancet against the finger and puncture the skin.

(f) Dispose the lancet in a biohazard waste container.

(g) Next collect the blood specimen on FTA card. Simply collect the blood directly from the fingertip onto the FTA card in a concentric circular motion within the printed circle area.

(h) It is preferred to apply intermittent pressure to the base of the finger to help the blood flow and hold the finger lower than the elbow.

(i) Brief air dry FTA card and pack the sample in a paper envelope with desiccant pouches. Desiccant packets ensure that the FTA matrix remains dry during transport or storage.

(j) Package it in an evidence bag/ envelope, label it appropriately and seal it properly.

8. <u>FTA Card transport and storage</u>:

While transporting and storing FTA cards

(a) Sample integrity and chain of custody shall be maintained during transport.

(b) FTA card are packed and transported in a sealed pouch, bag or paper envelope.

(c) Evidence bags or envelopes can be used for storing FTA cards in clean and dry environment at room temperature before sending it to the laboratory.

9. <u>Human Remains Sample Collection</u>:

The human remains sample collection for DNA Analysis should be performed by a forensic medicine expert. The sampling is to be conducted following the forensic examination and/or autopsy.

(a) Sampling must accompany proper documentation on the selection of sample and the required chain of custody should be completed. It is desirable to take a photograph of the skeletal sample with a scale and case number prior to sampling.

(b) It is not recommended that samples be cut near areas of trauma or the areas of possible degradation and/or contamination.

(c) Collection of sample for DNA testing depends upon the available skeletal remains and preservation or condition of the human remains (Refer to Standard Operating Procedure for Forensic Anthropological Examination, 2078).

(d) When available, collection of human remains sample for DNA testing should include two types of hard tissue; bone and tooth.

(e) The order of priority of DNA sampling for a complete or mostly complete human remains recovered should be as follows:

   i. Two healthy teeth: Intact and well-preserved molar or premolar teeth with completely formed root apices are required where possible, and

   ii. Femur; or

   iii. Other samples (only if teeth and leg bones are unavailable)

(f) Whereas if the incomplete body part from a single individual is represented as a case, the most appropriate sample location should be determined by the forensic expert.

(g) Reserve samples may be taken in cases for additional testing. Each samples should be packaged in separate envelopes.

(h) Every sample designated for DNA testing must be assigned a unique code.

(i) The unique sample code must be written on the packaging in indelible ink or marker.

(j) Paper envelopes should be used for packaging and the package must be properly labelled and sealed.

(k) Samples should be kept at cool and dry place before sending it to a laboratory.

Section – 3
Laboratory Analysis

10. General Considerations:

Laboratory shall use appropriate DNA testing procedure to analyse the DNA samples. It is important to use extraction methods and test protocols that are appropriate to the sample type and condition.

(a) Laboratory shall have user guides, technical manual or standard operating procedure for each test method and equipment operation.

(b) Laboratory shall have proper documentation of different steps performed during analysis. Information regarding the equipment run and operation shall be documented on the instrument logs maintained on worksheets, or within the analyst's notes.

(c) Laboratory shall use positive controls and reagent blanks to demonstrate that its methods do not introduce contamination and its method and reagents are working properly.

(d) All DNA profiles and corresponding matches should be reviewed and documented prior to reporting.

11. Request for DNA testing:

(a) Commission shall request for the required DNA testing of the collected samples.

(b) The reference samples and human remains samples collected shall be sent to National Forensic Science Laboratory. Commission may decide to send it to additional laboratory, if required.

(c) The request shall accompany following items, where appropriate;

i. Official letter requested for DNA testing
ii. Duly filled "Personal Identification Form" (Annex: I).
iii. Duly sealed and marked donors blood sample on FTA card
iv. Duly sealed and marked human remains samples.
v. Proof of Maintenance of chain of custody.
vi. A copy of family pedigree collected during ante-mortem data collection depicting the relationship of 'blood donor' to the disappeared person.

12. <u>Case acceptance</u>:

Before accepting a DNA testing case it needs to be pre-evaluated.

(a) The laboratory should thoroughly evaluate requested examinations and determine the relevance of DNA testing.

(b) The laboratory shall use the family pedigrees to determine the most useful test system for the missing person identification purposes.

(c) All samples brought to the laboratory shall be registered with a unique Case Number.

The example of unique Case no. could include,
2077/78 – DNA – 112

- Fiscal year (2077/78)
- Examining Unit (DNA)
- Case serial number (112)

13. <u>Storage of samples</u>:

All samples brought to the laboratory shall be stored in a responsible and dignified manner.

(a) Samples should be stored in a secure area.

(b) An inventory system should be developed to log and track samples.

(c) FTA cards shall be stored in clean and dry environment at room temperature and maintained inventory.

(d) All skeletal human remains samples shall be stored in dry and well ventilated room and maintained inventory.

(e) All decomposable human remains shall be stored at a temperature between 0°C to 4°C for storage up to one week and it can be stored below -18°C for long term storage.

14. DNA Extraction:

Laboratory shall use appropriate method for DNA extraction and document it properly.

(a) FTA Purification Reagent is used to purify DNA stored on FTA cards. This reagent can be used to wash punches for standard STR amplification. Alternatively, samples can be subjected to direct amplification, in compatible kits of direct amplification chemistries which does not require the FTA purification reagent.

(b) DNA extraction from human remains samples are processed using the Automate Express Instrument. A pre-programmed protocol card controls the purification parameters such as buffer volumes, mixing steps, and incubation time. Sample lysate are prepared using the PrepFiler Express (Bone, Tooth and Adhesive) BTA Forensic DNA Extraction Kit; Bone and tooth protocol for automated method.

15. DNA quantification:

Quantification shall be used to screen for the presence of usable human and/or male DNA in human remains sample to determine, if, it is viable to attempt Autosomal Short Tandem Repeats (autosomal STR) and/or Y Chromosome Short Tandem Repeats (Y-STR) amplification.

(a) Laboratory may use different quantification system judged to be suitable.

This may include either of the following DNA quantitation systems, but not limited to;

- Plexor HY System: The Plexor HY System is useful for quantification of total human autosomal DNA and human male (Y) DNA within a sample
- Quantifiler Trio kit: Quantifiler Trio kit is used to simultaneously quantify the total amount of amplifiable human DNA, human male DNA in a sample and the degradation level.

16. DNA Amplification:

This process shall amplify the DNA sufficiently by Polymerase Chain Reaction (PCR), so the resulting product can be genotyped or sequenced. The laboratory may incorporate multiple genetic testing systems, if required.

(a) Autosomal STR test system provides the highest discrimination power for human identification and kinship analysis.

(b) Y-STR analysis provides specific and sensitive detection of male haplotype DNA from the Y-chromosome.

(c) Mitochondrial DNA analysis provides the analysis of maternal lineage using primers of hypervariable (HV) regions.

(d) Autosomal STR test kits used shall include all the loci in the expanded CODIS core loci. Test kits using additional loci may be used to increase discrimination. The testing system used may include either of these kits, but not limited to;

- PowerPlex Fusion 6C System: The Promega PowerPlex Fusion 6C System is a 27-locus multiplex that amplifies 23 autosomal short tandem repeat (STR) loci, two gender determining loci, and two rapidly mutating Y-STR loci in a single reaction.
- Globalfiler/ Globalfiler Express PCR Amplification Kit: The Globalfiler / Globalfiler Express PCR Amplification Kit is a 24 loci multiplex assay that amplifies 21 autosomal STR loci, 1 insertion/deletion polymorphic marker on the Y chromosome (Y indel) and Amelogenin (sex determining marker) in a single PCR amplification.

(e) Y- STR kit amplifies the Y DNA from male samples. The kit used shall include as many markers to discriminate male lineage. Preferably the following Y filer plus kit can be used, but not limited to;

- Y Filer Plus PCR Amplification Kit: The Y Filer Plus PCR Amplification Kit is a male specific kit that amplifies 27 loci in a single PCR reaction.

17. **<u>Capillary electrophoresis</u>:**

The Applied Biosystems 3500 or Applied Biosystems Seqstudio Genetic Analyzers or appropriate capillary electrophoresis instruments for human identification shall be used for DNA analysis.

ABI genetic analyzers utilizes electrokinetic injection of fluorescent labelled DNA molecules into polymer-filled capillaries which separates the DNA molecules by size. The fluorescent signal is detected by a CCD (charge-coupled device) camera within the Genetic Analyzer which converts the signal to a computer image where it is visualized as a peak on the electropherogram.

(a) Information regarding the DNA electrophoresis run shall be documented on the instrument logs maintained next to the instrument, on worksheets, or within the analyst's notes.

18. **<u>Data Analysis and Interpretation</u>:**

The laboratory shall perform data analysis and check required parameters for interpretation.

(a) Interpretation of the DNA profiles or genotypes is based on a pattern of peaks present in the electropherogram.

(b) The data collected by the Applied Biosystems Genetic Analyzer is analyzed with GeneMapper ID-X Software or equivalent which results in peaks labeled with their allele designation of STR profiles.

(c) All DNA profiles used for identification purpose shall meet defined criteria with respect to peak height, peak height ratios, dropout, artifacts, allele and locus nomenclature, internal standards, allelic ladders, and acceptable amplification controls.

(d) Analysts shall print the electropherograms and build allele analysis tables with allelic information.

(e) Profiles shall be evaluated to verify their accuracy by comparing the profiles among the samples in the same batch, gender verification through amelogenin marker. Y STR analysis can be used in the event of suspected null amel alleles.

(f) mtDNA profiles shall be analyzed by appropriate sequence analysis software.

(g) The interpretation of a batch of profiles shall generally follow these steps, but not limited to:

i. Evaluation allelic ladder, positive and negative controls and the sizing quality of the internal lane standard prior to evaluation of each profile
ii. Determination of true peaks versus artifacts (stutter, spectral artifacts, etc.).
iii. Determination of single source profile or mixture profile
iv. Determine if any locus exhibits the potential for allelic dropout
v. Determination of the genotypes present in the profile
vi. Comparison to known reference standards to determine exclusion, inclusion, or inconclusive results.
vii. Reporting of results

19. <u>Matching statistics and Reporting</u>:

DNA matching statistics presents a numerical result that represents the strength of the evidence supporting a particular identification.

(a) Laboratory shall calculate appropriate statistics and combined relationship index in case of DNA Match. These outputs are the "likelihood ratio" or the "posterior probability" representing the calculated certainty of an identification.
(b) Calculations shall be performed in relevant population databases and the results shall meet the match threshold for a positive identity.
(c) A possible identification that falls below established thresholds shall also be reported.
(d) The reporting format at minimum, shall include
- Case number
- Dispatch date
- General Information (Sending authority, Ref. no., Date etc.)
- Received date
- Sample Description
- Test methods
- Expert opinion

(e) The test report prepared as per this DNA Sample Collection and Profiling Procedure shall be submitted to the commission in a closed manner.

20. Sample release:

(a) Unless otherwise arranged, the reference samples will be returned to the Commission once the DNA analysis has been completed.

(b) If sample retention and preservation may be considered for future testing, it shall be communicated to and approved by the Forensic Coordination Committee.

Section – 4
Miscellaneous

21. Match threshold:

A probability of relationship of 99.95% should be considered match threshold to report a positive identity match report.

(a) The possibility of recovery of partial DNA profiles from human remains samples, unavailability or deficiencies in familial reference samples may provide varying evidence of possible identifications that falls below established thresholds for reporting a DNA match.

(b) However, if DNA report is indicative of a possible identification, but falls below the threshold for issuing a match report, DNA evidence should be used in combination with other disciplines that may permit a conclusion of identity.

22. Protection of personal and genetic information:

DNA samples, profiles and records shall be adequately protected from unauthorized access and use.

23. Coordination may be made:

While conducting DNA testing, the Commission may maintain coordination with the other authorities.

24. Power to remove difficulties:

If any difficulty arises in connection with the implementation of this procedure, the Commission, may issue an order to remove such difficulty. The decision of the Commission shall be final and binding.

ANNEX – 1

(कार्यालय/प्रयोगशालाको नाम)

डी.एन.ए. नमुनादाताको विवरण तथा मन्जुरनामा फारम

फोटो

(हालसालै खिचेको फोटोमा पर्नेगरी दस्तखत वा औंठाछाप समेत)

१. डी.एन.ए. परीक्षण गर्ने व्यक्तिको विवरण

क) पुरा नामः ....

ख) जन्म मितिः / / ग) लिङ्गः पुरुष ☐ महिला ☐

घ) जातः .... ङ) राष्ट्रियताः ....

च) ठेगानाः

स्थायीः जिल्ला .... गा.पा./न.पा. .... वडा नं. .... टोल.........................

अस्थायीः जिल्ला .... गा.पा./न.पा. .... वडा नं. .... टोल..........................

छ) फोटो सहितको परिचय खुल्ने कागज (नम्बर, जारी मिति, कार्यालय उल्लेख गर्ने): ....

ज) अस्थिमज्जा वा रगत विगत तीन महिनाभित्र अरुबाट लिएको: छ ☐ छैन ☐

छ भने सो को मितिः २० / /

२. रक्तदाता वा निजको अभिभावकको मंजुरीनामा

श्री...को छोरा/छोरी/अभिभावक म ....

यस प्रयोगशालामा डि.एन.ए. परीक्षणको लागि मेरो /मेरो बच्चाको रगत राजिखुसीले दिदै आवश्यक तथ्याङ्कीय विश्लेषण तथा डाटावेसको लागि प्रयोग गर्नसक्ने मंजुर छ। मैले माथि भरेको सम्पूर्ण विवरण सहि छ।

दस्तखतः ....

नामः ....

मितिः ....

परीक्षण गर्ने व्यक्तिको औंठाछाप		अभिभावकको औंठाछाप	
दायाँ	बायाँ	दायाँ	बायाँ

३. नमुना निकाल्ने व्यक्तिको विवरणः

नामः ....

ठेगानाः ....

नमुना संकलन मितिः .... दस्तखत तथा कार्यालयको छाप

४. निम्न व्यक्तिको रोहबरमा नमुना सङ्कलन गरिएको हो।

१. नामः .... ठेगाना .... दस्तखतः ....

२. नामः .... ठेगाना .... दस्तखतः ....

३. नामः .... ठेगाना .... दस्तखतः ....

प्रयोगशाला प्रयोजनको लागि मात्रः

केश नं.: .... केश विवरणः..

पठाउनेको नाम (च.नं.):.................... प्राप्त मितिः..

नमुना नम्बरः .... आधिकारिक व्यक्तिः................................

Standard Operating Procedure for Forensic Anthropological Examination, 2021

<u>आयोगबाट स्वीकृत मिति</u>

२०७८।०३।३०

<u>Preamble:</u> This "Standard Operating Procedure for Forensic Anthropological Examination" has been developed to assist the Commission for Investigation of Enforced Disappeared Persons as per the provisions in Number 42 of The Enforced Disappearances Enquiry Regulations, 2016.

1. **<u>Short title and commencement:</u>**
   (a) This directive may be cited as the "Standard Operating Procedure for Forensic Anthropological Examination, 2021".

   (b) This shall come into force after the Commission's decision.

   (c) This Standard Operating Procedure is also called SOP.

2. **<u>Scope</u>**

   Human remains and other evidences collected by the Exhumation Teams of the Commission will require to be examined by a Forensic Anthropologist, to assist in the identification process as well as other forensic investigations. In addition, specimen will need to be collected during the Forensic Anthropological Examination as well as exhumation of the Missing Persons. These specimens will need to be subjected to further forensic investigations, including genetic analysis. The sample collection, especially for DNA analysis, requires the adherence to standard international practices for uniformity as well as for validation. This requires the documentation of the sample collection process.

   This SOP provides comprehensive information on the procedures for registration, examination and analysis of the human remains as well as sample collection for genetic analyses. Where unusual circumstances preclude the adherence to this SOP, the reasons why the procedures could not be followed, description of the alternative procedures performed as well as an opinion on how the accuracy and reliability of the resulting tests were affected should be documented and recorded.

3. **Registration**

Following receipt of the human remains from the field, after exhumation by the Commission, the remains will be registered at the mortuary. All remains brought into the mortuary should be registered with a unique identification code.

The unique identification code could include
FM – 2078 - 0123

- Identification code for Institute
  E.g. – FM – Forensic Medicine
- Year of examination
  E.g. –2078 – 2078 B.S. (or 2078/01 – Baisakh 2078 B.S.)
- Case number
  E.g. – 0123 – Case # 123 for the year 2078

The body should be tagged with label bearing the unique identification code. If the body is to be stored in a body bag, labels should be tagged to the body as well as the body bag. The labels used should be written in permanent, indelible ink on a water proof tag. The personal details should not be included on the tag. The personal details should be registered on a registration form as provided in Annex A.

The necessary documents authorising the examination, from the Commission as well as medical record, if available, should be acquired. The documents should all be included in a folder and confidentiality of the documents maintained.

4. **Labelling and inventory**

All remains brought in should be labelled and inventory maintained, as is relevant to the case. For this document, the labelling and inventory of skeletal remains will be dealt with.

As soon as the remains are received, the remains should be labelled with each element having a unique number. This is in addition to the registration number for the case. For e.g. the bones of a case may be labelled – FM – 2078 – 0123 – BP 0001, FM – 2078 – 0123 – BP 0002 and so on. For convenience, the element itself may be labelled with only 0001, 0002 and so on for simplicity.

All elements as well as additional material evidence should be documented in the inventory provided in Annex B.

The inventory should include, but not limited to, the following:

- Condition of preservation of the remains
- Completeness or lack thereof of the remains
- Stains
- Taphonomic changes
- Pathological changes

These details should be recorded during the initial examination of the remains before the remains are processed.

5. **Cleaning**

All human remains and material evidences should be cleaned after inventory. The cleaning is best performed using soft material and plain water. If excessive amounts of grease or fatty deposits are present, the remains may be cleaned using warm water. However, it should be noted that unless the soft tissue have already been analysed or removed, remains should not be subjected to extremely hot water.

All extraneous material should be analysed before cleaning to ensure samples can be collected if required. The remains should then be thoroughly cleaned for skeletal examination. The cleaning should clear all dirt and extraneous material.

Chemicals, including detergents and soap should ideally not be used to clean the material as this may hamper the collection of samples for subsequent analysis. As described earlier, it is possible to completely clean the remains using water at different temperatures depending on the nature of remains.

The remains should be dried naturally, avoiding exposure to direct sunlight. The drying process should not be hastened as this would cause the bones to become brittle and susceptible to damage.

6. **Layout**

Once the remains have been cleaned and dried, the remains should be laid out to assist in the examination proper. The remains should be laid out in an

anatomical position. This helps in finding duplicity of remains as well as to inventory any additional findings.

The anatomical position of the remains will primarily be dependent on realising the three dimensions, anterior-posterior, superior-inferior and medial-lateral. While this does not pose problems for larger bones, smaller metacarpals, metatarsals, phalanges, ribs etc. while difficult to differentiate between, they are quite distinct when it comes to determining the laterality or side.

The anthropologist should differentiate between the numbers of the elements to the very best of his/her ability. The remains after being laid out in anatomical position, should be photographed to ensure proper documentation. Once the remains have been laid out, the inventory form should be re-evaluated to add additional information visible after the cleaning process.

7. Examination

The examination proper consists of three stages

- Establishing the biological profile
- Establishing identity
- Determining the cause of death

The examination should evaluate the remains as a whole for the determination. The analyst should refrain from developing opinions based on single elements or parts of the remains.

8. Establishing the biological profile

The establishment of biological profile consists of establishing the primary indicators, namely,

- Ancestry
- Sex
- Age
- Stature

The details regarding the procedures for establishing the biological profile should be referred to in the Guideline. This document will outline the basis steps in the process.

The ancestry is primarily established by examining the cranium, including the mandible and teeth.

As such, establishment of ancestry is primarily dependent on the analysis of non-metric traits in the cranium. The main traits to be examined include prognathism, zygomatic process and nasal sill.

The establishment of Sex is primarily dependent on the traits seen in the pelvis as well as the cranium, including mandible and dentition.

The estimation of sex should be preceded by the establishment of ancestry as the traits used for sex estimation. while generally highly distinct between the genders within races, become less distinct when comparing between the races. For example, the size of female Caucasoid skeletal remains may not be differentiated from male Mongoloid remains.

The main features used for sex estimation include dimorphic features in the pelvis as well as skull.

These traits include examining the pelvis for phenice's triad, sub-pubic angle, greater sciatic notch, pre auricular sulcus and ischial tuberosity.

Traits that show reliable dimorphism in the skull include external occipital protruberance, mastoid process, supra-orbital margin, supra-orbital ridge or glabella and mental eminence.

The estimation of age from human remains should be determined based on the age group of the examinee.

For example, the estimation of age in foetal and infant remains should be determined by the examination of appearance of centers of ossification.

In children, adolescents and young adults, the most reliable method is the conglomeration of examination of centers of ossification, eruption and development of dentition as well as completion of fusion of epiphyseal plates.

In adults, the examination of dentition requires destruction of the tooth as well as specialised expertise. This may not be available or feasible in most of the cases. As a result, the closure of sutures is the primary method to be used for estimation of age in adults and in the elderly.

Stature is the primary indicator that is most dependent on the ancestry, geographical as well as dietary variations etc.

Therefore, while it is highly preferable to use data from specific population to analyse and estimate sex as well as age, it is an absolute necessity that population-specific data is used for the estimation of stature.

Just as in the estimation of sex and age, the stature should also be analysed by ensuring a holistic approach, utilising as many elements as possible.

9. **Establishing identity**

Development of identity depends on the examination for individual and group markers that could assist in establishing the identity. These traits could include deformity, development anomaly, pathology, occupational markers, etc.

The role of visual identification should be minimised, based on the degree of post-mortem alteration. The process of visual identification process can be made more scientific by collecting ante-mortem information of the missing person(s), without showing the remains, and then scientifically establishing match, after completion of the entire process of examination of remains. Ideally, the process of collection of ante-mortem and post-mortem data should be performed by independent teams to ensure pre-conceived notions and bias do not affect judgement.

10. **Determining the cause of death**

The thorough investigation of all injuries presents on the remains as well as information provided by the Ante-Mortem Data Collection and Exhumation Teams will assist in establishing the cause of death.

11. **Documentation**

Forensic investigation by its very nature is a destructive process. It is therefore imperative to maintain standard documentation to be presented as evidence, if required.

The documentation process includes various forms like:

Formal forms of documentation:

- Reports

- Medical Records
- Inquest papers
- Maps
- Chain of Custody forms etc.

Informal forms of documentation:

- Analyst notes
- Logs
- Inventories
- Sketches
- Drawings etc.

12. **Reporting**

Report is a tool for formal dissemination of information. The reports should be developed in prescribed formats to ensure uniformity and ease of accessibility. As prescribed below, the report should consist of

1. Introduction
2. Objectives
3. Methodology
4. Results
    - Description of remains (including inventory)
    - Odontology (with odontograms)
    - Minimum/Probable number of individuals
    - Ancestry
    - Sex
    - Age
    - Stature
    - Variations
    - Pathology
    - Trauma
    - Taphonomy
    - Associated evidences
    - Sample collected
5. Summary (with homunculus)

   The report shall be submitted to the Commission within 7 days from the date of completion of examination.

13. Storage

All human remains and associated evidences should be stored in a responsible and dignified manner. As already described in the section on Registration, all human remains should be individually tagged with the unique identification number.

All skeletal remains, the remains should be stored in a dark, well ventilated room to prevent infestation with fungi. The remains should be naturally dried before they are stored. The remains will be stored indefinitely, until repatriation, at the Forensic Research Center, Department of Forensic Medicine, Institute of Medicine, Kirtipur, Kathmandu. The Commission will provide the logistic and equipment needed for developing the storage facility.

14. Sample collection

Each samples collected should have unique identification code to assist in maintaining chain of custody. The samples to be collected for toxicology examination will include bone, hair and/or nail. Samples to be collected for DNA analysis will be collected as per the procedure described in detail below

Procedures

The following procedures apply to typical cases.

a. Case documentation:

i. The Forensic Anthropological Examination of human remains should be completed before sampling. This includes the completion of all inventories, re-associations, measurements, biological profiles (including pathology and trauma).

ii. All dental information should be recorded before sampling, including eruption, calcification, staining, tooth transparency, etc.

iii. All photographs need to be taken before sampling.

b. <u>Sample nomination:</u>

i. Sample nomination will be determined by the expected number of individuals, status of the site – closed/open site as well as MNI based on Exhumation Report;

ii. The elements to be sampled for genetic analyses will be selected by the examiner assigned to the case. In the event of large commingled sites or when multiple cases within a site are deemed to be related, the selection of samples is done in collaboration with the DNA Analyst;

iii. Samples nominated to be collected should be recorded on the case inventories. Samples should NOT be removed from their original case bags. Samples should be packed separately;

iv. In instances where there are duplicated elements in the same case (e.g., two left humeri), clear tags/labels should be applied, to assist in identification during sample cutting/extraction;

v. The provenience data should be collected and analysed in all cases for sample nomination;

vi. Additional samples may be required for genetic analyses;

vii. Indicators that a sample may be correlated with good DNA results are:

1. Completeness of the element,
2. Good bone density / thick cortical bone,
3. Good external macroscopic preservation;

viii. Areas on skeletal elements to be <u>avoided</u> for sampling, contingent on the adequacy of the skeletal material, include:

1. Areas with metal staining or discolouration (e.g., green colour indicates copper staining),
2. Areas with evidence of fungal infection,
3. Areas with peri- or ante-mortem traumas or pathological lesions,

4. Areas that show individualizing characteristics that may be used for identification purposes,
5. Areas used for re-association purposes (e.g., articular surfaces, distinct morphological characteristics),
6. Areas with thin cortical bone (e.g., second cuneiform/epiphyses/ vertebral bodies),
7. Areas with extensive post-mortem damage (e.g., sun exposure, cracking, heavy rootlet intrusion, flaking, exfoliation, extensive soil infiltration),
8. Areas with evidence of heating/burning,
9. Areas treated with chemicals.

   If sampling these areas is unavoidable, ensure that a digital image of the element is taken, with the appropriate code number and scale, before sampling. While every effort is made to preserve the integrity of metric landmarks, this may not always be feasible when obtaining an adequate DNA sample;

ix. The following criteria are considered when sampling teeth:

1. Select intact and well-preserved teeth with completely formed root apices, where possible. However, the presence of completely formed root apices is not an absolute requirement for submission,
2. At least two teeth will be selected from the <u>same</u> element (e.g., two mandibular or two maxillary teeth). A tooth from the maxilla and a tooth from the mandible should not be submitted together,
3. Select teeth that are articulated in the mandible/maxilla. Avoid sampling loose teeth or teeth that have been replaced in the sockets post-mortem. These are generally single-rooted teeth and should be considered least desirable in order of tooth sample selection preference,
4. Select teeth that do not exhibit extensive carious destruction and/or peri- or post-mortem fractures and/or dental restorations,

5. Avoid the selection of distinctive anterior teeth, such as ones that contribute to a diastema, or displays a cultural modification or a genetic anomaly;

x. Avoid submission of complete elements. Retain even a small part of the elements (e.g., if a metacarpal is submitted cut the proximal and distal articular surfaces and submit only the diaphysis);

xi. A unique element (i.e., where an element represents the only biological material capable of resolving a case and for which re-sampling is not possible) that is highly unlikely to yield DNA results (e.g., a talar head with extensive post-mortem damage) are not sampled. For these cases, sampling is postponed with the hope that better methodologies will be developed in the near-future;

xii. The sample(s) selected are dependent on the skeletal assemblage encountered and are specified below in order of preference. The procedures described below reflect an evaluation of the literature and the subsequent professional judgment of forensic expert, and to a secondary degree samples that cause minimum destruction to the skeletal assemblages:

- **Bs (body – skeletal assembly of one individual):**
  1. Two teeth from the following order of preference:

Pref.	Teeth	Pref.	Teeth	Pref.	Teeth
1	17/27	5	36/46	9	14/24 or 15/25
2	16/26	6	38/48	10	34/44 or 35/45
3	18/28	7	13/23	11	11/22 or 12/21 or 31/42 or 32/42
4	37/47	8	33/43		

2. Window section of the left femur (first choice) or right femur,
3. The spinous process (including laminae) of a lumbar vertebra, preferably L4,
4. If the above-mentioned elements are absent or factors that do not allow for collection of the elements exist, different samples may be selected for genetic analyses.

- **BPs (body parts – body portion of one individual):** The selection of samples is based on the skeletal elements present, and the selection should adhere to the following order:
  1. Two teeth from the following order of preference:

Pref.	Teeth	Pref.	Teeth	Pref.	Teeth
1	17/27	5	36/46	9	14/24 or 15/25
2	16/26	6	38/48	10	34/44 or 35/45
3	18/28	7	13/23	11	11/22 or 12/21 or 31/42 or 32/42
4	37/47	8	33/43		

  2. Left (first choice) or right femur,
  3. The spinous process, including laminae, of a lumbar (first choice, if possible L4) or a thoracic vertebra,
  4. Left (first choice) or right MT2-5 (preferably MT5),
  5. Left (first choice) or right mandibular body,
  6. Left (first choice) or right tibia,
  7. Left (first choice) or right humerus,
  8. Left (first choice) or right clavicle,
  9. Left (first choice) or right fibula,
  10. Left (first choice) or right radius,
  11. Left (first choice) or right ulna,

12. Left (first choice) or right scapula,
13. The sciatic notch of the left (first choice) or right os coxa,
14. Occipital bone,
15. Left (first choice) or right petrous portion of the temporal bone,
16. Left (first choice) or right parietal bone,
17. If the above-mentioned elements are absent or factors that do not allow for collection of the elements exist, different samples may be selected for genetic analyses,
18. BPs comprised of only the pectoral girdle(s) or pair of scapulae or pair of clavicles or hand bones or feet with tarsals less than 6/metatarsals less than 4 or pair of patellae or vertebrae less than 5 or ribs are not sampled, unless there are indications that these samples represent a different individual than the samples already selected.

- **GBPs (general body parts – representation of one or more individuals):**
    1. Elements from more than one individual as determined by the duplication of skeletal elements or obvious developmental age and size incompatibilities (i.e., elements that determine the MNI),
    2. Crania and mandibles, long bones and os coxae will be sampled to allow efficient re-association of remains,
    3. In open sites where there are indicators that the expected number of individuals is potentially greater than the MNI, sufficient samples should be taken to ensure that all individuals present in the assembly are represented;

xiii. Additional samples may be submitted for genetic analyses to act as test samples for checking success rates of elements not typically sampled (e.g., patella), as positive and/or negative control samples, after explicit written justification is kept in record. Atypical samples such as soft tissue/hair may also be submitted, if deemed necessary, following the principle and scope of this SOP.

c. **DNA sample taking:**

i. Wear Personal Protective Equipment (PPE):

1. Wear a facemask,
2. Wear two pair of gloves.
    - Gloves will be worn when handling bleach or bleached objects,
    - Only gloves will come in contact with the sample,
    - Samplers should double glove during actual cutting. The inner pair can be worn at all times to protect the hands from contact with bleach. The outer pair is changed between samples to prevent contamination of the samples,
    - If there is any doubt concerning contamination of the gloves, they should be sprayed and wiped with bleach or discarded,
3. Wear eye protection when using the cutting/extracting tools and when spraying the bleach solution,
4. Ensure that hair is pulled back when preparing for sampling and when obtaining the samples;

ii. Prepare the sampling area and equipment:

1. Assemble all the equipment needed and remove all extraneous material from the sampling area. Materials that cannot be cleaned (e.g., glove boxes) should be placed in the "non-clean" area during the entire sampling process. Ensure that there is enough working space available,

2. Use a 6% bleach solution. Unused bleach should be immediately returned to storage after a sampling session is completed. Bleach is an extremely corrosive agent and care should be taken when handled,
3. Remove the blade from the saw and place it in the bleach solution for five minutes. Clean the saw and all other extracting tools to be used with a swab moistened with bleach,
4. Clean the workstation thoroughly with diluted bleach and dry with paper towels,
5. Clean with bleach solution everything that may contact the sample or that the sampler may handle concurrently with sampling. This includes the work area other than the workstation itself as well as the photography area that is used during the DNA sampling;

iii. Sample taking preparation:

1. Prepare all the relevant documents and labels,
2. If sampling continues beyond one workday, the bag(s) containing samples should be kept in the sampling room;

iv. Procuring the Sample:

These procedures are applied to only ONE case at a time:

1. Photograph the element to be sampled,
2. Bleach your gloves before cutting,
3. A bleached napkin can be used to clean the workstation,
4. Use a recently bleached blade to cut the sample,
5. Take the appropriate photographs and pack both the element and sample

v. Between Samples:

1. Change gloves or thoroughly clean them with bleach,
2. Clean the workstation and all instruments used with the bleach solution;

vi. Clean-up:

Wipe all work surfaces and equipment with generous quantities of water after sampling is complete;

vii. Location of sample cut/extracted:

1. The selection of sample is determined by numerous factors and considerations. Some specific recommendations have been outlined in section 13.b.vii and should considered on a case-by-case basis,

2. The desirable size of bone sample is 10 cm. Depending on circumstances and status of preservation, smaller samples may be collected. Samples should be taken to minimise damage to the skeletal elements.

2. <u>Occipital bone</u>:

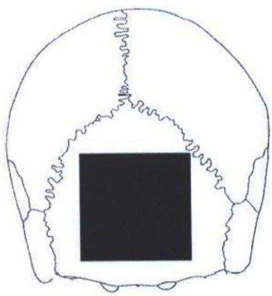

Sample should include the external occipital protuberance. Cranial sutures, fractures or foramen magnum should be avoided. Forensic Anthropological examination, especially for sex estimation should be completed before sample collection.

3. **<u>Parietal bone</u>:** Sample should be taken avoiding the cranial sutures or fractures, as this may affect reconstructions/re-associations.

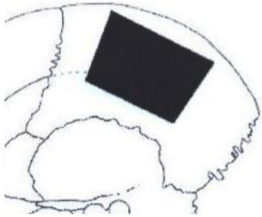

4. **<u>Temporal bone</u>:** Sample should be taken from the petrous part of the temporal bone (endocranially).

5. **Mandible:** Sample should be taken from the inferior/posterior mandibular horizontal ramus, leaving the alveolar process/teeth roots intact, if possible.

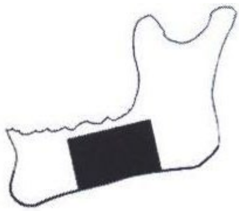

6. **<u>Clavicle</u>**: Preferably, a window section should

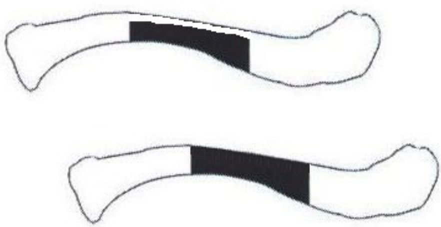

be collected. If this is not possible, ensure that all examinations, including measurements,

have been completed and a mid-shaft section can be collected. The acromial and sternal ends should be retained.

7. **<u>Rib</u>:** The Sample should be collected from the vertebral end of the rib.

8. **<u>Vertebra</u>:** The sample should be collected by cutting both neural arches of the vertebra at the pedicles.

9. **<u>Humerus</u>:** A window-section should be removed from the humeral diaphysis, preferably from the distal medial shaft, approximately 2 cm above the plane of the trochlea.

10. **Ulna:** A window-section should be cut from the ulnar diaphysis, preferably from the proximal medial shaft of the ulna. Avoid cutting the ulnar tuberosity.

11. **Radius:** A window-section should be cut from the radial diaphysis, preferably from the medial proximal shaft, avoiding the radial tuberosity,

12. **Os coxa:** A rectangular section should be cut from the underneath the preauricular surface, extending toward the arcuate line. The inferior border should be cut above the acetabulum. Forensic Anthropological examination, especially for sex estimation should be completed before sample collection.

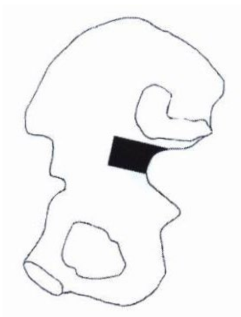

13. **Femur:** A window-section should be cut from the femoral posterior shaft, along the linea aspera. The sample should be collected avoiding metric landmarks.

14. **Tibia:** A window-section should be cut from the tibial diaphysis, preferably from the proximal shaft. The sample should be collected avoiding metric landmarks.

15. **Fibula:** A window-section of the fibula should be cut from the fibular diaphysis, preferably from the distal shaft. If this is not possible, ensure that all examinations, including measurements, have been completed and a mid-shaft section can be collected. The proximal and distal ends should be retained.

16. **<u>Foot bones</u>:** When available, a mid-shaft section of the diaphysis of the fifth metatarsal should be collected.

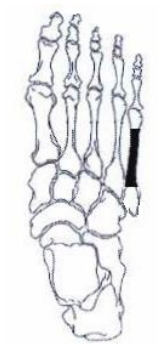

17. **<u>Scapula:</u>** A section of the scapular spine should be collected. If not feasible, a section

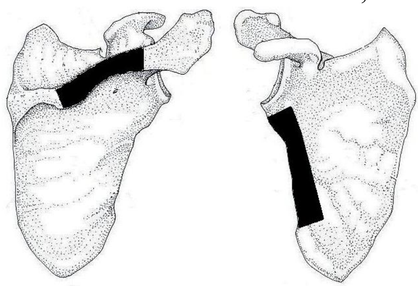

should be collected from the lateral border.

15. <u>Repatriation</u>

Human remains should be repatriated to family members only after obtaining the required document, namely लाश सदगत पुर्जी. The family member prescribed on the letter should document receipt of the remains by signing the registration book with his address and contact details.

The unique identification code should be verified with the details of the letter to prevent accidental swapping of remains.

16. **Power to remove difficulties:** If any difficulty arises in connection with the implementation of this SOP, the Commission, may issue an order to remove such difficulty. The decision of the Commission will be final and binding.

Annex A – Registration Form

1. **Case registration number:**
2. **Police Office sending for examination:**
    a. **Date**
    b. **Reference Number**
3. **Name of accompanying Police Personnel:**
4. **Date and time of recovery of remains:**
5. **Date and hour of receipt of**
    a. **Remains**
    b. **Inquest papers**
6. **Date and hour of starting examination:**
7. **Date and hour of concluding examination:**
8. **Name of the Experts conducting examination:**
    a. **Faculty**
    b. **Residents:**
9. **Name of the Hospital:**

RELEVANT DETAILS

In case of remains being identified,

Information of alleged missing person

a. **Name:**
b. **Address:**
c. **Gender:**
d. **Age⁄Date of Birth:**

Dead body identified by:

Annex B – Inventory Form

SKELETAL INVENTORY FORM

Skeletal Inventory (List All Skeletal and Dental Elements Present):

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

Anthropologist __________________Date__________________________

Signature/Initials________________________________Page_____of_____

Additional Inventory Notes:

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

If reconstruction was undertaken, describe what and how

____

____

____

____

If any samples were collected, describe what was collected and for which

____

____

Minimum Number of Individuals

____

Anthropologist ____ Date_________________

Signature/Initials____Page_____of_____

Describe any re-association, in case of commingled or multiple remains, and the basis for the determination:

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

Anthropologist ________________________________Date______________

Signature/Initials________________________________Page_____of_____

PROVENIENCE TABLE

Element	Portion	Provenience	Other Observations
Cranium			
Vault			
Base			
Face			
Mandible			
Teeth			
Axial skeleton			
C1			
C2			
C3-7			
T1-7			
T8-11			
T12			
L1-4			
L5			
Sacrum			
Coccyx			
Sternum			
L Ribs			
R Ribs			
Left Arm			
Clavicle			
Scapula			
Humerus			
Radius			
Ulna			
Carpals			
Metacarpals			
Phalanges	Proximal		
	Middle		
	Distal		
Left Leg			
Innominate			
Femur			
Tibia			
Fibula			
Tarsals			
Metatarsals			
Phalanges	Proximal		
	Middle		
	Distal		

Anthropologist
_________________________________Date_________________________

Signature/Initials________________________________Page_____of_____

PROVENIENCE TABLE

Element	Portion	Provenience	Other Observations
Right Arm			
Clavicle			
Scapula			
Humerus			
Radius			
Ulna			
Carpals			
Metacarpals			
Phalanges	Proximal		
	Middle		
	Distal		
Right Leg			
Innominate			
Femur			
Patella			
Tibia			
Fibula			
Tarsals			
Metatarsals			
Phalanges	Proximal		
	Middle		
	Distal		
Other:			
Fragments			
Sesamoid			
Ribs			

Additional Notes:

____

____

____

____

____

____

Anthropologist ______________________________ Date________________________

Signature/Initials______________________________ Page_____ of_____

SKELETAL INVENTORY HOMUNCULUS FORM

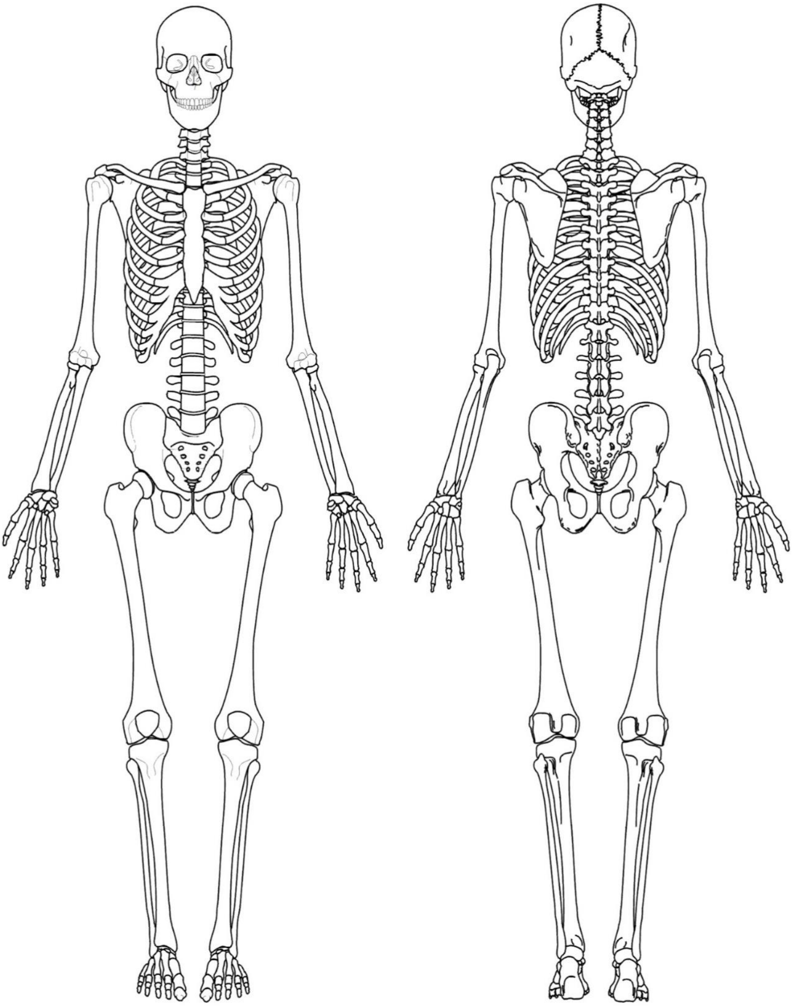

Anthropologist ___________________________________Date_________________________

Signature/Initials________________________________Page_____of_____

Annex C - Examination Forms

Ancestry assessment form

Macro-morphological race assessment

State Methods used and References:

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

Notes

____

____

____

____

____

____

____

____

Anthropologist ____ Date______________________

Signature/Initials__________________________________ Page_____of_____

Sex assessment form
Macro-morphological sex assessment

Pelvis*	**Left**	**Right**
Ventral Arc (1-3)		
Subpubic Concavity (1-3)		
Ischio-pubic Ramus Ridge (1-3)		
Greater Sciatic Notch (1-5)		
Pre-auricular Sulcus (0-4)		

Skull*	**Left**		**Right**
Nuchal Crest (1-5)			
Mastoid Process (1-5)			
Supraorbital Margin (1-5)			
Glabella (1-5)			
Mental Eminence (1-5)			

**Standards for Data collection from Human Skeletal Remains*, Buikstra, J. E. and Ubelaker D. H. 1994:16-21.

Other Sex Assessment Methodologies (State References):

____
____
____
____
____
____
____
____
____
____

Sex assessment using other methodologies________________________________

Notes

____
____
____
____
____
____

Anthropologist________________________________ Date____________________

Signature/Initials____________________________ Page_____of_____

Age assessment form – 1 (Sub-Adult)

Total Length Method: (Scheuer and Black, 2000)

Diaphyseal Length:

Bone length	**Right (mm)**	**Left (mm)**	**Age range**
Humerus			
Ulna			
Radius			
Femur			
Tibia			
Fibula			

Total Length including Epiphyses:

Bone length	**Right (mm)**	**Left (mm)**	**Age range**
Humerus			
Ulna			
Radius			
Femur			
Tibia			
Fibula			

	Range	**Minimum**	**Maximum**
Final age estimation	±		

Notes

____

____

____

____

____

____

____

____

Anthropologist ______________________ Date______________

Signature/Initials______________________ Page_____of_____

Age assessment form – 2 (Adult)

Sternal rib end (Iscan et al 1984b, 1985)

Rib Number: Left Phase: Right Phase:

Age by sternal rib end:

Pubic symphysis – Brooks and Suchey (1990)

Left Phase: Right Phase: Age:

Auricular surface of ilium

Lovejoy et al (1985)	Left Phase:	Right Phase:	Age:
Osborne et al (2004)	Left Phase:	Right Phase:	Age:

Age by auricular surface of Ilium:

Other Age Estimate Methodologies (State References):

____

____

____

____

____

____

Estimated Age Using Other Methodologies:______________________

Estimated Age Using Trace Evidence and Other Methodologies: ______________

Notes:

____

____

____

____

Anthropologist______________________ Date______________

Signature/Initials____________________ Page_____of_____

Age assessment form – 3 (Epiphyseal union)

Union of secondary centers of ossification – 1

0= Not observable 1 – Open (not fused) 2 – Partly fused 3 – Completely fused

Min. age Max. age

Bone	Epiphyses	Right	Left	AGE 1	AGE 2	AGE 3	SEX
Spheno-occipital synchondrosis[1]					17-25		M F
Clavicle	Medial (sternal)[3]			<25 <23	17-30 16-33	>21 >20	M F
	Lateral (acromial)[1]			<20 <20		>19 >19	M F
Sternum[1]	Sternebrae 2-4			<16		>11	M F
	Sternebra 1-mesosternum			<20		>15	M F
Scapula[1]	Acromial			<20		>18	M F
	Coracoid			<17		>15	M F
	Medial border			<23		>19	M F
	Inferior angle			<23		>19	M F
	Glenoid epiphyses			<20		>17	M F
Humerus[1]	Proximal			<20 <17		>16 >13	M F
	Distal			<17 <15		>12 >11	M F
	Medial epicondyle			<16 <15		>14 >13	M F
Radius[1]	Proximal			<17 <13		>14 >11.5	M F
	Distal			<20 <17		>16 >14	M F
Ulna[1]	Proximal (olecranon)			<16 <14		>13 >12	M F
	Distal			<20 <17		>17 >15	M F
Hands[1]	MC 1			<16.5 <14.5		>16.5 >14	M F
	MC 2-5			<16.5 <15		>16.5 >14.5	M F
	Proximal and middle phalanges			<16.5 <14.5		>16.5 >14	M F
	Distal phalanges			<16 <13.5		>16 >13.5	M F

Anthropologist ____ Date________________________

Signature/Initials_____________________________________ Page_____of_____

Union of secondary centers of ossification – 2

0= Not observable   1 – Open (not fused)   2 – Partly fused   3 – Completely fused

Bone	Epiphyses	Right	Left	AGE 1	AGE 2	AGE 3	SEX
Vertebrae[4]	Rings			<16.5 <14		>19 >18	M F
Ribs[1]	Head			<25		>17	M F
Acetabulum[1]				<17 <15		>14 >11	M F
Pelvis	Iliac crest[3]			<20 <16	14-23	>17 >17	M F
	Ischial tuberosity[1]			<23		>19	M F
Sacrum	S2-S4[2]			<17	<23	>17	M F
	S1-S2[2]			<17	<33	>17	M F
Femur[1]	Head			<19 <16		>14 >12	M F
	Greater trochanter			<18 <16		>16 >14	M F
	Lesser trochanter			<17		>16	M F
	Distal			<20 <18		>16 >14	M F
Tibia[1]	Proximal			<19 <17		>15 >13	M F
	Distal			<18 <16		>15 >14	M F
Fibula[1]	Proximal			<20 <17		>15 >12	M F
	Distal			<18 <15		>15 >12	M F
Feet[1]	Calcaneus			<20 <16		>18 >15	M F
	MTT 1			<18 <15		>16 >13	M F
	MTT 2-5			<18 <13		>16 >11	M F
	Proximal phalanges			<16 <15		>14 >13	M F
	Distal phalanges			<16 <13		>14 >11	M F

Min. age   Max. age

Age by union of epiphyses:

References

1. Scheuer and Black (2000)
2. McKern and Stewart (1957)
3. Webb and Suchey (1985)
4. Albert and Maples (1995)

Anthropologist______________________________	Date____________________
Signature/Initials__________________________	Page_____of_____

Age assessment form – 4 (Dentition)

Dental development (calcification and eruption)

Moorreeset al (1963):

Tooth:	Phase:	Mean:	Tooth:	Phase:	Mean:
…………	…………	…………	…………	…………	…………
…………	…………	…………	…………	…………	…………
…………	…………	…………	…………	…………	…………
…………	…………	…………	…………	…………	…………
…………	…………	…………	…………	…………	…………
…………	…………	…………	…………	…………	…………
…………	…………	…………	…………	…………	…………
…………	…………	…………	…………	…………	…………
…………	…………	…………	…………	…………	…………
…………	…………	…………	…………	…………	…………

Age by dental development:

Notes

____

____

____

____

____

____

Anthropologist ____ Date______________________

Signature/Initials_________________________________ Page_____of_____

Stature assessment form

Arithmetical method: (Trotter and Gleser, 1952)

WHITE MALES			**RIGHT**				**LEFT**			
Element	**Equation**	**SD**	**Length (cm)**	**Mean (cm)**	**Min (cm)**	**Max (cm)**	**Length (cm)**	**Mean (cm)**	**Min (cm)**	**Max (cm)**
Femur	*2.38 x Femur + 61.41*	*3.27*								
Tibia	*2.52 x Tibia + 78.62*	*3.37*								
Femur + tibia	*1.30 x (Femur + Tibia) + 63.29*	*2.99*								
Humerus	*3.08 x Humerus + 70.45*	*4.05*								
Radius	*3.78 x Radius + 79.01*	*4.32*								
Ulna	*3.70 x Ulna + 74.05*	*4.32*								
Fibula	*2.68 x Fibula + 71.78*	*3.29*								

WHITE FEMALES			**RIGHT**				**LEFT**			
Element	**Equation**	**SD**	**Length (cm)**	**Mean (cm)**	**Min (cm)**	**Max (cm)**	**Length (cm)**	**Mean (cm)**	**Min (cm)**	**Max (cm)**
Femur	*2.47 x Femur + 54.10*	*3.27*								
Tibia	*2.90 x Tibia + 61.53*	*3.37*								
Femur + tibia	*1.39 x (Femur + Tibia) + 53.20*	*2.99*								
Humerus	*3.36 x Humerus + 57.97*	*4.05*								
Radius	*4.74 x Radius + 54.93*	*4.32*								
Ulna	*4.27 x Ulna + 57.76*	*4.32*								
Fibula	*2.93 x Fibula + 59.61*	*3.29*								

Stature:

Notes

____

____

____

____

____

____

Anthropologist ____ Date______________________

Signature/Initials_________________________________ Page_____of_____

Trauma analysis form

Trauma Analysis Notes:

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

____

Anthropologist ______________________________________ Date____________________

Signature/Initials________________________________ Page_____of_____

Additional information:

____

Anthropologist ______________________________ Date______________________

Signature/Initials__________________________ Page_____of_____

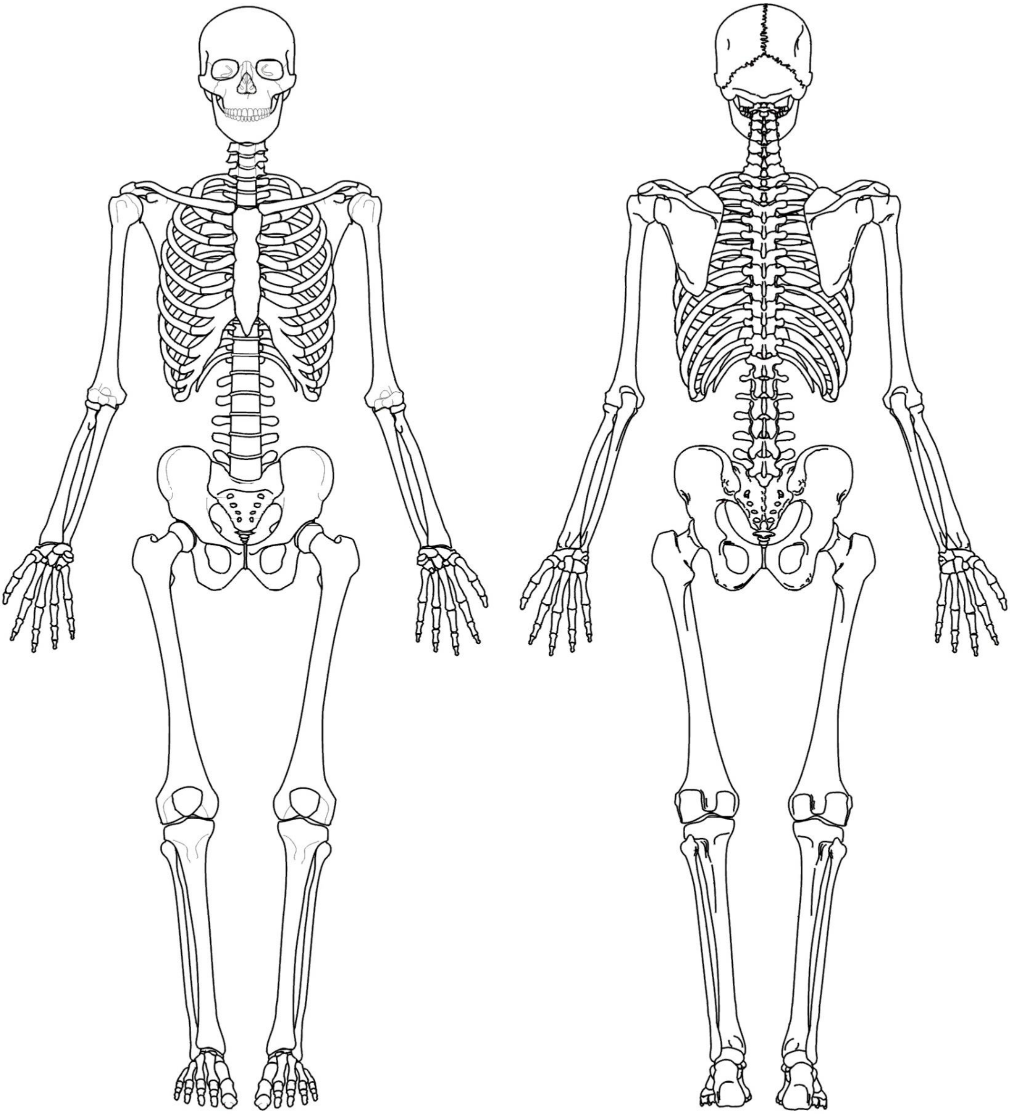

Trauma and Additional Information Homunculus Form

Anthropologist ____ Date________________________

Signature/Initials_____________________________________ Page_____of_____

47/133. Declaration on the Protection of All Persons from Enforced Disappearance

The General Assembly,
18 December 1992

Considering that, in accordance with the principles proclaimed in the Charter of the United Nations and other international instruments, recognition of the inherent dignity and of the equal and inalienable rights of all members of the human family is the foundation of freedom, justice and peace in the world,

Bearing in mind the obligation of States under the Charter, in particular Article 55, to promote universal respect for, and observance of, human rights and fundamental freedoms,

Deeply concerned that in many countries, often in a persistent manner, enforced disappearances occur, in the sense that persons are arrested, detained or abducted against their will or otherwise deprived of their liberty by officials of different branches or levels of Government, or by organized groups or private individuals acting on behalf of, or with the support, direct or indirect, consent or acquiescence of the Government, followed by a refusal to disclose the fate or whereabouts of the persons concerned or a refusal to acknowledge the deprivation of their liberty, which places such persons outside the protection of the law,

Considering that enforced disappearance undermines the deepest values of any society committed to respect for the rule of law, human rights and fundamental freedoms, and that the systematic practice of such acts is of the nature of a crime against humanity,

Recalling its resolution 33/173 of 20 December 1978, in which it expressed concern about the reports from various parts of the world relating to enforced or involuntary disappearances, as well as about the anguish and sorrow caused by those disappearances, and called upon Governments to hold law enforcement and security forces legally responsible for excesses which might lead to enforced or involuntary disappearances of persons,

Recalling also the protection afforded to victims of armed conflicts by the Geneva Conventions of 12 August 1949 and the Additional Protocols thereto, of 1977[1],

Having regard in particular to the relevant articles of the Universal Declaration of Human Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights, which protect the right to life, the right to liberty and security of the person, the right not to be subjected to torture and the right to recognition as a person before the law,

Having regard also to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, which provides that States parties shall take effective measures to prevent and punish acts of torture,

Bearing in mind the Code of Conduct for Law Enforcement Officials, the Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials, the Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power and the Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners,

Affirming that, in order to prevent enforced disappearances, it is necessary to ensure strict compliance with the Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment contained in the annex to its resolution 43/173 of 9 December 1988, and with the Principles on the Effective Prevention and Investigation of Extra-legal, Arbitrary and Summary Executions, set forth in the annex to Economic and Social Council resolution 1989/65 of 24 May 1989 and endorsed by the General Assembly in its resolution 44/162 of 15 December 1989,

Bearing in mind that, while the acts which comprise enforced disappearance constitute a violation of the prohibitions found in the aforementioned international instruments, it is none the less important to devise an instrument which characterizes all acts of enforced disappearance of persons as very serious offences and sets forth standards designed to punish and prevent their commission,

1. Proclaims the present Declaration on the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, as a body of principles for all States;
2. Urges that all efforts be made so that the Declaration becomes generally known and respected;

[1] www.un.org/documents/ga/res/47/a47133.htm

Article 1

1. Any act of enforced disappearance is an offence to human dignity. It is condemned as a denial of the purposes of the Charter of the United Nations and as a grave and flagrant violation of the human rights and fundamental freedoms proclaimed in the Universal Declaration of Human Rights and reaffirmed and developed in international instruments in this field.

2. Any act of enforced disappearance places the persons subjected thereto outside the protection of the law and inflicts severe suffering on them and their families. It constitutes a violation of the rules of international law guaranteeing, inter alia, the right to recognition as a person before the law, the right to liberty and security of the person and the right not to be subjected to torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment.It also violates or constitutes a grave threat to the right to life.

Article 2

1. No State shall practise, permit or tolerate enforced disappearances.

2. States shall act at the national and regional levels and in cooperation with the United Nations to contribute by all means to the prevention and eradication of enforced disappearance.

Article 3

Each State shall take effective legislative, administrative, judicial or other measures to prevent and terminate acts of enforced disappearance in any territory under its jurisdiction.

Article 4

1. All acts of enforced disappearance shall be offences under criminal law punishable by appropriate penalties which shall take into account their extreme seriousness.

2. Mitigating circumstances may be established in national legislation for persons who, having participated in enforced disappearances, are instrumental in bringing the victims forward alive or in providing voluntarily information which would contribute to clarifying cases of enforced disappearance.

Article 5

In addition to such criminal penalties as are applicable, enforced disappearances render their perpetrators and the State or State authorities which organize, acquiesce in or tolerate such disappearances liable under civil law, without prejudice to the international responsibility of the State concerned in accordance with the principles of international law.

Article 6

1. No order or instruction of any public authority, civilian, military or other, may be invoked to justify an enforced disappearance. Any person receiving such an order or instruction shall have the right and duty not to obey it.

2. Each State shall ensure that orders or instructions directing, authorizing or encouraging any enforced disappearance are prohibited.

3. Training of law enforcement officials shall emphasize the provisions in paragraphs 1 and 2 of the present article.

Article 7

No circumstances whatsoever, whether a threat of war, a state of war, internal political instability or any other public emergency, may be invoked to justify enforced disappearances.

Article 8

1. No State shall expel, return (refouler) or extradite a person to another State where there are substantial grounds to believe that he would be in danger of enforced disappearance.

2. For the purpose of determining whether there are such grounds, the competent authorities shall take into account all relevant considerations including, where applicable, the existence in the State concerned of a consistent pattern of gross, flagrant or mass violations of human rights.

Article 9

1. The right to a prompt and effective judicial remedy as a means of determining the whereabouts or state of health of persons deprived of their liberty and/or

identifying the authority ordering or carrying out the deprivation of liberty is required to prevent enforced disappearances under all circumstances, including those referred to in article 7 above.

2. In such proceedings, competent national authorities shall have access to all places where persons deprived of their liberty are being held and to each part of those places, as well as to any place in which there are grounds to believe that such persons may be found.

3. Any other competent authority entitled under the law of the State or by any international legal instrument to which the State is a party may also have access to such places.

Article 10

1. Any person deprived of liberty shall be held in an officially recognized place of detention and, in conformity with national law, be brought before a judicial authority promptly after detention.

2. Accurate information on the detention of such persons and their place or places of detention, including transfers, shall be made promptly available to their family members, their counsel or to any other persons having a legitimate interest in the information unless a wish to the contrary has been manifested by the persons concerned.

3. An official up-to-date register of all persons deprived of their liberty shall be maintained in every place of detention. Additionally, each State shall take steps to maintain similar centralized registers. The information contained in these registers shall be made available to the persons mentioned in the preceding paragraph, to any judicial or other competent and independent national authority and to any other competent authority entitled under the law of the State concerned or any international legal instrument to which a State concerned is a party, seeking to trace the whereabouts of a detained person.

Article 11

All persons deprived of liberty must be released in a manner permitting reliable verification that they have actually been released and, further, have been released in conditions in which their physical integrity and ability fully to exercise their rights are assured.

Article 12

1. Each State shall establish rules under its national law indicating those officials authorized to order deprivation of liberty, establishing the conditions under which such orders may be given, and stipulating penalties for officials who, without legal justification, refuse to provide information on any detention.

2. Each State shall likewise ensure strict supervision, including a clear chain of command, of all law enforcement officials responsible for apprehensions, arrests, detentions, custody, transfers and imprisonment, and of other officials authorized by law to use force and firearms.

Article 13

1. Each State shall ensure that any person having knowledge or a legitimate interest who alleges that a person has been subjected to enforced disappearance has the right to complain to a competent and independent State authority and to have that complaint promptly, thoroughly and impartially investigated by that authority. Whenever there are reasonable grounds to believe that an enforced disappearance has been committed, the State shall promptly refer the matter to that authority for such an investigation, even if there has been no formal complaint. No measure shall be taken to curtail or impede the investigation.

2. Each State shall ensure that the competent authority shall have the necessary powers and resources to conduct the investigation effectively, including powers to compel attendance of witnesses and production of relevant documents and to make immediate on-site visits.

3. Steps shall be taken to ensure that all involved in the investigation, including the complainant, counsel, witnesses and those conducting the investigation, are protected against ill-treatment, intimidation or reprisal.

4. The findings of such an investigation shall be made available upon request to all persons concerned, unless doing so would jeopardize an ongoing criminal investigation.

5. Steps shall be taken to ensure that any ill-treatment, intimidation or reprisal or any other form of interference on the occasion of the lodging of a complaint or during the investigation procedure is appropriately punished.

6. An investigation, in accordance with the procedures described above, should be able to be conducted for as long as the fate of the victim of enforced disappearance remains unclarified.

Article 14

Any person alleged to have perpetrated an act of enforced disappearance in a particular State shall, when the facts disclosed by an official investigation so warrant, be brought before the competent civil authorities of that State for the purpose of prosecution and trial unless he has been extradited to another State wishing to exercise jurisdiction in accordance with the relevant international agreements in force. All States should take any lawful and appropriate action available to them to bring to justice all persons presumed responsible for an act of enforced disappearance, who are found to be within their jurisdiction or under their control.

Article 15

The fact that there are grounds to believe that a person has participated in acts of an extremely serious nature such as those referred to in article 4, paragraph 1, above, regardless of the motives, shall be taken into account when the competent authorities of the State decide whether or not to grant asylum.

Article 16

1. Persons alleged to have committed any of the acts referred to in article 4, paragraph 1, above, shall be suspended from any official duties during the investigation referred to in article 13 above.

2. They shall be tried only by the competent ordinary courts in each State, and not by any other special tribunal, in particular military courts.

3. No privileges, immunities or special exemptions shall be admitted in such trials, without prejudice to the provisions contained in the Vienna Convention on Diplomatic Relations.

4. The persons presumed responsible for such acts shall be guaranteed fair treatment in accordance with the relevant provisions of the Universal Declaration of Human Rights and other relevant international agreements in force at all stages of the investigation and eventual prosecution and trial.

Article 17

1. Acts constituting enforced disappearance shall be considered a continuing offence as long as the perpetrators continue to conceal the fate and the whereabouts of persons who have disappeared and these facts remain unclarified.

2. When the remedies provided for in article 2 of the International Covenant on Civil and Political Rights are no longer effective, the statute of limitations relating to acts of enforced disappearance shall be suspended until these remedies are re-established.

3. Statutes of limitations, where they exist, relating to acts of enforced disappearance shall be substantial and commensurate with the extreme seriousness of the offence.

Article 18

1. Persons who have or are alleged to have committed offences referred to in article 4, paragraph 1, above, shall not benefit from any special amnesty law or similar measures that might have the effect of exempting them from any criminal proceedings or sanction.

2. In the exercise of the right of pardon, the extreme seriousness of acts of enforced disappearance shall be taken into account.

Article 19

The victims of acts of enforced disappearance and their family shall obtain redress and shall have the right to adequate compensation, including the means for as complete a rehabilitation as possible. In the event of the death of the victim as a result of an act of enforced disappearance, their dependants shall also be entitled to compensation.

Article 20

1. States shall prevent and suppress the abduction of children of parents subjected to enforced disappearance and of children born during their mother's enforced disappearance, and shall devote their efforts to the search for and identification of such children and to the restitution of the children to their families of origin.

2. Considering the need to protect the best interests of children referred to in the preceding paragraph, there shall be an opportunity, in States which recognize a system of adoption, for a review of the adoption of such children and, in particular, for annulment of any adoption which originated in enforced disappearance. Such adoption should, however, continue to be in force if consent is given, at the time of the review, by the child's closest relatives.

3. The abduction of children of parents subjected to enforced disappearance or of children born during their mother's enforced disappearance, and the act of altering or suppressing documents attesting to their true identity, shall constitute an extremely serious offence, which shall be punished as such.

4. For these purposes, States shall, where appropriate, conclude bilateral and multilateral agreements.

Article 21

The provisions of the present Declaration are without prejudice to the provisions enunciated in the Universal Declaration of Human Rights or in any other international instrument, and shall not be construed as restricting or derogating from any of those provisions.

International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, 2006

Preamble

The States Parties to this Convention,

Considering the obligation of States under the Charter of the United Nations to promote universal respect for, and observance of, human rights and fundamental freedoms,

Having regard to the Universal Declaration of Human Rights,

Recalling the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights and the other relevant international instruments in the fields of human rights, humanitarian law and international criminal law,

Also recalling the Declaration on the Protection of All Persons from Enforced Disappearance adopted by the General Assembly of the United Nations in its resolution 47/133 of 18 December 1992,

Aware of the extreme seriousness of enforced disappearance, which constitutes a crime and, in certain circumstances defined in international law, a crime against humanity,

Determined to prevent enforced disappearances and to combat impunity for the crime of enforced disappearance,

Considering the right of any person not to be subjected to enforced disappearance, the right of victims to justice and to reparation,

Affirming the right of any victim to know the truth about the circumstances of an enforced disappearance and the fate of the disappeared person, and the right to freedom to seek, receive and impart information to this end,

Have agreed on the following articles:

Part I

Article 1

1. No one shall be subjected to enforced disappearance.

2. No exceptional circumstances whatsoever, whether a state of war or a threat of war, internal political instability or any other public emergency, may be invoked as a justification for enforced disappearance.

Article 2

For the purposes of this Convention, “enforced disappearance” is considered to be the arrest, detention, abduction or any other form of deprivation of liberty by agents of the State or by persons or groups of persons acting with the authorization, support or acquiescence of the State, followed by a refusal to acknowledge the deprivation of liberty or by concealment of the fate or whereabouts of the disappeared person, which place such a person outside the protection of the law.

Article 3

Each State Party shall take appropriate measures to investigate acts defined in article 2 committed by persons or groups of persons acting without the authorization, support or acquiescence of the State and to bring those responsible to justice.

Article 4

Each State Party shall take the necessary measures to ensure that enforced disappearance constitutes an offence under its criminal law.

Article 5

The widespread or systematic practice of enforced disappearance constitutes a crime against humanity as defined in applicable international law and shall attract the consequences provided for under such applicable international law.

Article 6

1. Each State Party shall take the necessary measures to hold criminally responsible at least:

    (a) Any person who commits, orders, solicits or induces the commission of, attempts to commit, is an accomplice to or participates in an enforced disappearance;

    (b) A superior who:

    (i) Knew, or consciously disregarded information which clearly indicated, that subordinates under his or her effective authority and control were committing or about to commit a crime of enforced disappearance;

(ii) Exercised effective responsibility for and control over activities which were concerned with the crime of enforced disappearance; and

(iii) Failed to take all necessary and reasonable measures within his or her power to prevent or repress the commission of an enforced disappearance or to submit the matter to the competent authorities for investigation and prosecution;

(c) Subparagraph *(b)* above is without prejudice to the higher standards of responsibility applicable under relevant international law to a military commander or to a person effectively acting as a military commander.

2. No order or instruction from any public authority, civilian, military or other, may be invoked to justify an offence of enforced disappearance.

Article 7

1. Each State Party shall make the offence of enforced disappearance punishable by appropriate penalties which take into account its extreme seriousness.

2. Each State Party may establish:

(a) Mitigating circumstances, in particular for persons who, having been implicated in the commission of an enforced disappearance, effectively contribute to bringing the disappeared person forward alive or make it possible to clarify cases of enforced disappearance or to identify the perpetrators of an enforced disappearance;

(b) Without prejudice to other criminal procedures, aggravating circumstances, in particular in the event of the death of the disappeared person or the commission of an enforced disappearance in respect of pregnant women, minors, persons with disabilities or other particularly vulnerable persons.

Article 8

Without prejudice to article 5,

1. A State Party which applies a statute of limitations in respect of enforced disappearance shall take the necessary measures to ensure that the term of limitation for criminal proceedings:

   (a) Is of long duration and is proportionate to the extreme seriousness of this offence;

   (b) Commences from the moment when the offence of enforced disappearance ceases, taking into account its continuous nature.

2. Each State Party shall guarantee the right of victims of enforced disappearance to an effective remedy during the term of limitation.

Article 9

1. Each State Party shall take the necessary measures to establish its competence to exercise jurisdiction over the offence of enforced disappearance:

   (a) When the offence is committed in any territory under its jurisdiction or on board a ship or aircraft registered in that State;

   (b) When the alleged offender is one of its nationals;

   (c) When the disappeared person is one of its nationals and the State Party considers it appropriate.

2. Each State Party shall likewise take such measures as may be necessary to establish its competence to exercise jurisdiction over the offence of enforced disappearance when the alleged offender is present in any territory under its jurisdiction, unless it extradites or surrenders him or her to another State in accordance with its international obligations or surrenders him or her to an international criminal tribunal whose jurisdiction it has recognized.

3. This Convention does not exclude any additional criminal jurisdiction exercised in accordance with national law.

Article 10

1. Upon being satisfied, after an examination of the information available to it, that the circumstances so warrant, any State Party in whose territory a

person suspected of having committed an offence of enforced disappearance is present shall take him or her into custody or take such other legal measures as are necessary to ensure his or her presence. The custody and other legal measures shall be as provided for in the law of that State Party but may be maintained only for such time as is necessary to ensure the person's presence at criminal, surrender or extradition proceedings.

2. A State Party which has taken the measures referred to in paragraph 1 of this article shall immediately carry out a preliminary inquiry or investigations to establish the facts. It shall notify the States Parties referred to in article 9, paragraph 1, of the measures it has taken in pursuance of paragraph 1 of this article, including detention and the circumstances warranting detention, and of the findings of its preliminary inquiry or its investigations, indicating whether it intends to exercise its jurisdiction.

3. Any person in custody pursuant to paragraph 1 of this article may communicate immediately with the nearest appropriate representative of the State of which he or she is a national, or, if he or she is a stateless person, with the representative of the State where he or she usually resides.

Article 11

1. The State Party in the territory under whose jurisdiction a person alleged to have committed an offence of enforced disappearance is found shall, if it does not extradite that person or surrender him or her to another State in accordance with its international obligations or surrender him or her to an international criminal tribunal whose jurisdiction it has recognized, submit the case to its competent authorities for the purpose of prosecution.

2. These authorities shall take their decision in the same manner as in the case of any ordinary offence of a serious nature under the law of that State Party. In the cases referred to in article 9, paragraph 2, the standards of evidence required for prosecution and conviction shall in no way be less stringent than those which apply in the cases referred to in article 9, paragraph 1.

3. Any person against whom proceedings are brought in connection with an offence of enforced disappearance shall be guaranteed fair treatment at all stages of the proceedings. Any person tried for an offence of enforced disappearance shall benefit from a fair trial before a competent, independent and impartial court or tribunal established by law.

Article 12

1. Each State Party shall ensure that any individual who alleges that a person has been subjected to enforced disappearance has the right to report the facts to the competent authorities, which shall examine the allegation promptly and impartially and, where necessary, undertake without delay a thorough and impartial investigation. Appropriate steps shall be taken, where necessary, to ensure that the complainant, witnesses, relatives of the disappeared person and their defence counsel, as well as persons participating in the investigation, are protected against all ill-treatment or intimidation as a consequence of the complaint or any evidence given.
2. Where there are reasonable grounds for believing that a person has been subjected to enforced disappearance, the authorities referred to in paragraph 1 of this article shall undertake an investigation, even if there has been no formal complaint.
3. Each State Party shall ensure that the authorities referred to in paragraph 1 of this article:
   (a) Have the necessary powers and resources to conduct the investigation effectively, including access to the documentation and other information relevant to their investigation;
   (b) Have access, if necessary with the prior authorization of a judicial authority, which shall rule promptly on the matter, to any place of detention or any other place where there are reasonable grounds to believe that the disappeared person may be present.
4. Each State Party shall take the necessary measures to prevent and sanction acts that hinder the conduct of an investigation. It shall ensure in particular that persons suspected of having committed an offence of enforced disappearance are not in a position to influence the progress of an investigation by means of pressure or acts of intimidation or reprisal

aimed at the complainant, witnesses, relatives of the disappeared person or their defence counsel, or at persons participating in the investigation.

Article 13

1. For the purposes of extradition between States Parties, the offence of enforced disappearance shall not be regarded as a political offence or as an offence connected with a political offence or as an offence inspired by political motives. Accordingly, a request for extradition based on such an offence may not be refused on these grounds alone.
2. The offence of enforced disappearance shall be deemed to be included as an extraditable offence in any extradition treaty existing between States Parties before the entry into force of this Convention.
3. States Parties undertake to include the offence of enforced disappearance as an extraditable offence in any extradition treaty subsequently to be concluded between them.
4. If a State Party which makes extradition conditional on the existence of a treaty receives a request for extradition from another State Party with which it has no extradition treaty, it may consider this Convention as the necessary legal basis for extradition in respect of the offence of enforced disappearance.
5. States Parties which do not make extradition conditional on the existence of a treaty shall recognize the offence of enforced disappearance as an extraditable offence between themselves.
6. Extradition shall, in all cases, be subject to the conditions provided for by the law of the requested State Party or by applicable extradition treaties, including, in particular, conditions relating to the minimum penalty requirement for extradition and the grounds upon which the requested State Party may refuse extradition or make it subject to certain conditions.
7. Nothing in this Convention shall be interpreted as imposing an obligation to extradite if the requested State Party has substantial grounds for believing that the request has been made for the purpose of prosecuting or punishing a person on account of that person's sex, race, religion, nationality, ethnic origin, political opinions or membership of a particular social group, or that compliance with the request would cause harm to that person for any one of these reasons.

Article 14

1. States Parties shall afford one another the greatest measure of mutual legal assistance in connection with criminal proceedings brought in respect of an offence of enforced disappearance, including the supply of all evidence at their disposal that is necessary for the proceedings.
2. Such mutual legal assistance shall be subject to the conditions provided for by the domestic law of the requested State Party or by applicable treaties on mutual legal assistance, including, in particular, the conditions in relation to the grounds upon which the requested State Party may refuse to grant mutual legal assistance or may make it subject to conditions.

Article 15

States Parties shall cooperate with each other and shall afford one another the greatest measure of mutual assistance with a view to assisting victims of enforced disappearance, and in searching for, locating and releasing disappeared persons and, in the event of death, in exhuming and identifying them and returning their remains.

Article 16

1. No State Party shall expel, return ("refouler"), surrender or extradite a person to another State where there are substantial grounds for believing that he or she would be in danger of being subjected to enforced disappearance.
2. For the purpose of determining whether there are such grounds, the competent authorities shall take into account all relevant considerations, including, where applicable, the existence in the State concerned of a consistent pattern of gross, flagrant or mass violations of human rights or of serious violations of international humanitarian law.

Article 17

1. No one shall be held in secret detention.
2. Without prejudice to other international obligations of the State Party with regard to the deprivation of liberty, each State Party shall, in its legislation:
    (a) Establish the conditions under which orders of deprivation of liberty may be given;

(b) Indicate those authorities authorized to order the deprivation of liberty;

(c) Guarantee that any person deprived of liberty shall be held solely in officially recognized and supervised places of deprivation of liberty;

(d) Guarantee that any person deprived of liberty shall be authorized to communicate with and be visited by his or her family, counsel or any other person of his or her choice, subject only to the conditions established by law, or, if he or she is a foreigner, to communicate with his or her consular authorities, in accordance with applicable international law;

(e) Guarantee access by the competent and legally authorized authorities and institutions to the places where persons are deprived of liberty, if necessary with prior authorization from a judicial authority;

(f) Guarantee that any person deprived of liberty or, in the case of a suspected enforced disappearance, since the person deprived of liberty is not able to exercise this right, any persons with a legitimate interest, such as relatives of the person deprived of liberty, their representatives or their counsel, shall, in all circumstances, be entitled to take proceedings before a court, in order that the court may decide without delay on the lawfulness of the deprivation of liberty and order the person's release if such deprivation of liberty is not lawful.

3. Each State Party shall assure the compilation and maintenance of one or more up-to-date official registers and/or records of persons deprived of liberty, which shall be made promptly available, upon request, to any judicial or other competent authority or institution authorized for that purpose by the law of the State Party concerned or any relevant international legal instrument to which the State concerned is a party. The information contained therein shall include, as a minimum:

(a) The identity of the person deprived of liberty;

(b) The date, time and place where the person was deprived of liberty and the identity of the authority that deprived the person of liberty;

(c) The authority that ordered the deprivation of liberty and the grounds for the deprivation of liberty;

(d) The authority responsible for supervising the deprivation of liberty;

(e) The place of deprivation of liberty, the date and time of admission to the place of deprivation of liberty and the authority responsible for the place of deprivation of liberty;

(f) Elements relating to the state of health of the person deprived of liberty;

(g) In the event of death during the deprivation of liberty, the circumstances and cause of death and the destination of the remains;

(h) The date and time of release or transfer to another place of detention, the destination and the authority responsible for the transfer.

Article 18

1. Subject to articles 19 and 20, each State Party shall guarantee to any person with a legitimate interest in this information, such as relatives of the person deprived of liberty, their representatives or their counsel, access to at least the following information:

(a) The authority that ordered the deprivation of liberty;

(b) The date, time and place where the person was deprived of liberty and admitted to the place of deprivation of liberty;

(c) The authority responsible for supervising the deprivation of liberty;

(d) The whereabouts of the person deprived of liberty, including, in the event of a transfer to another place of deprivation of liberty, the destination and the authority responsible for the transfer;

(e) The date, time and place of release;

(f) Elements relating to the state of health of the person deprived of liberty;

(g) In the event of death during the deprivation of liberty, the circumstances and cause of death and the destination of the remains.

2. Appropriate measures shall be taken, where necessary, to protect the persons referred to in paragraph 1 of this article, as well as persons participating in the investigation, from any ill-treatment, intimidation or sanction as a result of the search for information concerning a person deprived of liberty.

Article 19

1. Personal information, including medical and genetic data, which is collected and/or transmitted within the framework of the search for a disappeared person shall not be used or made available for purposes other than the search for the disappeared person. This is without prejudice to the use of such information in criminal proceedings relating to an offence of enforced disappearance or the exercise of the right to obtain reparation.

2. The collection, processing, use and storage of personal information, including medical and genetic data, shall not infringe or have the effect of infringing the human rights, fundamental freedoms or human dignity of an individual.

Article 20

1. Only where a person is under the protection of the law and the deprivation of liberty is subject to judicial control may the right to information referred to in article 18 be restricted, on an exceptional basis, where strictly necessary and where provided for by law, and if the transmission of the information would adversely affect the privacy or safety of the person, hinder a criminal investigation, or for other equivalent reasons in accordance with the law, and in conformity with applicable international law and with the objectives of this Convention. In no case shall there be restrictions on the right to information referred to in article 18 that could constitute conduct defined in article 2 or be in violation of article 17, paragraph 1.

2. Without prejudice to consideration of the lawfulness of the deprivation of a person's liberty, States Parties shall guarantee to the persons referred to in article 18, paragraph 1, the right to a prompt and effective judicial

remedy as a means of obtaining without delay the information referred to in article 18, paragraph 1. This right to a remedy may not be suspended or restricted in any circumstances.

Article 21

Each State Party shall take the necessary measures to ensure that persons deprived of liberty are released in a manner permitting reliable verification that they have actually been released. Each State Party shall also take the necessary measures to assure the physical integrity of such persons and their ability to exercise fully their rights at the time of release, without prejudice to any obligations to which such persons may be subject under national law.

Article 22

Without prejudice to article 6, each State Party shall take the necessary measures to prevent and impose sanctions for the following conduct:

(a) Delaying or obstructing the remedies referred to in article 17, paragraph 2 *(f)*, and article 20, paragraph 2;

(b) Failure to record the deprivation of liberty of any person, or the recording of any information which the official responsible for the official register knew or should have known to be inaccurate;

(c) Refusal to provide information on the deprivation of liberty of a person, or the provision of inaccurate information, even though the legal requirements for providing such information have been met.

Article 23

1. Each State Party shall ensure that the training of law enforcement personnel, civil or military, medical personnel, public officials and other persons who may be involved in the custody or treatment of any person deprived of liberty includes the necessary education and information regarding the relevant provisions of this Convention, in order to:

(a) Prevent the involvement of such officials in enforced disappearances;

(b) Emphasize the importance of prevention and investigations in relation to enforced disappearances;

(c) Ensure that the urgent need to resolve cases of enforced disappearance is recognized.

2. Each State Party shall ensure that orders or instructions prescribing, authorizing or encouraging enforced disappearance are prohibited. Each State Party shall guarantee that a person who refuses to obey such an order will not be punished.

3. Each State Party shall take the necessary measures to ensure that the persons referred to in paragraph 1 of this article who have reason to believe that an enforced disappearance has occurred or is planned report the matter to their superiors and, where necessary, to the appropriate authorities or bodies vested with powers of review or remedy.

Article 24

1. For the purposes of this Convention, "victim" means the disappeared person and any individual who has suffered harm as the direct result of an enforced disappearance.

2. Each victim has the right to know the truth regarding the circumstances of the enforced disappearance, the progress and results of the investigation and the fate of the disappeared person. Each State Party shall take appropriate measures in this regard.

3. Each State Party shall take all appropriate measures to search for, locate and release disappeared persons and, in the event of death, to locate, respect and return their remains.

4. Each State Party shall ensure in its legal system that the victims of enforced disappearance have the right to obtain reparation and prompt, fair and adequate compensation.

5. The right to obtain reparation referred to in paragraph 4 of this article covers material and moral damages and, where appropriate, other forms of reparation such as:

   *(a)*Restitution;

   *(b)*Rehabilitation;

   *(c)*Satisfaction, including restoration of dignity and reputation;

   *(d)*Guarantees of non-repetition.

6. Without prejudice to the obligation to continue the investigation until the fate of the disappeared person has been clarified, each State Party shall

take the appropriate steps with regard to the legal situation of disappeared persons whose fate has not been clarified and that of their |relatives, in fields such as social welfare, financial matters, family law and property rights.

7. Each State Party shall guarantee the right to form and participate freely in organizations and associations concerned with attempting to establish the circumstances of enforced disappearances and the fate of disappeared persons, and to assist victims of enforced disappearance.

Article 25

1. Each State Party shall take the necessary measures to prevent and punish under its criminal law:

   *(a)*The wrongful removal of children who are subjected to enforced disappearance, children whose father, mother or legal guardian is subjected to enforced disappearance or children born during the captivity of a mother subjected to enforced disappearance;

   *(b)*The falsification, concealment or destruction of documents attesting to the true identity of the children referred to in subparagraph *(a)* above.

2. Each State Party shall take the necessary measures to search for and identify the children referred to in paragraph 1 *(a)* of this article and to return them to their families of origin, in accordance with legal procedures and applicable international agreements.

3. States Parties shall assist one another in searching for, identifying and locating the children referred to in paragraph 1 *(a)* of this article.

4. Given the need to protect the best interests of the children referred to in paragraph 1 *(a)* of this article and their right to preserve, or to have re-established, their identity, including their nationality, name and family relations as recognized by law, States Parties which recognize a system of adoption or other form of placement of children shall have legal procedures in place to review the adoption or placement procedure, and, where appropriate, to annul any adoption or placement of children that originated in an enforced disappearance.

5. In all cases, and in particular in all matters relating to this article, the best interests of the child shall be a primary consideration, and a child who is capable of forming his or her own views shall have the right to express

those views freely, the views of the child being given due weight in accordance with the age and maturity of the child.

Part *II*

Article 26

1. A Committee on Enforced Disappearances (hereinafter referred to as "the Committee") shall be established to carry out the functions provided for under this Convention. The Committee shall consist of ten experts of high moral character and recognized competence in the field of human rights, who shall serve in their personal capacity and be independent and impartial. The members of the Committee shall be elected by the States Parties according to equitable geographical distribution. Due account shall be taken of the usefulness of the participation in the work of the Committee of persons having relevant legal experience and of balanced gender representation.
2. The members of the Committee shall be elected by secret ballot from a list of persons nominated by States Parties from among their nationals, at biennial meetings of the States Parties convened by the Secretary-General of the United Nations for this purpose. At those meetings, for which two thirds of the States Parties shall constitute a quorum, the persons elected to the Committee shall be those who obtain the largest number of votes and an absolute majority of the votes of the representatives of States Parties present and voting.
3. The initial election shall be held no later than six months after the date of entry into force of this Convention. Four months before the date of each election, the Secretary-General of the United Nations shall address a letter to the States Parties inviting them to submit nominations within three months. The Secretary-General shall prepare a list in alphabetical order of all persons thus nominated, indicating the State Party which nominated each candidate, and shall submit this list to all States Parties.
4. The members of the Committee shall be elected for a term of four years. They shall be eligible for re-election once. However, the term of five of the members elected at the first election shall expire at the end of two years; immediately after the first election, the names of these five

members shall be chosen by lot by the chairman of the meeting referred to in paragraph 2 of this article.

5. If a member of the Committee dies or resigns or for any other reason can no longer perform his or her Committee duties, the State Party which nominated him or her shall, in accordance with the criteria set out in paragraph 1 of this article, appoint another candidate from among its nationals to serve out his or her term, subject to the approval of the majority of the States Parties. Such approval shall be considered to have been obtained unless half or more of the States Parties respond negatively within six weeks of having been informed by the Secretary-General of the United Nations of the proposed appointment.

6. The Committee shall establish its own rules of procedure.

7. The Secretary-General of the United Nations shall provide the Committee with the necessary means, staff and facilities for the effective performance of its functions. The Secretary-General of the United Nations shall convene the initial meeting of the Committee.

8. The members of the Committee shall be entitled to the facilities, privileges and immunities of experts on mission for the United Nations, as laid down in the relevant sections of the Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations.

9. Each State Party shall cooperate with the Committee and assist its members in the fulfilment of their mandate, to the extent of the Committee's functions that the State Party has accepted.

Article 27

A Conference of the States Parties will take place at the earliest four years and at the latest six years following the entry into force of this Convention to evaluate the functioning of the Committee and to decide, in accordance with the procedure described in article 44, paragraph 2, whether it is appropriate to transfer to another body – without excluding any possibility – the monitoring of this Convention, in accordance with the functions defined in articles 28 to 36.

Article 28

1. In the framework of the competencies granted by this Convention, the Committee shall cooperate with all relevant organs, offices and

specialized agencies and funds of the United Nations, with the treaty bodies instituted by international instruments, with the special procedures of the United Nations and with the relevant regional intergovernmental organizations or bodies, as well as with all relevant State institutions, agencies or offices working towards the protection of all persons against enforced disappearances.

2. As it discharges its mandate, the Committee shall consult other treaty bodies instituted by relevant international human rights instruments, in particular the Human Rights Committee instituted by the International Covenant on Civil and Political Rights, with a view to ensuring the consistency of their respective observations and recommendations.

Article 29

1. Each State Party shall submit to the Committee, through the Secretary-General of the United Nations, a report on the measures taken to give effect to its obligations under this Convention, within two years after the entry into force of this Convention for the State Party concerned.
2. The Secretary-General of the United Nations shall make this report available to all States Parties.
3. Each report shall be considered by the Committee, which shall issue such comments, observations or recommendations as it may deem appropriate. The comments, observations or recommendations shall be communicated to the State Party concerned, which may respond to them, on its own initiative or at the request of the Committee.
4. The Committee may also request States Parties to provide additional information on the implementation of this Convention.

Article 30

1. A request that a disappeared person should be sought and found may be submitted to the Committee, as a matter of urgency, by relatives of the disappeared person or their legal representatives, their counsel or any person authorized by them, as well as by any other person having a legitimate interest.
2. If the Committee considers that a request for urgent action submitted in pursuance of paragraph 1 of this article:

(a) Is not manifestly unfounded;

(b) Does not constitute an abuse of the right of submission of such requests;

(c) Has already been duly presented to the competent bodies of the State Party concerned, such as those authorized to undertake investigations, where such a possibility exists;

(d) Is not incompatible with the provisions of this Convention; and

(e) The same matter is not being examined under another procedure of international investigation or settlement of the same nature;

it shall request the State Party concerned to provide it with information on the situation of the persons sought, within a time limit set by the Committee.

1. In the light of the information provided by the State Party concerned in accordance with paragraph 2 of this article, the Committee may transmit recommendations to the State Party, including a request that the State Party should take all the necessary measures, including interim measures, to locate and protect the person concerned in accordance with this Convention and to inform the Committee, within a specified period of time, of measures taken, taking into account the urgency of the situation. The Committee shall inform the person submitting the urgent action request of its recommendations and of the information provided toit by the State as it becomes available.
2. The Committee shall continue its efforts to work with the State Party concerned for as long as the fate of the person sought remains unresolved. The person presenting the request shall be kept informed.

Article 31

1. A State Party may at the time of ratification of this Convention or at any time afterwards declare that it recognizes the competence of the Committee to receive and consider communications from or on behalf of individuals subject to its jurisdiction claiming to be victims of a violation by this State Party of provisions of this Convention. The Committee shall not admit any communication concerning a State Party which has not made such a declaration.
2. The Committee shall consider a communication inadmissible where:

   (a) The communication is anonymous;

(b) The communication constitutes an abuse of the right of submission of such communications or is incompatible with the provisions of this Convention;

(c) The same matter is being examined under another procedure of international investigation or settlement of the same nature; or where

(d) All effective available domestic remedies have not been exhausted. This rule shall not apply where the application of the remedies is unreasonably prolonged.

3. If the Committee considers that the communication meets the requirements set out in paragraph 2 of this article, it shall transmit the communication to the State Party concerned, requesting it to provide observations and comments within a time limit set by the Committee.
4. At any time after the receipt of a communication and before a determination on the merits has been reached, the Committee may transmit to the State Party concerned for its urgent consideration a request that the State Party will take such interim measures as may be necessary to avoid possible irreparable damage to the victims of the alleged violation. Where the Committee exercises its discretion, this does not imply a determination on admissibility or on the merits of the communication.
5. The Committee shall hold closed meetings when examining communications under the present article. It shall inform the author of a communication of the responses provided by the State Party concerned. When the Committee decides to finalize the procedure, it shall communicate its views to the State Party and to the author of the communication.

Article 32

A State Party to this Convention may at any time declare that it recognizes the competence of the Committee to receive and consider communications in which a State Party claims that another State Party is not fulfilling its obligations under this Convention. The Committee shall not receive communications concerning a State Party which has not made such a declaration, nor communications from a State Party which has not made such a declaration.

Article 33

1. If the Committee receives reliable information indicating that a State Party is seriously violating the provisions of this Convention, it may, after consultation with the State Party concerned, request one or more of its members to undertake a visit and report back to it without delay.
2. The Committee shall notify the State Party concerned, in writing, of its intention to organize a visit, indicating the composition of the delegation and the purpose of the visit. The State Party shall answer the Committee within a reasonable time.
3. Upon a substantiated request by the State Party, the Committee may decide to postpone or cancel its visit.
4. If the State Party agrees to the visit, the Committee and the State Party concerned shall work together to define the modalities of the visit and the State Party shall provide the Committee with all the facilities needed for the successful completion of the visit.
5. Following its visit, the Committee shall communicate to the State Party concerned its observations and recommendations.

Article 34

If the Committee receives information which appears to it to contain well-founded indications that enforced disappearance is being practised on a widespread or systematic basis in the territory under the jurisdiction of a State Party, it may, after seeking from the State Party concerned all relevant information on the situation, urgently bring the matter to the attention of the General Assembly of the United Nations, through the Secretary-General of the United Nations.

Article 35

1. The Committee shall have competence solely in respect of enforced disappearances which commenced after the entry into force of this Convention.
2. If a State becomes a party to this Convention after its entry into force, the obligations of that State vis-à-vis the Committee shall relate only to enforced disappearances which commenced after the entry into force of this Convention for the State concerned.

Article 36

1. The Committee shall submit an annual report on its activities under this Convention to the States Parties and to the General Assembly of the United Nations.
2. Before an observation on a State Party is published in the annual report, the State Party concerned shall be informed in advance and shall be given reasonable time to answer. This State Party may request the publication of its comments or observations in the report.

Part III

Article 37

Nothing in this Convention shall affect any provisions which are more conducive to the protection of all persons from enforced disappearance and which may be contained in:

*(a)*The law of a State Party;

*(b)*International law in force for that State.

Article 38

1. This Convention is open for signature by all Member States of the United Nations.
2. This Convention is subject to ratification by all Member States of the United Nations. Instruments of ratification shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations.
3. This Convention is open to accession by all Member States of the United Nations. Accession shall be effected by the deposit of an instrument of accession with the Secretary-General.

Article 39

1. This Convention shall enter into force on the thirtieth day after the date of deposit with the Secretary-General of the United Nations of the twentieth instrument of ratification or accession.
2. For each State ratifying or acceding to this Convention after the deposit of the twentieth instrument of ratification or accession, this Convention shall enter into force on the thirtieth day after the date of the deposit of that State's instrument of ratification or accession.

Article 40

The Secretary-General of the United Nations shall notify all States Members of the United Nations and all States which have signed or acceded to this Convention of the following:

*(a)*Signatures, ratifications and accessions under article 38;

*(b)*The date of entry into force of this Convention under article 39.

Article 41

The provisions of this Convention shall apply to all parts of federal States without any limitations or exceptions.

Article 42

1. Any dispute between two or more States Parties concerning the interpretation or application of this Convention which cannot be settled through negotiation or by the procedures expressly provided for in this Convention shall, at the request of one of them, be submitted to arbitration. If within six months from the date of the request for arbitration the Parties are unable to agree on the organization of the arbitration, any one of those Parties may refer the dispute to the International Court of Justice by request in conformity with the Statute of the Court.
2. A State may, at the time of signature or ratification of this Convention or accession thereto, declare that it does not consider itself bound by paragraph 1 of this article. The other States Parties shall not be bound by paragraph 1 of this article with respect to any State Party having made such a declaration.
3. Any State Party having made a declaration in accordance with the provisions of paragraph 2 of this article may at any time withdraw this declaration by notification to the Secretary-General of the United Nations.

Article 43

This Convention is without prejudice to the provisions of international humanitarian law, including the obligations of the High Contracting Parties to the four Geneva Conventions of 12 August 1949 and the two Additional Protocols thereto of 8 June 1977, or to the opportunity available to any State Party to authorize the International Committee of the Red Cross to visit places of detention in situations not covered by international humanitarian law.

Article 44

1. Any State Party to this Convention may propose an amendment and file it with the Secretary-General of the United Nations. The Secretary-General shall thereupon communicate the proposed amendment to the States Parties to this Convention with a request that they indicate whether they favour a conference of States Parties for the purpose of considering and voting upon the proposal. In the event that within four months from the date of such communication at least one third of the States Parties favour such a conference, the Secretary-General shall convene the conference under the auspices of the United Nations.
2. Any amendment adopted by a majority of two thirds of the States Parties present and voting at the conference shall be submitted by the Secretary-General of the United Nations to all the States Parties for acceptance.
3. An amendment adopted in accordance with paragraph 1 of this article shall enter into force when two thirds of the States Parties to this Convention have accepted it in accordance with their respective constitutional processes.
4. When amendments enter into force, they shall be binding on those States Parties which have accepted them, other States Parties still being bound by the provisions of this Convention and any earlier amendment which they have accepted.

Article 45

1. This Convention, of which the Arabic, Chinese, English, French, Russian and Spanish texts are equally authentic, shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations.
2. The Secretary-General of the United Nations shall transmit certified copies of this Convention to all States referred to in article 38.